İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İSTANBUL'UN 100 MEKTEBİ VE MEDRESESİ

İstanbul 2010 AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTİ

İSTANBUL'UN YÜZLERİ SERİSİ - 50

KÜLTÜR A.Ş.

İSTANBUL'UN

100

MEKTEBİ VE MEDRESESİ

MUSTAFA GÖLEÇ
FATİH GÜLDAL

İSTANBUL'UN

100

MEKTEBİ VE MEDRESESİ

MUSTAFA GÖLEÇ
FATİH GÜLDAL

İSTANBUL'UN YÜZLERİ ~ 50

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları

İSTANBUL'UN YÜZLERİ ~ 50
İSTANBUL'UN 100 MEKTEBİ VE MEDRESESİ
Mustafa Göleç
Fatih Güldal

Genel Yayın Yönetmeni
Kültür A.Ş. Genel Müdürü
Sabri Dereli

Yayın Koordinatörü
Kültür A.Ş. Kültürel Projeler ve Tanıtım Müdürü
Fatih Yavaş

Editör
Esra Erkal

Yayın Danışmanı
Ahmet Vefa Çobanoğlu

Konsept Yönetmeni
Dündar Hızal

Dizi Editörü
Uğur Aktaş
Güney Ongun

Danışma Kurulu
Ahmet Kot
Ömer Faruk Şerifoğlu

Grafik Tasarım
Tuğrul Peker
Jana Ohanesyan

Fotoğraflar
Şevkat Çelebi
Fatih Güldal
Sümeyra Güldal
Encümen Arşivi

Kapak Fotoğrafı
Ebusuud Efendi Sıbyan Mektebi, Çizim: Süheyl Ünver, 1966

Baskı Yılı
2012

Proje Yapım
Kült Ltd. / +90 0212 251 3940
www.kult-art.net

Copyright © Kültür A.Ş. 2010
ISBN 978-605-4595-01-3

Yayınevi Sertifika No: 15321
Matbaa Sertifika No: 22235

Maltepe Mahallesi Topkapı Kültür Parkı Osmanlı Evleri 34010
Topkapı / Zeytinburnu / İstanbul
T. 0212 467 0700 F. 0212 467 0799
www.kultursanat.org / kultursanat@kultursanat.org

İÇERİK

07
Sunuş

08
Takdim

10
Önsöz

14
Atik Valide Sıbyan Mektebi

16
Ayasofya Sıbyan Mektebi

18
Bayram Paşa Sıbyan Mektebi

19
Çinili Camii Sıbyan Mektebi

21
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi

24
Eyüb Ağa (Emetullah Kadın) Mektebi

25
Gazi Yahya Paşa Mektebi

26
Hacı Selim Ağa Mektebi

28
Haseki Sultan Sıbyan Mektebi

29
Hatice Sultan (Fıstıklı) Mektebi

31
Kasım Ağa Mektebi (İbrahim Paşa Mektebi)

32
Kara Ahmed Paşa Sıbyan Mektebi

33
Kazasker Ataullah Efendi Mektebi

35
Mahmud Ağa (Hatice Hanım) Mektebi

36
Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi

38
Naz Perver Kalfa Sıbyan Mektebi

40
Reisülküttab İsmail Efendi Mektebi

41
Rüstem Paşa Sıbyan Mektebi

43
Sadr-ı Esbak Hacı Ahmed Paşa Sıbyan Mektebi

44
Saliha Sultan Mektebi (Zeyrek)

46
Saliha Sultan Mektebi

47
Silahtar Mehmed Efendi Mektebi

49
Sultan III. Mustafa Sıbyan Mektebi

50
Sultan Selim Sıbyan Mektebi

52
Süleyman Halife Sıbyan Mektebi

53
Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi

55
Şah Sultan Sıbyan Mektebi

57
Şah-ı Huban Hatun Sıbyan Mektebi

58
Şebsafa Kadın Sıbyan Mektebi

59
Tercüman Yunus Sıbyan Mektebi

61
Tersane Emini Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi

63
Valide-i Cedid Mektebi

64
Zevki Kadın Sıbyan Mektebi

68
Ahmediye Medresesi

70
Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi

71
Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi (Hoşkadem Medresesi)

73
Atik Ali Paşa Medresesi

74
Atik Valide Medresesi

76
Bayram Paşa Medresesi

78
Beşir Ağa Medresesi

79
Bayezid Medresesi

82
Cafer Ağa Medresesi (Soğukkuyu Medresesi)

84
Cedid Aabdürrahim Efendi Medresesi

85
Cedid Ali Paşa (Semiz Ali Paşa) Medresesi

86
Cedid Mehmed Efendi Medresesi

87
Çinili Medresesi

88
Çorlulu Ali Paşa Medresesi

90
Damat İbrahim Paşa Medresesi

92
Davud Paşa Medresesi

93
Efdalzâde Medresesi

94
Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi

96
Es'ad Efendi Medresesi

97
Fatih Medreseleri
(Sahn-ı Seman Medreseleri)

100
Fethiye (Koca Sinan Paşa) Medresesi

102
Feyzullah Efendi Medresesi
(Feyziye Medresesi)

103
Gazanfer Ağa Medresesi

105
Gevherhan Sultan Medresesi

106
Hacı Beşir Ağa Darülhadisi

107
Hadım Hasan Paşa Medresesi

108
Hadım İbrahim Paşa
(Esekapı) Medresesi

109
Hafız Ahmed Paşa Medresesi

110
Haliliye Medresesi

111
Hamidiye Medresesi

112
Haseki Sultan Medresesi

114
Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi

115
Haydar Paşa Medresesi

116
İbrahim Paşa
(Acı Musluk) Medresesi

116
İsmihan Sultan
(İbrahim Hanoğlu) Medresesi

118
Kaba (Kadı) Halil Efendi Medresesi

120
Kara Ahmed Paşa Medresesi

121
Kepenekçi Sinan Medresesi

123
Kılıç Ali Paşa Medresesi

125
Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi

126
Koca Mustafa Paşa Medresesi

128
Köprülü Mehmed Paşa Medresesi

130
Kuyucu Murad Paşa Medresesi

132
Küçük Ayasofya Medresesi

134
Mahmud Paşa Medresesi

135
Merzifonlu Kara
Mustafa Paşa Medresesi

137
Edirnekapı Mihrimah
Sultan Medresesi

138
Üsküdar Mihrimah
Sultan Medresesi

140
Mu'id Ahmed Efendi Medresesi

141
Nişancı Mehmed Bey Medresesi

142
Rüstem Paşa Medresesi

143
Seyyid Hasan Paşa Medresesi

144
Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi

145
Fatih Sinan Paşa Medresesi

147
Siyavuş Paşa Medresesi

148
Sokullu Mehmed Paşa Medresesi

150
Sultan Ahmed Medresesi

152
Sultan Osman Han
(Nuruosmaniye) Medresesi

153
Sultan Selim Medresesi

154
Süleymaniye Medreseleri

160
Şah-ı Huban Medresesi

161
Şehzade Mehmed Medresesi

164
Şemsi Paşa Medresesi

166
Şeyh Ebu'l Vefa Medresesi

168
Valide Kethüdası Mehmed
Efendi (Bereketzâde) Medresesi

169
Veli Efendi Medresesi

170
Zal Mahmud Paşa Medreseleri

173
Sözlük

174
Kaynakça

Digitized by the Internet Archive
in 2024

https://archive.org/details/istanbulun100mek0000gole

SUNUŞ

Sevgili İstanbullular,

Kıtaların ve kültürlerin buluşma noktasında yer alan İstanbul üç imparatorluğa başkentlik yapmış bir şehirdir. Tarihinin her döneminde bir "dünya kenti" olan İstanbul siyasî, iktisadi ve kültürel bir merkez olma niteliğini halen korumaktadır. Küreselleşmenin etkilerinin güçlü olarak hissedildiği ve şehirlerin büyüyüp dünyanın küçüldüğü zamanımızda önemini ve cazibesini korumaya devam etmektedir. İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olarak seçilmesi bunun açık bir göstergesidir.

2010 Avrupa Kültür Başkenti sürecinde birçok etkinliği başarıyla gerçekleştirdik. Bu faaliyetler arasında İstanbul ile ilgili yayınlarımız önemli bir ağırlık taşımaktadır.

Şehrimizin tarihi, kültürel ve edebi değerleri üzerine yazılmış eserleri okuyucularla buluşturmaya önem veriyoruz. Bu eserlerin hem İstanbul'un dünya ile diyaloğunun zenginleşmesine hem de İstanbul'da kentlilik bilincinin gelişmesine büyük katkı sağlayacağına inanıyoruz. Tarih, kültür, bilim, sanat, edebiyat gibi pek çok sahada İstanbul'un farklı yüzlerini tanıtan "İstanbul'un Yüzleri" serisini de İstanbul kent kültürüne bir katkı olarak yayınlıyoruz.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi olarak İstanbul ile ilgili nitelikli yayınları bundan sonra da sizlerle buluşturmaya devam edeceğiz. Geçtiğimiz dönemde yeni müzeleri, tiyatro salonları ve sanatsal aktiviteleri ile dinamik bir kültürel merkez haline gelen ve kültür-sanat alanında uluslararası bir cazibe merkezi olan İstanbul'u her geçen gün daha ileriye taşıyacağız.

İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi nedeni ile başlattığımız "İstanbul'un Yüzleri" serisinin yayına hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum. Bu vesileyle tüm İstanbullulara sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Kadir TOPBAŞ
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

TAKDİM

İstanbul'un hemen her yerine yayılmış olan sıbyan mektepleri, Osmanlı döneminde çocukları hayata hazırlayan temel eğitimin verildiği mekânlardır. Halk arasında "Taş Mektep" olarak bilinen, dört yaşından büyük çocukların okuma-yazma, dini bilgiler ve basit hesapları öğrendiği bu kurumların Osmanlı'nın son döneminde yapılan birkaçı hariç hemen hepsinin yapı tipleri aynıdır. XV. ve XX. yüzyıllar arasında yapılmış olan bu mektepler aynı zamanda çocukları medrese eğitimine de hazırlayan müesseselerdir.

Osmanlı eğitim tarihi içinde müstesna bir yeri bulunan medreseler, orta ve yüksek tahsili gerçekleştiren kurumlardı. Medreseler, genel eğitim veren ve özel eğitim veren ihtisas medreseleri olarak iki ana gruba ayrılabilir. Medeni gelişmeye imkân veren pek çok dersin okutulduğu bu okullar incelendiğinde Osmanlı devletinin eğitim ve öğretime gösterdiği hassasiyeti anlamak mümkün olmaktadır.

Kültür A.Ş. olarak, İstanbul'un fethinden sonra kentteki imar faaliyetlerinin camiler, saraylar, hanlar ve hamamlar gibi yapılarla sınırlı olmadığını göstermek, bunların dışında çok ciddi ilmi merkezlerin de kent hayatına dahil edildiğini ifade etmek adına sizleri İstanbul'un 100 Mektep ve Medresesi kitabıyla buluşturmak istedik.

Osmanlı eğitim sisteminin iki önemli unsurunun bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu eserde, İstanbul'da bulunan 33 mektep ve 67 medresenin, öğrenci sayısından eğitimcilerine mimarisinden, bugünkü durumlarına ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Kültür A.Ş.

Önsöz

Tarihi boyunca siyasi, iktisadi ve kültürel bir merkez olan İstanbul, fetih sonrasında yeniden kazandığı öncü şehir olma vasfını ilim sahasında da ortaya koymuştur. Fethin ardından İstanbul'a Osmanlı mührü yalnızca saraylar, camiler, mescitler, çeşmeler, sebiller, hanlar, bedestenler, imaretler, hamamlar ile vurulmamış; şehrin her köşesine kurulan kütüphane, mektep ve medreselerle şehir koca bir ilim mahfiline dönüşmüştür. Bir kısmı günümüze kadar ayakta kalan, bir kısmı ise ancak şehrin hafızasında hayatiyetini sürdürebilen yüzlerce mektep ve medrese şehrin siluetinin en önemli unsurlarından birisiydi. Bu tarihi değerlerimizin bugüne kadar gelebilenlerinin insanımıza tanıtılması, diğerleri gibi şehrin hafızasına terk edilmemesi onları yarınlara da ulaştırabilmemizin başlıca şartıdır. Bu mirasın varlığı İstanbul'un geçmişte olduğu gibi bundan sonra da bir ilim ve kültür merkezi olma iddiasını sürdüreceğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde eğitime ilk adım neredeyse her mahallede bulunan taş mektep, ilk mektep ya da daha yaygın kullanımıyla sıbyan mektepleri diye adlandırılan mahalle mekteplerinde atılırdı. Çocuğun dört yaşından sonra gitmeye başladığı bu mekteplerde genellikle temel dini bilgiler, okuma yazma ve basit hesap işlemleri öğretilirdi. Kendine has mimarisi ve eğitim tarzı olan bu mekteplere öğrenciler törenlerle yazılır ve çocukluklarının en güzel günlerini, unutulmaz hatıralarla dolu vakitlerini burada geçirirlerdi.

Bu çalışmanın üçte birini oluşturan sıbyan mektepleri kısmında yazılan her mektebin adresi, bugün ne durumda olduğu ve mimari yapısı konusunda bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu bölümün en önemli kaynağı olan ve Milli Kütüphane'de bulunan, dönemin sıbyan mekteplerinin teftiş raporlarını barındıran yazma defter ışığında, ders veren öğretmenlerin isimleri, aldıkları maaşlar yazılmıştır. Bununla birlikte okulun çevre düzenlemesi, binanın eğitime uygun olup olmadığı da bu yazma defter kullanılarak verilmiştir. Mekteplerin varsa eski fotoğrafları, çizimleri ve bugünkü halleri de okuyucunun istifade etmesi için kitaba eklenmiştir.

Osmanlı eğitim sisteminin bir diğer kurumu olan medreselerle ilgili akademik literatür oldukça zengindir. Tarihi, mimari, pedagojik boyutlarıyla bu müesseseler gayet ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Şüphesiz İstanbul'un mektep ve medreseleri bu kitaptakilerle sınırlı değildir. Kitapta, İstanbul'da günümüze kadar gelebilmiş ya da Bayrampaşa Sıbyan Mektebi gibi yıkılmış ama kent belleğine önemli izler bırakmış tarihi mektep ve medreselere yer verilmiştir. Bir katalog hükmünde olan çalışmamız seçtiğimiz 100 yapının bugünkü durumlarını belgelemekte ve bunları çok daha geniş kitlelere tanıtmayı amaçlamaktadır.

Mektep kısmının Fatih Güldal, medrese kısmının Mustafa Göleç tarafından hazırlandığı bu kitapta, tarihi mektep ve medreselerin adres ve konumları verilmekte, banileri ve mimarları kısaca tanıtılmakta, genel mimari özelliklerine değinilmekte, bugünkü hali kısaca tasvir edilerek halen kullanılıp kullanılmadığı belirtilmektedir. Bu genel bilgilere mektep ve medreselerin eski ve yeni fotoğrafları eşlik etmektedir. Tüm bu bilgilere yer verirken, kitabın sayfa sayısını göz önünde bulundurarak, daha fazla detaylı bilgi veremediğimizi de ifade etmeliyiz.

Bu çalışma tarihsel bir mirasın dökümü olduğu kadar bu eserlerin daha iyi tanınmaları, korunmaları, restore edilerek ve yeni işlevler kazanarak yarınlara devredilmesi için de bir tür veritabanı olarak görülebilir.

Mustafa Göleç - Fatih Güldal

Atik Valide Sıbyan Mektebi Ayasofya Sıbyan Mektebi **Bayram Paşa Sıbyan Mektebi** Çinili Camii Sıbyan Mektebi **Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi** Eyüb Ağa (Emetullah Kadın) Mektebi **Gazi Yahya Paşa Mektebi** Hacı Selim Ağa Mektebi **Haseki Sultan Sıbyan Mektebi** Hatice Sultan (Fıstıklı) Mektebi **Kasım Ağa Mektebi (İbrahim Paşa Mektebi)** Kara Ahmed Paşa Sıbyan Mektebi **Kazasker Ataullah Efendi Mektebi** Mahmud Ağa (Hatice Hanım) Mektebi **Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi** Naz Perver Kalfa Sıbyan Mektebi **Reisülküttab İsmail Efendi Mektebi** Rüstem Paşa Sıbyan Mektebi **Sadr-ı Esbak Hacı Ahmed Paşa Sıbyan Mektebi** Saliha Sultan Mektebi (Zeyrek) **Saliha Sultan Mektebi** Silahtar Mehmed Efendi Mektebi **Sultan III. Mustafa Sıbyan Mektebi** Sultan Selim Sıbyan Mektebi **Süleyman Halife Sıbyan Mektebi** Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi **Şah Sultan Sıbyan Mektebi** Şah-ı Huban Hatun Sıbyan Mektebi **Şebsafa Kadın Sıbyan Mektebi** Tercüman Yunus Sıbyan Mektebi **Tersane Emini Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi** Valide-i Cedid Mektebi **Zevki Kadın Sıbyan Mektebi** Ahmediye Medresesi **Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi** Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi (Hoşkadem Medresesi) **Atik Ali Paşa Medresesi** Atik Valide Medresesi **Bayram Paşa Medresesi** Beşir Ağa Medresesi **Bayezid Medresesi** Cafer Ağa Medresesi (Soğukkuyu Medresesi) **Cedid Aabdürrahim Efendi Medresesi** Cedid Ali Paşa (Semiz Ali Paşa) Medresesi **Cedid Mehmed Efendi Medresesi** Çinili Medresesi **Çorlulu Ali Paşa Medresesi** Damat İbrahim Paşa Medresesi **Davud Paşa Medresesi** Efdalzâde Medresesi **Ekmekçizâde**

Ahmed Paşa Medresesi Es'ad Efendi Medresesi **Fatih Medreseleri (Sahn-ı Seman Medreseleri)** Fethiye (Koca Sinan Paşa) Medresesi **Feyzullah Efendi Medresesi (Feyziye Medresesi)** Gazanfer Ağa Medresesi **Gevherhan Sultan Medresesi** Hacı Beşir Ağa Darüladisi **Hadım Hasan Paşa Medresesi** Hadım İbrahim Paşa (Esekapı) Medresesi **Hafız Ahmed Paşa Medresesi** Haliliye Medresesi **Hamidiye Medresesi** Haseki Sultan Medresesi **Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi** Haydar Paşa Medresesi **İbrahim Paşa (Acı Musluk) Medresesi** İsmihan Sultan (İbrahim Hanoğlu) Medresesi **Kaba (Kadı) Halil Efendi Medresesi** Kara Ahmed Paşa Medresesi **Kepenekçi Sinan Medresesi** Kılıç Ali Paşa Medresesi **Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi** Koca Mustafa Paşa Medresesi **Köprülü Mehmed Paşa Medresesi** Kuyucu Murad Paşa Medresesi **Küçük Ayasofya Medresesi** Mahmud Paşa Medresesi **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi** Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi **Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi** Mu'id Ahmed Efendi Medresesi **Nişancı Mehmed Bey Medresesi** Rüstem Paşa Medresesi **Seyyid Hasan Paşa Medresesi** Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi **Fatih Sinan Paşa Medresesi** Siyavuş Paşa Medresesi **Sokullu Mehmed Paşa Medresesi** Sultan Ahmed Medresesi **Sultan Osman Han (Nuruosmaniye) Medresesi** Sultan Selim Medresesi **Süleymaniye Medreseleri** Şah-ı Huban Medresesi **Şehzade Mehmed Medresesi** Şemsi Paşa Medresesi **Şeyh Ebu'l Vefa Medresesi** Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzâde) Medresesi **Veli Efendi Medresesi** Zal Mahmud Paşa Medreseleri

ATİK VALİDE SIBYAN MEKTEBİ

Üsküdar'da, Toptaşı semtinde, Atik Valide Mahallesi'nde, Kartal Baba Caddesi ile Valide İmareti Sokağı'nın birleştiği köşede, Atik Valide Camii'nin karşısında bulunan bu mektep, Sultan III. Murad'ın (1574–1595) annesi Nur Banu Valide Sultan tarafından 1570–1579 yılları arasında yaptırılan külliyenin bir parçasıdır. Mimarı, Sermimaran-ı Hassa olan Mimar Sinan'dır. XVIII. yüzyılda Feridun Ağa isimli bir kişi tarafından kütüphaneye dönüştürüldüğü söylenmektedir.

Milli Kütüphane'de bulunan ve dönemin sıbyan mekteplerinin teftiş raporlarını içeren yazma defterde, Mart 1913 yılında tekrar mektep olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı belgede büyük bir dershanesi, yanında bir öğretmen odası ve müştemilat-ı sairesi olduğu yazılıdır. Bu tarihlerde muallim-i evvelinin Ali Ziya Efendi olduğu, ancak kendisinin ölümüyle birkaç aydır henüz yeni bir öğretmenin tayin edilmediği de ifade edilmektedir. Muallim-i evvele ayrılan aylık maaşın yüz otuz kuruş olduğu belirtilmiştir.

Atik Valide Sıbyan Mektebi

Muallim-i sani olan Hafız Kamil Efendi'nin ise aylık maaşı tayinatla birlikte 100 kuruştur. Okula senede on kuruş yakacak yardımı yapılmaktadır. Mektebin, aylık yirmi kuruş ferraşiye adı altında ücret alan bir hademesi vardır. Okulda kız ve erkeklerden oluşan altmış kişilik mevcut bulunmaktadır.

Sıbyan mektebinin günümüze ulaşan bir kitabesi bulunmamaktadır. Yapı, kesme taştan ve kare planlı olup, üzeri pandantifli, kasnaksız bir kubbeyle örtülmüştür. Doğudan kesme taş basamaklı bir merdivenle sıbyan mektebinin sahanlığına çıkılmaktadır. Bu bölümün ilk yapıldığında revakla örtülü olduğu sanılmaktadır. Yapının girişinde ve güney ile batı cephelerinde de pencereler sıralanmıştır. Kuzey cephesi ise sokağa baktığından iç mekânı gürültüden arındırmak için duvar sağır olarak bırakılmıştır. Günümüzde batı taraftaki pencerelerden birinin duvarı kısmen yıkılmıştır. Buradaki açıklıktan anladığımız kadarıyla içerisindeki kalem işleri restorasyondan kalmadır. Yine aynı tarafta, mektebin bahçe duvarı olduğunu düşündüğümüz kısımdan da bir parça kalmıştır.

Mimar Sinan tarafından inşa edilen mektep, bir dönem kütüphane olarak kullanılmış, ancak 1913 yılında yapılan teftişten anladığımız kadarıyla bu tarihlerde tekrar asli hüviyetine kavuşmuştur. 1928 yılında ise mektep Toptaşı Cezaevi Jandarma Bölüğü emrine verilmiştir.

Sıbyan mektebi değişik zamanlarda onarım geçirmiş, 1928 yılında Toptaşı Cezaevi Jandarma Bölüğü emrine verilmiştir. Bu dönemde yapının içerisinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Günümüzde boş duran mektebin durumu genel olarak iyi olmakla birlikte, batı cephesindeki aralık kapatılıp bir kısmı kalmış ihata duvarı da tamamlanmalıdır.

AYASOFYA SIBYAN MEKTEBİ

Yapılış tarihi kesin olarak bilinmese de Sultan I. Mahmud tarafından inşa ettirilen şadırvan, kütüphane, aşhane ve imaret ile birlikte 1155 (1742) yılına doğru inşa edilmiş olmalıdır. Eski bir destanda şadırvanın güzelliği övülürken, beraberinde sıbyan mektebinin de adı geçmektedir: "Bahtı müsait, kevkeb gibi / Su kandırır çeşme gibi / Hem yanına kıldı bina / Sıbyan nâzik mektebi // Misli yok devran içinde / Su çağlar her an içinde / Tâlim için dolu sıbyan / Mekteb-i irfan içinde."

Müstakil bir bina olarak Ayasofya'nın güneybatı tarafındaki avluda yaptırılan sıbyan mektebi, taş ve tuğla malzemenin kullanıldığı küçük ve zarif bir yapıdır. Bu çeşit mekteplerin çoğunda görüldüğü gibi iki katlı olarak inşa edilmiştir. Alt zemin katının yarısı iki kemerle dışarı açılan bir mekân halindedir. Zemin katın diğer yarısı bevvâb (hizmetli) odası olmalıdır. Taş merdivenle ulaşılan yukarı kat kare bir mekân olup üç cephesinde üçer pencere ile bol ışık almaktadır. Üstü, kasnağında pencereleri olan bir kubbeyle örtülüdür. Merdivene komşu olan duvarda ise bir ocak bulunmaktadır.

Ayasofya Sıbyan mektebi, Çizim: Süheyl Ünver, 1930

1923-1928 yılları arasında düzenlendiği anlaşılan "Mekâtib-i Vakfiyye Cedveli" (Vakıf Mektepleri) başlıklı Turgut Kut'un yayınladığı sıbyan mektepleri listesinden anlaşıldığına göre, o tarihlerde burası imama kiraya verilmiş olduğundan mesken olarak kullanılıyordu. Ayasofya Sıbyan Mektebi, caminin müzeye çevrilmesinden sonra bir süre büro olarak hizmet vermiş, sonraları da lojman haline getirilerek Ayasofya Müzesi müdürüne tahsis edilmiştir. Alt katı kütüphane olarak da kullanılan bina daha sonra müze başkanı Haluk Dursun'un girişimleri sonucu tekrar düzenlenerek aslına uygun bir hale getirilmiştir. Yapılan açıklamalarda tekrar mektep hüviyetine kavuşturulan sıbyan mektebinde, bundan böyle ilköğretim çağındaki çocuklara yönelik kültür ve turizm etkinlikleri düzenleneceği bilgisi verilmiştir.

Ayasofya Sıbyan Mektebi, İstanbul'daki benzerleri arasında klasik devirden sonra yapılan mekteplerin en güzel örneklerinden biridir.

Müstakil bir bina olarak Ayasofya'nın güneybatı tarafındaki avluda yaptırılan sıbyan mektebi, küçük ama gayet zarif bir yapıdır. Bir süre lojman olarak kullanılan mektep, daha sonra aslına uygun olarak tekrar düzenlenmiştir. Bundan böyle mektepte, çocuklar için kültür ve turizm etkinlikleri yapılması planlanmaktadır.

Ayasofya Sıbyan Mektebi

3

BAYRAM PAŞA SIBYAN MEKTEBİ

~

Fatih'te, Haseki'de, 1634–1635 yılında, Veziriazam Bayram Paşa tarafından yaptırılan külliyenin bir parçasıydı. Bu yapı topluluğunu Haseki Kadın Sokağı ikiye ayırmaktadır. Medrese ile sıbyan mektebi sokağın doğusunda, diğer yapılar batısında yer almaktaydı. Bugün mevcut olmayan sıbyan mektebine caddeden sekiz basamaklı taş bir merdivenle girilirdi. Giriş kısmının duvarları çini kaplı, taban döşemesi ise tahtaydı. Mektebin üzerinde iki katlı ahşap bir meşruta bulunmaktaydı ki burası muhtemelen hocalara tahsis edilen konut olarak kullanılıyordu.

Bayrampaşa Sıbyan Mektebi, 1960'lar

1913 yılında yapılan teftişte okulun bulunduğu cadde üzerinde semt pazarının kurulduğu ve buradan çıkan gürültünün eğitim faaliyetlerini aksattığı yazılmıştır. Ayrıca bu günlerde at arabalarının yol üzerinden sıkça geçtiği ve küçük öğrenciler için bu durumun tehlike arz ettiği bildirilmiştir.

Aralık 1913 yılında yapılan teftişte mektebin yanında kız öğrenciler için ayrı bir odacık olduğu tespit edilmiştir. Yine bu rapora göre mektep binasının fevkâni olan kısmı -tahmin ettiğimiz gibi- muallime mahsus ve dört odadan oluşan bir dairedir. 1912 yılında teferruatlı bir tamir geçiren mektebin kendine mahsus bir bahçesi yoktu. Teftiş raporunda okulun cadde üzerinde olmasından kaynaklanan bazı sıkıntılar dile getirilmiştir. Buna göre; bu güzergâhta perşembe günleri pazar kurulmakta ve bu pazarın, gürültüden olsa gerek, eğitimi sekteye uğrattığı ifade edilmektedir. İşlek bir cadde üzerinde bulunan mektebin, at arabalarının geçiş güzergâhında olması sebebiyle çocuklar için tehlike arz ettiği de belirtilmektedir. Bu tarihte mektebin ihtiyat sınıfı ile birlikte dört sınıfa sahip olduğu ve kız ile erkek öğrencilerinin toplam mevcudunun 85'e yaklaştığı ifade edilmiştir. Okulun tahta sıralarının talebeler için yeterli olduğu ancak öğrencilerin sıralara değil de genellikle perde ve halı üzerinde oturtulduğu gözlenmiştir. Muallim-i evvelden başka diğer iki muallimin de birer minder üzerine oturup önlerine birer rahle çekerek talebeleri ayrı ayrı okuttuk-

ları tespit edilmiştir. Uygulanan eğitim programıyla ilgili ciddi eleştirilerin olduğu raporda, muallim-i evvel olan Hafız Hakkı Bey'in; evkaftan aylık 13 kuruş, yine vakıftan ayrıca 31 kuruş, Havva Saide Hanım'ın vakfından aylık 5, senede de 100 kuruş geliri vardır. Okulun sair harcamaları için mütevelli tarafından 150 kuruş verilmektedir. Yine Saide Hanım Vakfı'ndan okulun kalfasına 5, çocuklar için de aylık 40 kuruşluk bir tahsisat ayrılmıştır. Mektebin vakfı, evkaf-ı mülhakadan, yani Vakıflar İdaresi'nin denetiminde olup, mütevellileri tarafından idare edilmektedir.

1960'larda mektep henüz yıkılmamışken, altı pencere ile ışıklandırılmış olan dershanesi dokuma atölyesi olarak kullanılmaktaydı. Üzerindeki ahşap binanın alt kısmı da atölyenin sahibi tarafından mesken olarak değerlendiriliyordu.

Mektep haricinde külliyenin diğer kısımları mevcut olup, günümüzde restorasyon çalışmaları başlatılmıştır.

4

ÇİNİLİ CAMİİ SIBYAN MEKTEBİ

~

Üsküdar'da, Çinili Camii'nin kuzeybatısında, Çinili Hamam Sokağı ile Allame Caddesi'nin kesiştiği köşede, etrafı ihata duvarıyla çevrili küçük bir avlu içinde yer alır. Mimarının, dönemin mimarbaşısı Kasım Ağa olduğu düşünülmektedir. Baniyesi Sultan I. Ahmed'in eşi, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'in annesi Kösem Sultan'dır.

Kösem Sultan tarafından yaptırılan bu eğitim yuvasının dershanesi fevkani ve kâgir olup doğrudan beden duvarlarına oturan kasnaksız bir kubbe ile örtülüdür. Bugün yine çocukların hizmetinde olan yapı kütüphane olarak kullanılmaktadır.

Fevkâni ve kâgir olan yapının dershanesi, doğrudan beden duvarlarına oturan kasnaksız bir kubbeyle örtülüdür. Girişin yer aldığı batı cephesinde altta dikdörtgen açıklıklı, taş söveli bir kapı ve pencere; diğer cephelerde altta ikişer dikdörtgen söveli pencere bulunur. Üstte, eksende yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklı pencereler dört yönde karşılıklıdır. Mektebe, uzun taş bir merdivenle çıkılır. Merdivenin sol tarafı kesme taş korkulukludur. Yapı kuzey ve batıdan bir avlu duvarıyla çevrilmiştir. Bakımsızlık ve aslına uygun olmayan onarımlar sonucu pencere söveleri ve duvar işçiliği özgün karakterini yitirmiştir. Güneyde kapıya yakın iki pencerenin içi doldurularak kapatılmıştır. Ancak son yapılan restorasyonlarla gayet iyi bir duruma getirilmiş, doldurulan pencereler düzeltilmiştir. Dış cephesi sıvasız olan yapı, moloz taş örgülüdür. Avlu duvarı üze-

rinde külliyenin başka bir parçası olan çeşmenin yapım tarihi ise 1052/1642 olup, kitabesiz mektebin inşa tarihi hakkında bilgi verir.

Çinili Camii Sıbyan Mektebi

Mart 1913 yılında yapılan teftişte mektebin tamire ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Yine bu rapora göre muallim-i evveli Mustafa Efendi'nin evkaftan yüz kuruş aylık maaşı vardır. Muallim-i sani Mehmed Sadık Efendi'nin de yetmiş kuruş otuz para aylık maaşı vardır.

Evkafın, avarız-ı vakıftan ve evkaf kassamlığından çeşitli tahsisatları varsa da bu ödeneğin verilmediği tespit edilmiştir. Zikredilen tahsisatın bir bölümünde, okula kömür yardımı olarak 100, fukara talebeye çorap için 20 kuruş ayrılması istenilmiştir.

1913 yılında mektebin mevcudu 45 talebeden ibaret olup, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden fazla olduğu ifade edilmiştir. Aynı rapora göre okulun tedrisatının vasat derecede olduğu teftişten sonra anlaşılmıştır.

Günümüzde oldukça bakımlı olan mektep, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Çinili Çocuk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

Çinili Camii Sıbyan Mektebi, Çizim: Suheyl Unver, 1969

EBUSSUUD EFENDİ SIBYAN MEKTEBİ

Eyüp'te, Cami-i Kebir Caddesi üzerinde, Saçlı İbrahim Abdülkadir Efendi Camii'nin önünde bulunmaktadır. Hemen sol tarafında ise Sokullu Mehmed Paşa Türbesi vardır.

Mektebin yapılış tarihi bilinmemekle birlikte, önündeki hazirede bulunan en eski mezar taşının 1562 tarihli olması bize bu konuda bir fikir verir. Banisi büyük Şeyhülislam Ebussuud Efendi'dir. Osmanlı tarihinin en meşhur şeyhülislamlarından olan Ebussuud Efendi (ö. 1573), İskilipli "Hünkâr Şeyhi" Muhyiddin Mehmed Efendi ile Ali Kuşçu'un kızı Sultan Hatun'un çocuklarıdır. Kabri mektebin önündeki haziredir. Ondan başka birçok meşhur şahsın da mezarı bu kabristandadır.

Büyük şeyhülislam Ebussuud tarafından Eyüp Meydanı'nda yaptırılan mektep, 1957 yılında İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nce restore edilmiştir. Bugün içi depo olarak kullanılan mektep, haziresinin kenarında kaderine terk edilmiş gibi görülmektedir.

Haziran 1913 yılında hazırlanan rapora göre mektebin muallim-i evveli Hafız Ahmed Efendi'nin, mektebin mütevellisi Babıâli Divan-ı Hümayun kaleminde bulunan Mesud Bey'den 15 kuruş muallimlik tahsisatı varsa da bu ücreti almamaktadır. Muallim-i evvel Maarif'ten ehliyetnamelidir. Muallim-i sanisi ile kalfası Maarif'ten onaylanmamıştır. Mektep ucurat-ı tedrisiye (paralı eğitim) ile idare edilir. Mevcudu 90'dır. Yine aynı rapora göre bu tarihte mektep iki dershane ve bir taamhane ve sair müştemilattan ibarettir. Muallimi başka okullarda da görevli olduğu için vazifesi başında bulunmamaktadır.

Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi

Ebusuud Efendi Sıbyan Mektebi, Çizim: Süheyl Ünver, 1966

Dikdörtgen planlı sıbyan mektebi, tuğla hatıllı kesme taştan yapılmış, üzeri ahşap ve geniş saçaklıklı bir çatıyla örtülmüştür. Bu yapı İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nce 1957 yılında Y. Mimar Vasfi Egeli tarafından restore edilmiştir. Klasik bir yapı olup kitabesi yoktur.

Bugün kapıları kapalı, camları kartonlarla örtülü ve atıl olarak Eyüp Meydanı'nda bulunmaktadır.

6

EYÜB AĞA (EMETULLAH KADIN) MEKTEBİ

~

Sultan III. Ahmed'in baş kadını Emetullah Banu Kadın'ın inşa ettirdiği mektebin Aralık 1912 yılında yapılan bir teftişinde, otuz beşi erkek ve yirmi beşi kız olmak üzere toplam altmış talebesi olduğu bildirilmiştir.

Beyoğlu ilçesinde, Hasköy'de, Keçecipiri Mahallesi'nde, fevkâni Keçecipiri Camii'nin alt kısmında bulunmaktadır. Vakıf kayıtlarına göre caminin banisi Haznedar Eyüb Efendi'dir. O sebeple mektebe Eyüb Ağa Mektebi de denir. Nitekim Turgut Kut'un yayınladığı ve 1923-1928 yılları arasında düzenlediği düşünülen sıbyan mektepleri listesinde bu isimle geçmekte ve boş olduğu söylenmektedir.

Ayvansarayi; Keçeci Mescidi'ni anlatırken, binanın tamire muhtaç bir hale geldiğini, ardından Sultan III. Ahmed'in baş kadını Emetullah Banu Kadın'ın bu mescidi yeniden inşa ettirdiğini, bu sırada altına da bir mektep yaptırdığını söylemektedir.

Mektebin girişi eskiden çıkmaz bir sokağa açılırken, günümüzde işlek caddelerle bağlantılı hale gelmiştir. Girişe sokak üzerinden sekiz basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Giriş sokak kotu altında kalmıştır.

Aralık 1912 yılında yapılan bir teftişte mektebin muallim-i evvelinin Mehmed Said Efendi olduğu, hazine-i evkaftan aylık 17 kuruş aldığı, ayrıca maaşsız bir de kalfasının bulunduğu bildirilmektedir. Bu tarihte, 35 erkek ve 25 kız öğrencisi olan okulun toplam 60 talebesi bulunmaktadır. Teftişte, biraz kenarda kalması sebebiyle okulun ihmal edildiği ve himmete muhtaç olduğu da bildirilmektedir. Tüm bunların yanı sıra, Müslüman ahaliyle birlikte hocaların gösterdiği gayret ve çaba neticesinde, okulun muntazam bir hale getirildiği de belirtilmiştir. Tedrisatın mektep vakfiyesinden farklılık arz ettiği ve çevresinin temizliği konusunda bazı sıkıntıların olduğu da rapora eklenmiştir.

Mektep şu anda caminin bir bölümü olarak kullanılmaktadır.

GAZİ YAHYA PAŞA MEKTEBİ

~

Fatih İlçesi, Şehsuvar Bey Mahallesi'nde, Piyer Loti Caddesi'nden sahile inerken yol üstünde, Kadırga Polis Karakolu'nun karşısındadır. Ayvansarayi; Kadırga'daki Bostan Mescidi'ni anlatırken, yakınında banisi Üsküp'te medfun, vüzeradan Yahya Paşa namlı kimsenin yaptırdığı bir mektep ve hamamdan bahseder ki işaret ettiği mektep Gazi Yahya Paşa Sıbyan Mektebi'dir.

Sıbyan mektebi iki katlı, kesme taştan yapılmış olup, günümüze gelebilmiştir. Kare planlı yapının üzeri sekizgen kasnaklı, tromplu bir kubbeyle örtülüdür. Mektebin duvarlarında altta dikdörtgen söveli, üstte de yuvarlak kemerli ikişer penceresi bulunmaktadır. Bina, uzun süre basımevi olarak kullanılmış ve içerisi özgün durumundan, fabrikaya uydurulmak isteğiyle hayli uzaklaşmıştır.

Şubat 1913'te yapılan teftişte; Kadırga'da kâin Gazi Yahya Paşa Mekteb-i İbtidaiyesine, geçen yaz öncelikle muhacirlerin iskân ettirildiği daha sonra bu insanların tahliye edilerek bina içerisinde fenni bir temizliğin yapıldığı bildirilmiştir.

Teftiş raporuna göre bu tarihte okulun muallim-i evveli Raif Efendi olup, hazine-i evkaftan 37 kuruş maaş almaktadır. Muallim-i sani Mehmed Emin Efendi'nin ise 28,5 kuruş aylık maaşı vardır.

Banisi Üsküp'te medfun, vüzeradan Yahya Paşa olan mektep, uzun süre basımevi olarak kullanılmış ve içerisi özgün durumundan fabrikaya uydurulmak isteğiyle hayli uzaklaşmıştır. Dışı özgün özellikleriyle gayet iyi durumda olan mektebin içinde yapılacak bir restorasyonla uzun yıllar daha ayakta kalabilecek duruma getirilebilir.

Mektep kâgir, büyük bir dershane ile yanında iç içe ahşap üç dershane, bir taamhane ve bir miktar bahçeyle sair müştemilattan ibarettir. Mektebin üç mütevellisi vardır. Yahya Paşa'dan başka diğer mütevellileri Hüseyin Bey ile Üsküp'ten Hafız Hasan Bey'dir.

Turgut Kut'un listesinde (1923-28) o dönemde harap olarak mevcut olduğu bildirilmiştir.

Günümüzde mektebin alt tarafı ebru malzemeleri satan bir firmaya, diğer büyük bir kısmı ve bahçesi de hurdacılara kiralanmıştır. Dışı özgün özellikleriyle gayet iyi durumda olan mektep, içerisinde yapılacak bir restorasyonla uzun yıllar daha ayakta kalabilecek bir duruma getirilebilir.

8

HACI SELİM AĞA MEKTEBİ

~

Hacı Selim Ağa'nın kabirtaşı

Üsküdar'da, Selami Ali Efendi Caddesi üzerinde, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nin yanında idi. Banisi III. Selim'in hocası Tersane-i Âmire emini olarak tanınan Hacı Selim Ağa'dır. Hacı Selim Ağa'nın eskiden okulun bahçesinde yer alan mezar taşı, günümüzde kütüphane bahçesinde bulunmaktadır. Kendisi Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından olan Hacı Selim Ağa'nın 1788 yılında öldürüldüğü mezar taşından anlaşılmaktadır.

Kütüphane kapısında bulunan ve aynı zamanda mektebin de yapım tarihini veren kitabe *Mir'at-ı İstanbul*'da neşredilmiştir. Mektep ibaresinin geçtiği ve tarihinin düşürüldüğü kısım şöyledir:

"Sıgâr-ı ümmete mekteb kibarına kütübhâne

Binasına muvaffak oldu ol sâhib-dil-i âgâh

Du'â-gûsu dedi itmâmının târîhini Tevfîk

Zihî dârü'l-kütüb ecrin mükemmel eyleye Allâh"

(1196/1781-82)

Aynı eserde mektebin, 1893-1894 yılında mülkiye rüşdiyesi iken inas (kız) rüştiyesine tahvil edildiği ve kapısının üzerinde "Hayruküm men ta'allemü'l-Kur'ân ve 'allmehu" (Sizin en hayırlınız Kuran öğrenen ve öğretendir) hadis-i şerifinin yazdığı belirtilmiştir.

Ekim 1913 yılında yapılan teftişte mektebin aşağı katının bir taşlık olduğu, iki tuvaleti, bir sofası ve bir de yemekhanesinin bulunduğu yazılmıştır. Hademeler için de ayrıca bir oda bulunmaktadır. Bina kısmen kâgir, kısmen ahşaptır. Teftiş raporu sınıfların ve odaların genişliği, uzunluğu ve yüksekliğini vermektedir. Fevkâni olan binanın dershanelerinden kubbeli olanının uzunluğu 5, genişliği 7 arşındır. Aynı teftiş raporunda mektebin küçük bir tamirata ihtiyaç duyduğu ve bu durumun da bir raporla bildirildiği yazılmıştır.

Encümen Arşivi'ndeki ilgili dosyada, 1936 yılında mektebin yıkılmadan önceki hali fotoğraflarla gösterilmiştir. Aynı dosyada mektebin yıktırılmaması için encümenin karar aldığı, buna rağmen yıkıldığı bildirilmiştir. Mektebin Süleymaniye Kütüphanesi'nde ayrıntılı bir vakfiyesi vardır.

Bina, 1937 yılında yıkılarak yerine daha büyük bir okul yapılmıştır. Bugün Hacı Selim Ağa İlköğretim Okulu olarak faaliyet göstermektedir.

Kısmen kâgir ve ahşap olan binanın Encümen Arşivi'ndeki ilgili dosyasında yıkılmadan önceki hali görülmektedir. Ayrıca bu dosyada Encümen'in yıkılmaması için karar aldığı, buna rağmen yıkıldığı bildirilmiştir.

Hacı Selim Ağa Mektebi, 1936

9

HASEKİ SULTAN SIBYAN MEKTEBİ

~

Kitabe yeri boş durduğu için yapım tarihi tam olarak bilinmese de içerisinde bulunduğu külliye ile aynı zamanda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kapalı dershanenin hemen yanında küçük ve oldukça bakımlı bir hazîre vardır. Mezar taşlarından çoğunun mütevellilere, külliyede hizmet eden kişilere ve onların aile fertlerine ait olduğu görülür.

Haseki semtinde Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan için Mimar Sinan'ın inşa ettiği külliyenin bir parçası olan Haseki Sultan Mektebi, külliyedeki medresenin doğusunda yer almakta ve kare planlı, yan yana iki birimden meydana gelmektedir. Sanat tarihçisi Sema Doğan'ın yaptığı tespitlere göre, mektebin iki yönlü dörder basamaklı merdivenle çıkılan birinci birimi, iki cephesi sütunlu açık dershane; ikinci birimi ise kapalı dershanedir. Açık dershanenin caddeye bakan cephesi kapalı olup altlı üstlü ikişer penceresi mevcuttur. Her iki birim de düz tavanlı ve dört yüzeyli oturtma çatı ile örtülüdür. Açık bölümleri yağmurdan korumak amacıyla ahşap çatının sütunlu cepheler üstünde dışarıya taşırılması ve enli saçağın, Haseki Caddesi üzerinde yazlık dershane ile medrese arasında bulunan dış kapının tepesinde döndürülerek, duvara saplanan sundurmaya dönüşmesi önemli bir ayrıntıdır. Binanın önündeki havuzlu alan muhtemelen oyun bahçesi olarak düzenlenmiştir. Kitabe yeri boş duran mektebin inşa tarihi bilinmemekle birlikte medrese ile aynı tarihte yapıldığı, yani 1539-1540 yılında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Nimet Taşkıran'ın tespitine göre, restore edilirken alakası olmamasına rağmen boş duran yere bir kitabe konulmuştur.

Haseki Sultan Mektebi

Kapalı dershanenin hemen yanında küçük ve oldukça bakımlı bir hazire vardır. Mezar taşlarından çoğunun mütevellilere, külliyede hizmet eden kişilere ve onların aile fertlerine ait olduğu görülmektedir.

Şubat 1913 tarihinde yapılan teftişte Haseki Sultan Mektebi'nin mevcudunun 40 kişi, binanın da kâgir olduğu bildirilmiştir.

Turgut Kut'un yayınladığı ve 1923-1928 yılları arasında yazıldığı düşünülen sıbyan mektepleri listesinde, o tarihlerde binanın belediye tarafından kiraya verildiği bilgisi yer almaktadır.

Günümüzde Haseki Külliyesi'nde büyük bir restorasyon çalışması yapılmaktadır. Yaptığımız araştırma neticesinde edindiğimiz bilgilere göre; bu çalışmalardan sonra medresenin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından müze olarak, sıbyan mektebinin de müzenin sergi salonu ve kafeteryası olarak kullanılması düşünülmektedir.

10

HATİCE SULTAN (FISTIKLI) MEKTEBİ

~

Bu mektep Üsküdar'da, İhsaniye'de, eski adı Fıstıklı Mektebi Sokağı olan şimdiki İhsaniye Sokağı üzerinde ve İhsaniye İskele Sokağı'nın karşısında bulunmaktaydı. Reşad Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nde bu mekteple ilgili güzel bir şiir not edilmiştir. "Hubannâme-i Nevedâ" isimli manzum risalede bu mektebin kalfası övülürken okulun adının da geçtiği görülmektedir:

"Cennet kaçkınıdır mekteb kalfası

Mürekkeb yalamış civanın hası

Kalbinde iman hem dilinde Kur'an

Râhi müstakimde olmuşdur revan

Ona tamam olmuş ilm ile edeb

Civanın mekânı Fıstıklı Mekteb"

▲
Amin Alayı, *tuval üzerine yağlı boya, Hüseyin Rıfat Keçeci, 1934*

Fıstıklı Mektebi'nin altında ve yol kenarında mektep ile beraber yaptırılan çeşme, restore edilmiş bir halde varlığını korumaktadır. Ayrıca mektebin karşısında Fıstıklı Namazgâhı bulunmaktaydı. Etrafta bulunan Fıstık çamlarından dolayı bu adı alan okulu, Sultan IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan adına Sultan III. Mustafa'nın yaptırdığı söylenmektedir.

1935 yılında yıkılan mektep, etrafında bulunan fıstık ağaçlarından dolayı bu adı almıştır. Mektebin altında, yol kenarında aynı zamanda inşa edilmiş bir çeşme, restore edilmiş halde varlığını korumaktadır.

Haziran 1913 yılında yapılan teftişte; Hatice Sultan Vakfı'ndan olan mektebin gerek tedrisat, gerekse diğer konularda muntazam olduğu bildirilmektedir. Okulda hafızlar sınıfı, ihtiyat, ibtidai 1., 2. ve 3. sınıflar bulunmaktaydı. Okulun muallim-i evveli Fasih Efendi, muallim-i sanisi Mustafa Efendi, muallim-i salisi Mehmed Efendi, muallim-i rabisi İsmail Efendi olup iki de hademesi vardı. Mevcudu 150 olup 12 de hafızı bulunmaktaydı. Aynı raporda okulun mütevellisinin Refik Bey olduğu ve ücret-i tedrisiye (ücretli eğitim) ile idare edildiği bildirilmiştir.

İ. Hakkı Konyalı, *Üsküdar Tarihi*'nde, 1924 yılında Üsküdar mahalleleriyle Bulgurlu ve Ümraniye köylerindeki gayrımenkul vakıfların tespiti sırasında Sinan Paşa Mahallesi, Fıstıklı Caddesi'ndeki bu mektebin mülhakadan ve tamire muhtaç olduğunu yazmaktadır.

Okul 1927 yılında Vakıflar tarafından Milli Eğitim'e devredilmiş, 1935'te de yıkılmıştır.

11

KASIM AĞA MEKTEBİ (İBRAHİM PAŞA MEKTEBİ)

~

Haseki'de, Bayram Paşa Külliyesi'nin hemen yanında, Keyci Hatun Camii'nin sağ tarafındadır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılan mektebin yapım tarihini bildiren bir kitabesi yoktur. Kesme taştan yapılan binanın çatısı kiremitli olup bir kısmı çökmüştür. Mektebin önünde, ayna taşına kadar toprak altında kalmış bir çeşme seçilmektedir. Mektebin içine bir asma kat yapılmıştır. Böylece içeride iki kat elde edilmiştir.

Aralık 1913 yılında yapılan teftişte mektebin üç sınıflı ve 50 mevcutlu olduğu bildirilmiştir. Ufak da bir bahçesi olan mektebin binası kâgir ise de altı ve üstü tahta olması hasebiyle öğrencilerin sağlığı açısından oldukça uygundur. Okulun tahta sıraları Maarif'ten tarz-ı cedit üzere imal ettirilerek verilmiştir. Raporda öğrencilerin mektep içerisinde uygun olmayan bir oturma düzeniyle ders yaptıkları bildirilmiştir.

Mektebin, muallim-i evveli Rıza Efendi olup aylık maaşı evkaftan 10 kuruştur. Mektep ücret-i tedrisiye (paralı eğitim) ile idare olunmaktadır. Muallim-i sani Şemseddin Efendi olup onun maaşı da çok cüzidir. Mektepte muallim-i evvelin ikameti için iki odası bulunduğu da raporda verilen bilgilerdendir.

Haseki'de, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılan mektebin 1913 yılında yapılan teftişinde, üç sınıflı ve elli mevcutlu olduğu bildirilmiştir. Bir dönem Haseki Hastanesi'nin kullandığı mektep, daha sonra boşaltılmış ve hayli yıpranmıştır. Bugün restore edilmektedir.

Kasım Ağa Mektebi (İbrahim Paşa Mektebi)

Turgut Kut'un yayınladığı listede mektebin o dönemde belediyece kiraya verildiği belirtilmektedir. Aynı makalede 1 Nisan 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan ve mektebin kiralığa çıkarıldığını bildiren bir ilan da bulunmaktadır. Şöyle ki; "Aksaray Haseki Hastanesi Sokağı'nda 4 oda, bir mutfak, biri içeride ve üçü dışarıda helâlara havi yeni 2 Nolu İbrahim Paşa Mektebi kiralıktır". Bu haberden de anlaşılacağı üzere Kasım Ağa mektebi bazı belgelerde İbrahim Paşa Mektebi olarak da geçmektedir. Mektep, aynı zamanda E. Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı Osmanlıca haritada Kasım Ağa Mektebi olarak adlandırılmıştır.

Bir dönem Haseki Hastanesi'nin kullandığı mektebin, yaptığımız ziyarette kötü bir durumda olduğu, bununla birlikte boş olarak duran yapının içinde birtakım çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir.

Şu anda mektep Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Fatih Belediyesi'ne tahsis edilmiş olup restorasyon projesi anıtlar kurulunda bulunmaktadır.

12

KARA AHMED PAŞA SIBYAN MEKTEBİ

~

Kara Ahmed Paşa Sıbyan Mektebi

Fatih'te, eski adıyla Fatma Sultan, yeni adıyla Topkapı Mahallesi'nde, Topkapı Caddesi 34 numarada bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Kara Ahmed Paşa tarafından yaptırılan külliyenin bir parçasıdır. Paşa, 1555 yılında idam edilmiş, fakat inşaat bu tarihten sonra da devam etmiştir. Yapı Mimar Sinan eseridir.

Mektep, Ahmed Paşa Türbesi'nin biraz ilerisinde yer almaktadır. Çatılı, basit, tek katlı ve küçük bir binadır. Diğer emsalleri gibi salon ve avluya nazır, üstü kapalı ve önü revaklı bir verandadan ibarettir. Bahçe iki basamakla çıkılan bir sokl üzerine kurulan tek sıra kesme taş sıra tuğladan müteşekkildir. Dış köşesi kırk beş derecelik bir açıyla kırılan binanın üstleri mukarnaslarla süslenmiştir. Mektebin sokağa nazır dört penceresi olup, diğer cephelerinde ikişerden dört pencere daha vardır. Dershaneye verandadan girilir. Verandanın çatısını Haseki Mektebi'nde olduğu gibi iki ince direk üzerine istinat eden kemerlerin tuttuğu tahmin edilmektedir.

Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Kara Ahmed Paşa tarafından yaptırılan külliyenin bir parçası olup, Mimar Sinan eseridir. Uzun süre gençlik merkezi olarak kullanılan yapı bugün Ahilik Vakfı olarak hizmet vermektedir.

Mayıs 1913 yılında yapılan teftişte okulun iki oda, bir de muallim meşrutahanesinden ibaret olduğu ifade edilmiştir. Bu tarihte mektepteki eğitim iki kalfa tarafından idare edilmektedir. Okulla ilgili bir raporun gerekli yerlere yazıldığı da bildirilmiştir. Muhtemelen 1923'ten sonra taşınan bu kurumun ardından mektep, kendi haline terk edilmiştir. 1980'li yıllara kadar tinercilerin ve sokak çocuklarının yaşadığı bina bu tarihten sonra tadilata girerek Ahilik Vakfı tarafından kiralanmıştır. Bugün de aynı vakıf tarafından mektep binasında sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlenmekte, ahilikle ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

13

KAZASKER ATAULLAH EFENDİ MEKTEBİ

Fatih'te, Cemal Yener Tosyalı Caddesi'nde, Bozdoğan Kemeri yanında bulunmaktadır. Banisi Birgili Ataullah Atai Ahmed Efendi olup, vakfiyesinden anlaşıldığına göre, 1571'de yapılmıştır. Ataullah Atai Ahmed Efendi, II. Selim'in şehzadeliği yıllarında hocalığını yapmıştır. 1566'da ise padişah hocası olmuştur. *Sicill-i Osmani*'den öğrendiğimize göre, 1571 yılında vefat eden Birgili Ataullah Atai Ahmed Efendi'nin cenaze namazı Ebussud Efendi tarafından kıldırmıştır.

Bozdoğan Kemeri yanında bulunan mektebin banisi, II. Selim'in şehzadeliğindeki muallimlerinden Birgili Ataullah Atai Ahmed Efendi'dir. Üç sıra tuğla, bir sıra taş şeklinde örülen mektebin yüksek bir bodrum üzerine tek katlı ve dikdörtgen planlıdır.

Yüksek bir bodrum üzerine tek katlı ve dikdörtgen planlı olan mektep uzun süre konut olarak kullanılmıştır. Duvar örgüsü üç sıra tuğla, bir sıra taş şeklindedir. Bodrum kat cephesi sıvalı olup, dörtgen lokma demir parmaklıklı pencere açıklıkları mevcuttur. Dershane katının büyük ve tek sıra yuvarlak kemerli pencereleri de demir parmaklıklıdır.

Banisi Hoca Sultani Ataullah Efendi ibn-i Şemseddin'in, Muharrem 979 tarihli vakfiyesinde; Kalenderhane Mahallesi'ndeki mektebin hocasına günlük yedi, mektebin halifesine dört, ferraşına bir dirhem maaş verilmesi söylenmektedir. Ayrıca mektebin 25 yetim talebesine kapama (elbise takımı), gömlek, don, birer çift pabuç, mest, arakıye ve kuşaktan mürekkep bir takım elbisenin her sene ramazan bayramında giydirilmesi; talebe için kifayet miktarı hasır, desti, kuzu derisi alınması; mektep için her sene otuz çeki (nevi yazılmamıştır) alınması; yine yetim talebe için kurban bayramında birer çift pabuç alınması istenmiştir.

Yazma teftiş defterinde "Haziran 1913 yılında Molla Hüsrev Mahallesi'nde Kazasker Ataullah Efendi mektebi teftiş edilmiştir" notu ile teftişin yeri ve tarihi açık bir şekilde belirtilmektedir.

Turgut Kut'un mektepler listesinde ise o tarihlerde (1923-28) kiraya verilmekte olduğu belirtilmiştir.

Daha sonraları ise mektep, tarihi eser olarak tescillenmiştir. Bir dönem konut olarak kullanılan yapıda bugün kimse yaşamamaktadır.

Kazasker Ataullah Efendi Mektebi

14

MAHMUD AĞA (HATİCE HANIM) MEKTEBİ

Hasköy civarında, Sütlüce'de, I. Hamam Sokağı'nda, Mahmud Ağa (Çavuşbaşı) Camii avlusunda bulunmaktaydı. Mektep binasının altında Mahmud Çavuş Çeşmesi vardı.

Mahmud Ağa Mektebi, 1970'ler

Kareye yakın dikdörtgen planlı, ahşap ve bağdadi sıvalı bina, kiremitten kırma bir çatıyla örtülüydü. Süslemeye yer verilmemiş olan mektep binasının girişi güney cephedeydi. Girişin yanında yer alan kitabe ahşap bir çerçeve içerisine yerleştirilmişti. Yapının kuzey cephesi üzerinde bir, güney cephesinde üç olmak üzere dikdörtgen çerçeveli dört adet giyotin penceresi bulunmaktaydı. Ta'lik hatla yazılan kitabesinde son dönemde semtin en önemli ve ünlü kültür merkezi kabul edilen Hasirizâde Dergâhı Şeyhi Mehmed Elif Efendi'nin bir şiiri bulunmaktaydı. İlk kez Tarihçi Necdet İşli tarafından neşredilen kitabenin tarih mısraı şöyledir:

"Tarihi geldi şeş cihetten gûşûma yazdım Elif /Bu dâr-ı Kur'an haşre dek Baki ü hem-abâd ola 1322"

Kitabenin tarihinden ve içeriğinden anlaşıldığına göre mektep İzzet Paşa'nın kız kardeşi Hatice Hanım'ın parasıyla Osman Efendi tarafından yeniden yapılmıştır.

Mektep, kareye yakın dikdörtgen planlı, ahşap ve bağdadi sıvalı bina, kiremitten kırma bir çatı ile örtülüydü. Mektebin kitabesinin tarihinden ve içeriğinden anlaşıldığına göre mektep İzzet Paşa'nın kız kardeşi Hatice Hanım'ın parasıyla Osman Efendi tarafından yeniden yapılmıştır.

Mart 1913 yılında yapılan teftişte Mahmud Ağa Mektebi'nin, bir hayırsever tarafından aynı mektep arsası üzerine yeniden inşa edildiği ve bir dershaneyle bir muallim odasından ibaret olduğu yazılmıştır. O tarihlerde okulun muallim-i evveli Maarif'ten belgeli 25 yıllık öğretmen Ayni Efendi olup, vakıftan 20 kuruş almaktadır. Muallim-i sani Ha-

fız Recai Efendi, Maarif'ten tasdiksiz ve maaşsız olarak görev yapmaktadır. Kalfaçı Hafız Ahmed Efendi olup bir de bevvabı vardır. Okulun mevcudu 120'dir.

Bu sıbyan mektebi, Turgut Kut'un yayınladığı listede Kapıağası Mahmud Ağa Mektebi adıyla gösterilmekte ve o tarihlerde (1923-28) polis karakolu olarak kullanıldığı belirtilmektedir.

1960'lara kadar karakol olarak kullanılan yapı bu tarihte yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

15

MİHRİMAH SULTAN SIBYAN MEKTEBİ

~

Üsküdar meydanda, Selman Ağa Çeşme Sokağı'nda, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından 1548 yılında yaptırılan külliyenin bir parçasıdır. Külliye Mimar Sinan'ın yapısıdır.

Sıbyan mektebi, yazlık dershane olarak kullanılan kubbeli bir revak ve bununla eş büyüklükteki kışlık mekândan oluşmaktadır. Ağır bir kütlesel görünüme sahip dikdörtgen planlı sıbyan mektebi, meyilli bir arazi üzerine yerleştirildiğinden kışlık dershanesi bir subasman ile yükseltilerek ön kısmında kemerli açıklık içine alınan bir çeşme oluşturulmuşken, zaman içinde cephesi açılarak dükkân haline getirilmiştir.

1913 yılında yapılan tespitlerde taş mektebin gayet müştahkem ve iki kubbe altında iki dershane ve bir tahtaboştan ibaret olduğu not edilmiştir. Yine bu tarihte okulun muhacir aileler için ikametgâh olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır.

Bugün çocuk kütüphanesi olarak hizmet veren mektebin, 1913 yılında yapılan tespitlerde gayet müstahkem ve iki kubbe altında iki dershane ve bir tahtaboştan ibaret olduğu not edilmiştir. Balkan Savaşları sonrasında okulun muhacir aileler için ikametgâh olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

Turgut Kut'un yayınladığı ve 1923-1928 yılları arasında hazırlandığı tahmin edilen listede, okulun özel idareye hizmet ettiği yazmaktadır. Okulun tâkında Hazreti Ali'ye atfedilen "Men 'allemenî harfen fekad sayyarâni 'abden" (Bana bir harf öğretenin kölesi olurum) sözü mevcut olup *Mirat-ı İstanbul* adlı eserde neşredilmiştir.

Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı bir çocuk kütüphanesi olarak gayet işlevsel bir şekilde hizmet vermektedir. Alt katı ise bal satan bir firma tarafından dükkân olarak kullanılmaktadır.

▲
Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi

NAZ PERVER KALFA SIBYAN MEKTEBİ

~

Mektebe, güneydoğuda yer alan ve avluya açılan barok tarzında süslenmiş mermerden bir kapıyla girilmektedir. Gayet gösterişli çeşmesi bugün bütün güzelliğiyle varlığını korumaktadır.

Fatih'te, Küçüklanga Caddesi'nde bulunan mektep Sultan III. Selim'in kalfası Nazperver Kadın tarafından 1792-1793 tarihinde yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı olup iki sıra tuğla ve bir sıra taştan inşa edilmiştir. İki katlı mektebin caddeye bakan tarafının alt kısmında aynı tarihte inşa edilmiş çok güzel barok bir çeşme bulunmaktadır. Ön cephede, üst katta üç pencere; sol yan cephede alt katta giriş kapısı ve üç pencere; üst katta ise hazireye bakan beş pencere bulunmaktadır. Bahçeye bakan arka cephede, üst katta da üç pencere bulunmaktadır.

Turgut Kut'un listesinde o dönemde Maarifçe mektep olarak kullanıldığı yazılmaktadır.

Mektebe güneydoğuda yer alan ve avluya açılan barok tarzında süslenmiş mermer bir kapıdan girilmektedir. Encümen arşivinde yer alan 61 numaralı dosyada; 1936 yılında yapının kontrol edildiği ve ne amaçla kullanıldığının tespit edilemediği yazmaktadır. O tarihte mektebin kitabesinin üstü kapalı olduğu için okunamadığı bildirilmiştir. Ayrıca dış kapısının eşiğinin harap olduğu ve bir an önce bakıma alınması tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte İhtifalci Mehmed Ziya ise mektebin kitabesini şu şekilde neşretmiştir:

Naz Perver Kalfa Sıbyan Mektebi, 1930'lar

"Hazret-i Sultan Selim Han kim sıgâr ile kibâr/ Hep sebâk-hân-ı senâdır ol şehr-i devrân için

Nâz-perver Usta kim şimdi hazînedârdır/ Bir zaman dadı imiş dâd-âver-i devrân için

Şükr edip vakt-i hidîv-i âleme erdiğine/ Hayra sarf etmekte nakdin İzid [ü] Mennân için

Merhametle deştgîr-i âcizândır bâ-huzûr/ Şefkati mâderden efzûn zümre-i tıflân için

Bir muallim-hâne bünyâd etti kim hayrâtını/ Hak kabûl eyler içinde Kur'ân için

Ey Surûrî Hâce Dursun tıfl-ı ebced-hân bilir/ Bu iki târihe söz olmaz bu nev-bünyân için

Bü'l-aceb mektebdir oldı mekseb-i ecr-i cezîl/ Nâz-perver Dadı yaptı mekteb-i sıbyân için"

Bugün çok iyi durumda olan mektep Romatizma Vakfı tarafından kullanılmaktadır. İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı mektebi restore ettirmiştir.

Naz Perver Kalfa Sıbyan Mektebi

REİSÜLKÜTTAB İSMAİL EFENDİ MEKTEBİ

~

1742 yılında inşa edilen mektep zamanla hasar görmüş, nihayet Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu 1946 yılında binayı restore ederek ayakta kalmasını sağlamıştır. Mektep fevkâni olup, batıda yer alan küçük bir oda ve doğudaki kare planlı bir dershaneden ibarettir.

Beyoğlu ilçesinde, Karaköy'de, Necatibey Caddesi Gümrük Sokağı'nda, Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii'nin avlusunda bulunmaktadır. Mektebin banisi; Kastamonu'nun, Karayüzlü köyünden Ali'nin oğlu, 1730'da reisülküttap olan İsmail Efendi'dir. *Sicill-i Osmani*'de; Kurşunlu Mahzen'de çeşme ve mektebi olduğu yazmaktadır. *Hadika*'da da Rüstem Çelebi Mescidi anlatılırken bu caminin minberini koyan İsmail Efendi'nin, Kemankeş Mustafa Paşa Camii'nde bir mektebi ve çeşmesi olduğu bildirilmektedir.

1742 yılında inşa edilen mektep, fevkâni olup, batıda yer alan küçük bir oda ve doğudaki kare planlı dershaneden ibarettir. Yapı, almaşık dediğimiz iki sıra tuğla, bir sıra kesme taştan örülmüştür. Kiremit çatılı mektebin pencereleri çeşitli büyüklükte ve dağınık olarak yerleştirilmiştir. Caddeye bakan tarafta birbirine bitişik üç, güney tarafında aralıklı olarak yapılmış yine üç pencere bulunmaktadır. Mektebin batı tarafında ise ortada büyük bir kemer içerisinde kare bir pencere ve bu kemerin yanlarında birer pencere bulunmaktadır. Mektebin kapısı güney kısmındadır.

Reisülküttap İsmail Efendi Mektebi, 1930'lar

R. S. Atabinen, mektebin 1946 yılında çok harap bir vaziyette olduğu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından 7.000 lira sarf edilerek restore edildiği ve kurumun kitaplığı olarak kullanıldığı bilgisini vermektedir.

Haziran 1913 yılında yapılan teftişte, Kemankeş Mustafa Paşa Camii yanında bulunan Reisulküttap İsmail Efendi Mektebi'nin kapalı olduğu bildirilmekte ve bir de meşrutahanesinden bahsedilmektedir. Turgut Kut'un yayınladığı sıbyan mektepleri listesinde, mektebin evkaf tarafından kiraya verildiği yazmaktadır.

Mektep, 18. yüzyılda inşa edilen diğer mekteplerle benzer mimari özellikler göstermektedir. Özellikle altında yer alan çeşme ile İstanbul'daki birçok benzer okulu andırmaktadır. Bina, 1980'li yılların sonu ile 1990'ların başında İmam Hatip Mezunları ve Mensupları Derneği olan ÖNDER tarafından kullanılmıştır. Aldığımız şifahi bilgiye göre dernek binayı çok kötü şartlarda alıp bazı bakım çalışmaları yaparak kullanabilmiştir. Geçen yıl Beyoğlu Müftülüğü'ne tahsis edilen Reisülküttap İsmail Efendi Mektebi 2011 yılı itibariyle Beyoğlu Din Görevlileri Derneği olarak kullanılmaya başlanmıştır. Binanın röleve ve restorasyon çalışmaları ile ilgili projeler anıtlar kurulunda bulunmaktadır.

Reisülküttap İsmail Efendi Mektebi

18

RÜSTEM PAŞA SIBYAN MEKTEBİ

~

Üsküdar'da, Ayazma Mahallesi'nde, Doğancılar Caddesi ile Hafız Ali Sokağı'nın birleştiği noktadadır. Karşısında İmrahor Mescidi ve Başkadın Meydan Çeşmesi bulunmaktadır. Vakfiyesinden Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı ve kızı Mihrimah Sultan'ın eşi Rüstem Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yapım tarihi net olarak bilinmese de paşanın ölümü 1562 olduğuna göre mektep, bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

Mimar Sinan tarafından yapıldığı düşünülen mektebin banisi Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın eşi Rüstem Paşa'dır. Muallimin ders saatini ve paydos vaktini çıngırak ile ilan ediyor olması dönem için ilginç bir yeniliktir.

Kitabesi olmayan mektebin, Mimar Sinan tarafından yapılmış olabileceği bazı sanat tarihçileri tarafından söylenmektedir. Tülay Akın tarafından 1990'lı yıllarda yapılan incelemelerde okulun, taş bir kaide üzerine oturtulduğu üst kısmının, üç sıra ince tuğla ve bir sıra kesme taştan yapıldığı belirtilmiştir. İki odası bulunan yapının çatısı ahşap ve kirpi saçaklıdır. Alt pencereleri düz, üst pencereleri ise sivri kemerlidir. Doğancılar Caddesi'ne açılan bir kapıdan evvela bir avluya girilir. Mektep

alt ve üstte olmak üzere toplam 10 pencereden ışık alır. Binanın dar olan cephesinde ortada bir niş, iki yanda ise dolap yerleri vardır. Nişli bölümün karşısındaki birinci bölümün sokak tarafı hariç, iki duvarı bağdadidir. Bu kısmın, yıkıldıktan sonra yapıldığı sanılmaktadır. Mektep 1315 (1897)'de onarılmıştır.

Mart 1913 yılında hazırlanan teftiş raporuna göre; bina kâgir iki dershane, ahşap fevkâni diğer bir dershane, öğretmen odası ve bir de bahçeden oluşmaktadır. Muallim-i evvel Hafız Mehmed Efendi'nin aylık maaşı 100 kuruştur. Mektepte ayrıca üç muallim daha vardır. Yapılan denetimlerde tedrisatın pek mükemmel olduğu anlaşılmaktadır. Mektep mevcudu 130 talebe olup, bunların sekseni erkek, diğerleri kızdır. Okulun vakfı vardır. Muallimin ders saatini ve paydos vaktini çıngırakla ilan ediyor olması dönem için ilginç bir yeniliktir. Yine bu rapora göre okuldaki öğretmenlerin hepsinin darülmuallimat-ı ibtidaiyye, yani sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştiren okuldan mezun gayet iyi eğitimciler oldukları belirtilmiştir.

İ. Hakkı Konyalı, 1941 yılında mektebi incelerken, binanın harap bir durumda olduğunu söylemektedir. Konyalı, Halk Partisi tarafından o dönem işgal edilen mektebin üç odasının olduğunu da belirtir. Daha sonra Konyalı'nın gazetelerdeki ısrarlı yazılarını müteakip mektep onarılmış, pencerelerine alçı çerçeveler geçirilmiştir. 1979'da da bir onarım geçirdiği duvarında bulunan Türkçe kitabeden anlaşılmaktadır.

Yakın zamanda İBB tarafından restore edilen mektep günümüzde çok iyi bir durumdadır. Bahçe düzenlemesi de yapılan bina, Divan Edebiyatı Vakfi'na tahsis edilmiştir. Girişine camlı bir bölüm eklenen binanın çatısı kiremitle örtülmüştür ve içerisinde çeşitli kültürel faaliyetler icra edilmektedir. İmrahor Camii ve yanındaki çeşme ile güzel bir bütünlük arz etmektedir.

Rüstem Paşa Sıbyan Mektebi

19

SADR-I ESBAK HACI AHMED PAŞA SIBYAN MEKTEBİ

~

Ahmed Paşa Sıbyan Mektebi Fatih'te, Cerrahpaşa Haştanesi'nin yanında, Yokuş Çeşme Sokağı'nda bulunmaktadır. Şehla lakaplı Ahmed Paşa Alanyalı'dır. III. Ahmed devri sadrazamlarından Kalaylıkoz Ahmed ve Baltacı Mehmed paşaların kethüdası Osman Ağa'nın akrabasından, Cafer Ağa'nın oğludur. Foça'da doğmuş, vezir amcası Elhac Ebu Bekir Paşa'nın yanında yetişmiştir. 1753 yılında vefat eden paşa, 1740 yılında sadrazam olmuştur. Aynı zamanda çok iyi bir hattat olan paşa, İmrahor Camii imamından icazetname almış, nesih ve sülüs yazılarında ünlenmiştir.

Sadrazam Ahmed Paşa tarafından yaptırılan mektebin içi neredeyse tamamen yıkılmış olup, İl Özel İdaresi geniş çaplı bir restorasyonla binayı kurtarmaya çalışmaktadır.

Birçok hayır eseri bulunan Ahmed Paşa'nın bir eseri de Cerrahpaşa'daki sıbyan mektebidir. Mektebin karşısında Abacı Mescidi'nin olduğu *Hadika*'da geçmektedir.

▲

Restorasyon sırasında Sadr-ı Esbak Hacı Ahmed Paşa Mektebi'nin içi

Kâgir olan mektep, Nisan 1913 yılında hazırlanan bir rapora göre, bir dershane ve bir muallim odasından ibarettir. Mektep, ferah olup, evkaf-ı mülhakadandır. Mütevellisi o civarda yaşayan Hakkı Bey'dir. Muallim-i evveli Mehmed Efendi olup, 1891 yılından beri eğitimcilik yapmakta ve aylık otuz

kuruş maaş almaktadır. Maarif'ten ehliyetnameli olan hoca, maaşını hazine-i evkaftan almaktadır. Kalfası Raif Efendi'nin vakıftan aldığı maaşı ise aylık 20 kuruştur. Ayrıca yine vakıftan olmak üzere senede 195 beş kuruş muallim-i evveli, 50 kuruş muallim-i sanisi almakta, aynı zamanda kadir gecesinde mütevelli tarafından 60 kuruş öğretmenlere verilmektedir. Mevcudu karmadır. O tarihte yapılan tespitte mektebin dört adet sıraya ihtiyacı olduğu belirtilmiştir.

Turgut Kut'un yayınladığı listede (1923-28), Sadr-ı Esbak Ahmed Paşa Mektebi'nin Cumhuriyet Halk Fırkası Ocağı olarak kullanıldığı notu düşürülmüştür. Nitekim Reşat Ekrem Koçu, 1946 yılında yaptığı tetkikte mektebi CHP'nin semt ocağı olarak kullanmaya devam ettiğini yazar.

Bugün tamamen harap, içerisi yıkık dört duvarından başka bir parçası kalmamıştır. Yaptığımız ziyarette mektebin yeniden ihyası için İl Özel İdaresi'nin çalışma başlattığını gördük.

20

SALİHA SULTAN MEKTEBİ (ZEYREK)

~

Encümen Arşivi'nin ilgili dosyasında bulunan resimlerde mektebin eski hali ve önünde bulunan bir lahit dikkat çekmektedir. 1910 yılında mektebin tamir edildiği ve üç kısma bölündüğü bildirilmiştir.

Zeyrek'te Kilise Camii karşısında yapılmış ahşap bir binadır. Ne zaman yapıldığı konusunda bir bilgi mevcut değildir. Bazı araştırmacılar burasının mektep olarak yapılıp yapılmadığı konusunda bile şüphe taşımaktadır. Bunun yanı sıra tek bir hacim olarak inşa edilişini dayanak göstererek doğrudan doğruya mektep olarak yapıldığını düşünenler de vardır. Tüm bu tartışmalar bir tarafa bırakılacak olursa, mektebin adı hem Muallim Cevdet listesinde hem Turgut Kut'un yayınladığı listede, hem de bizim yararlandığımız yazma defterde; Zeyrek Camii karşısında Saliha Sultan ya da Saliha Hatun Mektebi olarak geçmektedir.

Haziran 1913 yılında yapılan teftişte okulla ilgili bilgiler aydınlatıcıdır. Buna göre mektebin muallim-i evveline vakıftan aylık 163 kuruş; muallim-i saniye, evkaf hazinesinden 102 kuruş ve hüsn-i hat muallimi Vasfi Efendi'ye 102 kuruş maaş verilmektedir. Mektebin kalfası Hacı Osman Efendi olup, hademesi Ömer Ağa'dır. Okul ücret-i tedrisiye ile yani paralı öğretimle idare olunmaktadır. Teftiş raporunda ayrıca mektebin üç sene önce tamir olduğu ve üç kısma bölündüğü

Saliha Sultan Mektebi (Zeyrek), 1939

bildirilmiştir. Okulun bir büyük dershane ile altında yemekhaneden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte okulun mevcudu 110 öğrenci olup, mektebin evraklarının düzenli tutulduğu da bildirilmiştir.

Encümen Arşivi'nin 396 numaralı dosyasında, mektebin 1939 yılındaki durumu fotoğraflarından açıkça görünmektedir. Sultan I. Adülhamid'in vakfından olduğu yazılan mektebin, bu tarihte çok harap bir vaziyette bulunduğu ve Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin Maarif Vekâleti'ne yaptığı "yıkılsın" teklifinin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Yine aynı dosyadaki bu fotoğraflarda, mektebin önünde bir lahit ve lahitin yanında bir de çeşme olduğu ilginç bir şekilde gözlemlenmektedir. Yıkılıp yıkılmadığını tam olarak bilmediğimiz bu mektep, 1997 yılında köklü bir restorasyon geçirmiştir. Günümüzde ise Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

Saliha Sultan Mektebi, 1930'lar

SALİHA SULTAN MEKTEBİ

~

1957 yılında Atatürk Köprüsü'nün yapımı sırasında yıkılan mektebin Haziran 1913 yılında 110 öğrencisinin olduğu anlaşılmaktadır. Mektep, o tarihte kâgir ve ahşap dershaneler ile bir de muallim odasından oluşmaktaydı.

1957 yılında Atatürk Köprüsü imar faaliyetleri kapsamında ortadan kaldırılan bu eser; Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı, Azapkapı'daki cami ve Saliha Sultan Sebili ile birlikte bulunuyordu. Mektep, Sultan II. Mustafa'nın eşi ve I. Mahmud'un annesi Valide Saliha Sultan tarafından yapılmıştır. 1733-1734 yılında inşa edilen mektebin mimarı belli değildir. Atatürk Köprüsü'nün başında yer alan bu mektep tek sıra kesme taş, üç sıra tuğla örülerek yapılmış iki cephede, üçer camla aydınlatılan kare planlı bir salondan ibaretti. Giriş holünde esas mektep alanına geçişi sağlayan kapı kemeri kabartma çiçeklerle tezyin edilmiş, bunun üzerine de altı satırlık bir kitabe yerleştirilmişti.

Haziran 1913 yılında yapılan teftişte mektebin mevcudunun 110 olduğu, kâgir ve ahşap dershaneler ile bir de muallim odasından oluştuğu bildirilmiştir. Dershaneler fevkâni olup okulun muallim-i evveli Hafız Mustafa Efendi vakıftan aylık 100 kuruş almaktadır. Muallim-i sani Hayri Efendi ile meşk hocası Ahmed Efendi de yine vakıftan 80 kuruş maaş almaktadırlar. Okulun senelik kömür bedeli ise 25 kuruştur. Muallim-i sâlis İsmail Efendi ücret-i tedrisiyye ile, yani ücretli eğitim vermektedir. Hademesi de olan okulun, mektep heyet-i umumiyyesi -yani çevre halkı ve idarecilerinden oluşan kurulu- muntazamdır. Eğitiminin çok iyi olduğu bildirilen okulun öğrencilerinin hepsi erkektir.

Cumhuriyet döneminde çeşitli idari düzenlemeler sebebiyle mekteplerin Milli Eğitim'e devredildiği dönemde, Beyoğlu 48. İlkokulu'na dönüştürülen Saliha Sultan Mekteb'i bilahare boşaltılarak terk edilmiştir. Mektebin giderleri için tahsis edilmiş dükkânlar ise kiraya verilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Binanın çatısı kiremitle kaplanmış, dış cephelerden ikisine birer kuş evi yaptırılmıştır. Mektebin yıkılırken bir aile tarafından kullanıldığını belirten Mimar Behçet Ünsal; harap olmuş bu yapının restorasyonu için hazırlık yaptığını, ancak belediyeye sunduğu teklife cevap gelmeden binanın yıkıldığını aktarmaktadır.

22

SİLAHTAR MEHMED EFENDİ MEKTEBİ

~

Gedikpaşa'da, Kadırga'ya inen yol üzerinde, Emin Sinan Camii'nin yakınında, Emin Sinan Mahallesi, Silahtar Mektebi Sokak'ta bulunmaktadır. Mektebin banisi Sultan Mustafa'nın silahtarı Bahçıvanzâde Mehmed Efendi olup 1753 yılında vefat etmiştir. Mektebin kitabesinde: "Sene 1175/ Sultan Mustafa Hazretlerinin silahdarı sahibü'l-hayrat / ve'l-hasenat merhum el-hac Mehmed Efendi'nin mektebi" yazılıdır.

1761-1762 tarihinde yapıldığı anlaşılan mektep, kesme taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiş olup uzun kenarındaki alt sırada dikdörtgen söveli, üst sırada da yuvarlak kemerli beşer penceresi bulunmaktadır. Üzeri ahşap çatıyla örtülü olup kötü bir durumdadır.

Silahtar Mehmed Efendi Mektebi, 1943

Encümen Arşivi'nde mektebin 1762 tarihli vakfına ait bilgiler de mevcuttur.

1913 yılında 55 talebenin eğitim gördüğü mektep, gereken ilgi gösterilmediği için zamanla harap bir duruma gelmiştir. Nitekim 1967'de de binanın durumunun çok kötü olduğu tespit edilmiştir.

Ocak 1913 tarihinde yapılan teftişte ise mektebin muallim-i evvelinin Hasan Efendi olduğu ve senelik vazifesinin 24 kuruş olduğu yazılıdır. Ayrıca kayyum bedelinin 60, kömür bedelinin de 20 kuruş olduğu kaydedilmiştir. Mektebin toplam talebesi 55 kişidir. Bu tarihte binanın bir dershane ve bir aralıktan ibaret olduğu bildirilmiştir.

Turgut Kut'un yayınladığı ve 1923-28 yılları arasında düzenlenen vakıf cetveli listesinde ise mektebin bir polis tarafından lojman olarak kullanıldığı yazılmıştır.

Encümen Arşivi'ndeki 727 numaralı dosyada 1946 yılında binanın durumu incelenmiş ve gayet kötü olan bu yapı fotoğraflanmıştır. Bu tarihte de kiralık olarak bazı kişilere verildiği bildirilmiştir.

Özgönül Aksoy'un 1967'de yaptığı tetkikte de binanın gayet harap olduğu gözlemlenmiştir. Muhtemelen mektebin bahçesi olan yandaki boş arazi günümüzde otopark olarak kullanılmaktadır. Mektebin ahşap çatısı yok olmuş, pencereleri içeriden duvarla örülmüş harap bir vaziyette binaların arasında sıkışıp kalmıştır.

23

SULTAN III. MUSTAFA SIBYAN MEKTEBİ

~

Üsküdar'da, Şemsi Paşa Mahallesi'nde, Ayazma Camii'nin güneydoğusunda bulunmaktaydı. Sultan III. Mustafa'nın (hd.1757–1774) annesi adına Ayazma Camii'ni yaptırdığı sırada bu mektebi de inşa ettirdiğini Ayvansarayi'den öğrenmekteyiz. Cami 1775 tarihli olduğuna göre mektep de aynı vakitte inşa edilmiş olmalıdır. Sultan Mustafa Sıbyan Mektebi bilahare küçük ve kullanışsız olduğu için yıkılmıştır.

Yıkılan mekteple ilgili çok önemli bilgileri 10 Nisan 1913 yılında yapılan teftişte tutulan rapordan öğrenmekteyiz. Buna göre okulun 70 talebesi olduğu, Mehmed Tevfik Efendi olan muallim-i evvelin vakıftan aylık 100 kuruş maaş aldığı bildirilmiştir. Mektebin muallim-i sanisinin olmadığı fakat bu makam için 90 kuruş maaş tahsis edildiği görülmektedir.

Aziz Bey hüsn-i hat muallimi olup, aylık 70 kuruş almaktadır. Okulun senede 100 kuruşluk bir kömür yardımı aldığı da rapora eklenen notlar arasındadır. Yine personelden, okulun bir nevi hademesi olan bevvabın maaşı 15 kuruş olarak takdir edilmiştir. Mektep, evkaf-ı mazbutadan, yani muameleleri vakıflar idaresince yapılan vakıflardandır. Bu tarihte kısmen yıkılmış olması nedeniyle yanındaki, Ayazma Camii'nin mahfel kısmında tedrisat icra edilmiştir. Yine rapordan anlaşıldığına göre muallime sürekli vazifesi başında bulunmasının önemi ve lüzumu hatırlatılmıştır.

Sultan III. Mustafa Mektebi'nin yerine yapılan Ayazma Vakıf İbtidai Mektebi

Yıkılan mektebin yerine yeni bir okul yapmak için faaliyete geçilmiş, 1913 yılında başlanan inşaat ancak 1917 yılında bitirilmiştir. Yeni okulun planı Mimar Kemalettin'e ait olup, bodrumla birlikte üç kattan oluşmaktadır. Yığma tuğladan yapılan binanın döşemelerinde çelik kirişler kullanıldığı ifade edilmektedir. Üzeri kırma çatı ve kiremitle örtülmüştür.

Günümüzde Şemsi Paşa İlköğretim Okulu olarak faaliyet gösteren binanın kitabesinde, Ayazma Vakıf İbtidai Mektebi'nin "Müdafaa-i Milliye" tarafından yaptırıldığı yazılmıştır. Gayet gösterişli ve güzel olan bu okul bazı yerli dizilerin çekiminde de kullanılmıştır.

Ayvansarayi'nin, Sultan III. Mustafa'nın annesinin adına yaptırdığını söylediği mektep, zamanla kullanışsız olduğu için yıkılmıştır. 1913 yılında yapılan teftişte muallim-i evvele sürekli görev başında bulunması konusunda uyarı yapıldığı görülmektedir.

SULTAN SELİM SIBYAN MEKTEBİ

~

Fatih Çarşamba'da, Yavuz Sultan Selim Camii Külliyesi bünyesindedir. Mektep, diğer binalarla birlikte Sultan Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1522 yılında inşa ettirilmiştir. Mimarı kesin olarak belli olmayan yapı, külliyenin avlu girişindedir.

Yavuz Sultan Selim Camii Külliyesi bünyesinde bulunan mektep, 1960'ta restorasyon geçirmiş ve bir müddet kütüphane olarak kullanılmıştır. 1923-1928 yılları arasında yazıldığı düşünülen sıbyan mektepleri listesinde ise mektebin o yıllarda Müezzin Şakir Efendi tarafından konut olarak kullanıldığı bildirilmektedir.

Sultan Selim Mektebi

Milli Kütüphane'de bulunan ve dönemin sıbyan mekteplerinin teftiş raporlarını içeren yazma defterde, 12 Haziran 1913 yılında yapılan tetkikte Sultan Selim-i Evvel Mektebi muallim-i evveli Hafız Mehmed Galib Efendi olup, aylık 200 kuruş; Muallim-i sani Ahmed Efendi ise aylık 150 kuruş maaş almaktadır. Hat muallimi Osman Efendi'nin maaşı ise 100 kuruştur. Bir hademesi de bulunan sıbyan mektebinin bir dershanesi, bir muallim odası, bir sofası ve bir de yemekhanesi vardır. Müfettiş tarafından "muntazam" olarak değerlendirilen okulun bu tarihteki kız ve erkek öğrencilerden oluşan toplam mevcudu ise 138'dir.

Turgut Kut'un yayınladığı ve 1923–28 yılları arasında yazıldığı düşünülen sıbyan mektepleri listesinde mektebin o yıllarda Müezzin Şakir Efendi tarafından konut olarak kullanıldığı yazmaktadır.

Mektep, cami ve türbe haricinde külliyenin ayakta kalan son parçasıdır. 1918 yılındaki yangından zarar görmüş olup 1960'ta restorasyon geçirmiş ve bir müddet kütüphane olarak kullanılmıştır. Kesme taş ve tuğladan yapılan sıbyan mektebinin duvarlarında bir sıra taş, bir sıra tuğla kullanılmıştır. Kare planlı yapının üzeri sekizgen kasnaklı tek bir kubbeyle örtülmüştür. Giriş kısmında üç baklava başlıklı sütunun taşıdığı ahşap bir sundurma bulunmaktadır. Sıbyan mektebi altlı üstlü iki sıra pencereyle aydınlatılmıştır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen söveli olup, üst sıradakiler yuvarlak kemerli ve alçı şebekelidir. Giriş kapısının bulunduğu duvarda sundurmadan ötürü üst sıra pencerelere yer verilmemiştir.

Yavuz Sultan Selim Külliyesi yakın zamanda restorasyon geçirmiş ve bu kapsamda sıbyan mektebi de tamir görmüştür. Günümüzde durumu gayet iyidir.

SÜLEYMAN HALİFE SIBYAN MEKTEBİ

Fatih Saraçhanebaşı'nda, Suphi Paşa Konağı'nın karşısında bulunan ve uzun süredir konut olarak kullanılan mektebin iç düzeni değişikliğe uğramışsa da dış görünümü özgün haliyle kalabilmiştir. Mektebin ön cephesinde bulunan Davud yıldızları da hayli ilgi çekicidir.

Fatih Saraçhanebaşı'nda, Horhor Caddesi ile Yeşil Tekke Sokağı'nın birleştiği yerde, Suphi Paşa Konağı'nın karşısında bulunmaktadır. Mektebin kitabesi yoksa da altındaki sebilin kitabesinden binanın 1728 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. *Sicill-i Osmani*'de "Süleyman Halife, muhasebe-i evvel kalemi halifesi olup sonra hâcelikle kalyonlar defterdarı, ardından surre emini olup 1748'de vefat etti; kabri Cerrahpaşa'dadır ve Horhor'da mektebi vardır" şeklinde bilgi bulunmaktadır.

Uzun süredir konut olarak kullanılan mektebin iç düzeni değişikliğe uğramışsa da dış görünümü özgün haliyle kalabilmiştir. Duvarı iki sıra tuğla, bir sıra kesme taşla örülmüştür. Kare planlı ve tonoz örtülü olduğu anlaşılan fevkâni dershane yapının köşesinde yer alır.

İki katlı taş mektebin ikinci kat odasının taş konsollar üzerinden yola doğru çıkması, kirpi saçağının altında tuğladan yapılmış üç katlı konak şekliyle bir kuş evinin bulunması, binayı gayet zarif bir görünüme kavuşturmaktadır.

Süleyman Halife Mektebi

Mektebin bitişiğinde ahşap muallim binası bulunmaktaydı. 1930'lu yılların sonunda satılan mekteple ilişkili ama bağımsız bu bina, özel mülkiyet olması nedeniyle 1998 yılında Araştırma ve Kültür Vakfı tarafından aslına uygun ola-

rak restore edilmiştir. Günümüzde vakfın merkezi olarak hizmet veren bu binada Hattat Bakkal Arif Efendi'nin uzun yıllar yaşadığı bilinmektedir. Yine Halit Ziya Uşaklıgil'in "Kırk Yıl" adlı hatıralarında anlattığı mektep de Süleyman Halife Mektebi olmalıdır.

Haziran 1913 yılında mektebe yapılan teftişte okulun adı Haydar Süleyman Efendi Mektebi olarak kaydedilmiştir; karşısında bugün bulunmayan Haydarhane'den dolayı bu adı aldığı düşünülebilir. Bu teftişte okulun defterlerinin gayet muntazam tutulduğu görülürken, on adet sıra ve iki yazı tahtasına ihtiyaç duyulduğu da rapor edilmiştir.

Ziyaretimiz sırasında mektebin altındaki çeşmenin de restore edildiği görülmüştür.

26

SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

~

Süleymaniye'de Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520–1566) Mimar Sinan'a yaptırdığı külliyenin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Mektebin yapılış tarihi tam olarak bilinmese de, yanındaki evvel ve sâni medreselerinin 1552–1553 yıllarında yapılması okulun da bu yıllarda yapıldığını gösterir. Bugün tam metin olarak yayınlanmış olan Süleymaniye Vakfiyesi'nde mekteple ilgili olarak: "Pes muktezây-i în-i devâî ve iktizây-i în-i emânî mezkur mebâin-i bîsâni felek hemtâkurbinde Sıbyân-ı fukara ve fukara-i sıbyâna ikrâ-i Kur'an-ı mecid ve tâlim-i Furkân-ı Hamîd maslahatı içün bir mekteb-i azîm-i dil-keş ve darü't-tâlim-i vildan-ı mukîm-i cennetveş..." şeklinde bilgi verilerek mektebin varlığı ve özellikle Kur'an eğitimi için kurulduğu anlaşılmaktadır.

Yeni bir düzenlemeyle Süleymaniye Kütüphanesi hizmetine alınan mektebin vakfiyesinden anlaşıldığına göre, her gün imaretten öğrencilere iki kez yemek verildiği gibi, yetimlere de yılda iki kez elbise yardımı yapılmaktaydı.

Yine bu vakfiyeden; her gün imaretten öğrencilere iki kez yemek verildiği gibi, yetimlere de yılda iki kez elbise yardımı yapıldığı öğrenilmektedir. Ayrıca sıbyan mektebinde ders veren muallim için "mücevvit ve mürettil-i gayri musamih (tecvit bilen, Kuranı okuyan) vücuhu kıraate arif ve rüsun-i rivayete vakıf olacaktır" yazılıdır. Ayrıca vakfiyede öğrenci sayısının en az 30 kişi olacağı da belirtilmiştir.

Bu vakfiyede muallimin sekiz, yardımcı muallim olan halifenin üç, ferraşın ise günlük iki akçe para alacağı belirtilmiştir.

Mektep Süleymaniye Külliyesi'nin Evvel Medresesi'nin güneydoğusunda, bugünkü Tiryakiler Çarşısı'nda olup, kesme küfeki taşından 5.87x8.86 metre ölçüsünde, dikdörtgen planlıdır. Üzeri tonoz ve kubbeyle örtülmüştür. Ön kısmında üzeri saçaklı bir bölüme yer verilmiştir. Merdivenle çıkılan dershane bölümü içerisine dolap ve ocaklar yerleştirilmiştir. Sıbyan mektebinin zemin katında üzeri tonozlu bir mekân daha bulunmaktadır. Cephesinde alt katta dikdörtgen söveli dörder, üst katta da şebekeli yuvarlak kemerli iki penceresi bulunmaktadır.

Vakfiyesinde muallimin 8, yardımcı öğretmen olan halifenin 3, ferraşın ise günlük 2 akçe maaşı olduğu belirtilmektedir.

1 Haziran 1913 yılında tutulan bir raporda mektebin muallim-i evveli Cemal Efendi olup, vakıftan aylık 205 kuruş almaktadır. Muallim-i sani Hafiz Mehmed Receb Efendi ise aylık 128 kuruş 30 para almaktadır. Bu tarihte okulda yedi talebenin olduğu ve senede 300 kıyye (okka) kömür tahsisatı bulunduğu bildirilmiştir.

Mektep günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi tarafından kullanılmaktadır. Alt katında ise Süleymaniye'nin meşhur kuru fasulyecileri vardır.

Süleyman Külliyesi Sıbyan Mektebi

ŞAH SULTAN SIBYAN MEKTEBİ

Eyüp'te, Defterdar Caddesi üzerinde, Zal Mahmud Paşa Camii yanındadır. Sultan III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan tarafından 1800 yılında yaptırılan külliyenin bir parçasıdır. Hüseyin Ayvansarayi'ye göre bu okulun yanında daha önceleri İskender Bey adındaki bir zata ait mektep bulunmaktaydı. Bu mektep, Şah Sultan Mektebi'nin yapılmasıyla atıl kalıp yok olmuştur. Muhtemelen arazisi mektebe iltihak etmiştir.

Şah Sultan Sıbyan Mektebi

Eyüp'ün en güzel tarihi yapılarından biri olan mektep, dış cephesindeki kuş evi, gayet sanatlı kitabesi ve haziresindeki Şah Sultan kabriyle herkesin dikkatini çekmektedir. İstanbul'da artık neredeyse tamamen bitmiş olan türbedarlık hizmeti burada devam etmektedir.

Mimarı İbrahim Kami Ağa olup mektep; iki katlı, kesme taş ve tuğladan yapılmıştır. Mektebin zemin katında türbedar ve görevli odaları, üst katta ise mektep bölümü bulunmaktadır. Mektep avlu tarafına büyütülerek alt kattaki revak üstüne bindirilmiş olup, açık ve kapalı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Mektebin cadde, avlu ve Zal Mahmud Paşa Haziresi'ne bakan cephelerinde dörder pencere bulunmaktadır. Sanat tarihçilerinin ifadesine göre; yan taraftan taş bir merdivenle üst kata çıkılan mektep ampir özellikler göstermektedir. Cadde tarafındaki pencerelerin üstüne güzel bir kuş evi yerleştirilmiştir.

Haziran 1913 yılında yapılan tespitlerde, muallim-i evvelin yaz dolayısıyla okulda olmadığı ve yerine vekil olarak İhsan Efendi'nin bulunduğu, maaşının ise aylık 150 kuruş olduğu bildirilmiştir. Dini ilimler hocası Osman Efendi, hüsnü hat muallimi Ahmed Efendi olup vakıftan aylık 80'er kuruş almaktadırlar. Kıraat talimi muallimi Recep Efendi ise evkaftan 90 kuruş almaktadır.

Mektep, Eyüp semtinin en güzel eserlerinden biridir. Tarihi Eserleri Koruma Vakfı tarafından kullanılan mektebin haziresinde Şah Sultan da bulunmaktadır. İstanbul'da artık neredeyse tamamen bitmiş olan türbedarlık hizmeti burada devam etmektedir. Dedesi ve babası Şah Huban Sultan'ın türbedarlığını yapan Meliha Hanım bu vazifeyi büyük bir vefa örneği göstererek devam ettirmektedir.

ŞAH-I HUBAN HATUN SIBYAN MEKTEBİ

Fatih'te, Vatan Caddesi yakınında, Oğuzhan Caddesi ile Gureba Caddesi'nin kesiştiği köşededir. Mektebin baniyesi Sultan III. Murad'ın (hd. 1574-1595) eşlerinden Şah Huban Hatun'dur. Mektep, Mimar Sinan'ın eseri olup yanında Şah Huban Hatun'un türbesi vardır. Yapının kesin tarihini bildirecek bir kitabe yoksa da, 16. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı kesindir.

Bugün İlim ve Kültür Araştırmaları Vakfı tarafından kullanılan mektep, türbesi mektebin avlusunda bulunan Şah Huban Hatun tarafından yaptırılmıştır. 1894 depreminde ve akabindeki Fatih yangınında büyük zarar gören mektep bugün gayet iyi durumdadır.

Yangın ve depremlerden zarar gören mektebin 1933 yılında Türk-İslam Eserleri Müzesi'ne kaldırılan ve Turgut Kut tarafından okunan 1210/1795-1796 tarihli tamir kitabesi şöyledir:

"Hüve'l-hallakü'l-baki / Cennet-mekan Sultan Murad Hân Hazretlerinin / Kadınlarından sahibetü'l-hayrat ve'l-hasenat merhume / Şâh-ı Hûbân Kadın Hazretlerinin / Mekteb-i şerifi ve türbe-i münifeleridir / Ola rahmet rûh, pâkine hemân / Şâh-ı Hûbân ruhiçün fatiha / Tarik-i ta'miri sene 1210/ Ketebe Ebubekir Necib"

Encümen Arşivi'nin 58 numaralı dosyasında mektebin 1936 yılındaki mimarî durumundan bahsedilmektedir. Kayıtlara göre yazlık ve kışlık olmak üzere iki kısımdan mürekkep olan mektebin bu tarihteki durumunun son derece harap olduğu, yine yapılan tespitlerde 1894 depreminde ve akabindeki Fatih yangınında büyük zarar gördüğü de aktarılmaktadır.

Kesme taştan inşa edilen mektep, dikdörtgen planlı, tek katlı olup iki odadan oluşmaktadır. Odaların üzerleri kubbeyle örtülüdür. Avludaki sıbyan mektebinin avluya yönelik güney cephesi dışında kalan bütün duvarlarına simetrik pencereler yerleştirilmiştir. Bu pencereler klasik üslupta dikdörtgen söveli olup, üzerlerine sivri boşaltma kemerleri yerleştirilmiştir.

Mektep, 1990'larda dispanser olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise İKAV adlı vakfa tahsis edilmiştir. Restore edilen mektebin her iki dershanesi de gayet bakımlıdır. Mektebin avlusunda Şah-ı Huban Hatun'a ait türbe de bulunmaktadır.

ŞEBSAFA KADIN SIBYAN MEKTEBİ

~

Fatih'te, Unkapanı'nda, Atatürk Bulvarı'nın İ.M.Ç. tarafında, Şebsefa Hatun Camii'nin köşesindedir. Diğer mimari unsurlarla küçük bir külliye özelliği gösteren bu kompleksin baniyesi Sultan I. Abdülhamid'in altıncı kadını olan Fatma Şebsafa Hatun'dur. Caminin kapısındaki kitabeye göre külliyenin inşa tarihi 1787'dir. 1805 tarihli vakfiyesine göre farklı amaçlarla kullanılan okul uzun yıllar boş kalmıştır. Çeşitli dernekler tarafından kullanılan bu yapı 41. İlkokul'un dershanesi olarak da hizmet vermiş, bir ara da cami imamına tahsis edilmiştir.

Sultan I. Abdülhamid'in altıncı kadını olan Fatma Şebsafa Hatun tarafından yapılan mektep, 1914 yılında hazırlanan rapora göre 70 talebe barındırmaktaydı. Fevkani olarak inşa edilen mektep kesme taş, sağır bir duvar üzerinde bir sıra taş, iki sıra tuğla şeklinde örülmüş tek katlı bir yapı olup caddeye bakan cephesinde tuğladan bir kuş evi bulunmaktadır.

Ayrıca vakfiyesinde kız ve erkek çocukların devam ettiği bir mektep olduğundan, hüsnühat hocasına günlük 20 akçe, meşk hocasına günlük 15 akçe verildiğinden bahsedilmektedir. Hatta öğrencilere birer fes, birer kapama, birer kuşak, birer dizlik ve ayakkabı olmak üzere bazı tahsisatların verildiği de yazılıdır.

Mart 1914 yılında hazırlanan teftiş raporuna göre mektebin, mevcudu 70 kadar olup muallim-i evveli, maaşını 120 kuruş olarak vakıftan alan Şakir Efendi'dir. İkinci öğretmeni ise Hüseyin Efendi olup aylık 80 kuruş maaş almaktadır. Aynı raporda okulun eğitiminin iyi olduğu, fakat fiziksel özelliklerinin eğitimi gibi iyi olmadığından bahsedilmektedir. Okulun çirkin bir görüntü arz eden tahta bir perdeyle bölündüğü, yemekhanesi olmadığı için de yemeklerin bir tahtaboşta yenildiği kayıt altına alınmıştır.

Şebsefa Hatun Camii ve Sıbyan Mektebi, 1941

▾

Fevkani olarak inşa edilen mektep kesme taş sağır bir duvar üzerinde bir sıra taş, iki sıra tuğla şeklinde örülmüş tek katlı bir yapıdır. 1941 ve 1956 yılları arasında Atatürk Bulvarı açılması çalışmalarında mektebin altında bulunan dükkânlar toprak tesviyesiyle doldurulmuş, cadde seviyesine çıkan binanın bodur kaldığı gözlenmiştir. 1943'te Encümen Arşivi için çekilen fotoğrafta, mektebin altındaki dükkânlar da görülmektedir. Klasik tarzda tonoz örtülü, dikdörtgen planlı tek derslik, üç cephesindeki pencerelerle aydınlanmaktadır. Mektebin caddeye bakan cephesinde tuğladan bir kuş evi vardır.

Yapı günümüzde imam odası olarak kullanılmaktadır.

30

TERCÜMAN YUNUS SIBYAN MEKTEBİ

~

Fatih Draman'da, Derviş Ali Mahallesi, Draman Caddesi, Tercüman Yunus Sokağı'nda bulunan bu sıbyan mektebi; Draman Külliyesi'nin bir bölümünü oluşturmaktadır. Külliyenin çekirdeğini oluşturan cami ve tekke 1541 yılında saray tercümanlarından Yunus Bey (ö. 1551) tarafından yaptırılırken; sıbyan mektebi ise daha önceden yine burada aynı kişi tarafından inşa ettirilmiştir. Muhtelif tarihlerde tamir gören mektep, 1873 yılında Sultan Abdülaziz tarafından da restore ettirilmiştir.

Sıbyan mekteplerinde çok sık rastlanmayan Fransızca dersini de müfredatında barındıran mektep, Draman Külliyesi'nin bir parçası olup 1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra bir müddet spor kulübü olarak kullanılmıştır.

12 Haziran 1913 yılında yapılan denetimlerde okulun tamiratı hakkında bir raporun sunulduğu bildirilmiştir. Mektebin muallim-i evvel vekili Mehmed Fazıl Efendi olup, Darülfünun edebiyat mezunlarındandır. Mehmed Fazıl Efendi'den sonra ise oğlu Hikmet Efendi muallim-i evvel olmakla birlikte evkaftan aylık 100 kuruş maaş almaktadır. Okulda okutulan dersler ve okutan muallimlerin listesi aşağıdaki gibidir.

Ekrem Bey	Türkçe, hesap, kıraat
Muhterem Bey	Fransızca, terbiye-i bedeniyye
Mehmed Said Bey	İmla ve malumat-ı fenniyye
Ziya Bey	Malumat-ı medeniye

Rapordan anlaşıldığı kadarıyla gayet iyi bir eğitim veren okulun kalfası Rıza Efendi, hademesi Ali Efendi'dir. Mektebin mevcudu 110 öğrenciden müteşekkil olup, 46'sı kızdır.

▲
Tercüman Yunus Mektebi

1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra külliyenin cami kısmı ibadete açık kalmakla birlikte, mektep bir müddet spor kulübü olarak kullanılmıştır. Sıbyan mektebi kare planlı, kübik hacimli, içeriden pandantiflerle, dışarıdan sekizgen kasnakla donatılmış bir kubbenin örttüğü tek bir birimden ibarettir. 1970'lerde yapılan restorasyon sırasında gerek iç bünyesi, gerekse giriş cephesi büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Bu yıllarda mektep, Kur'an kursu olarak da kullanılmıştır. Mektebe kuzey cephesinden pek de hoş bir görüntü arz etmeyen betonarme bir ek yapılmıştır. Düzgün kesme taş işçiliğine sahip duvarlarında caminin cephelerinde görülen tertipte dörder pencere bulunan binanın, ilk yapıldığı yıllarda giriş cephesinden ahşap bir sundurmayla donatılmış olduğu tahmin edilmektedir.

Mektep, 2009 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından röleve, restitüsyon ve restorasyon için gündeme alınmıştır. Bugün durumu gayet iyi olan bu mektep, restorasyon geçirdiği takdirde asli haline kavuşacak ve daha uzun ömürlü olacaktır.

Tercüman Yunus
Sıbyan Mektebi, 1946
▾

TERSANE EMİNİ YUSUF AĞA SIBYAN MEKTEBİ

~

Fatih'te, Cağaloğlu Yokuşu'nun başında, İran Konsolosluğu'nun yakınındadır.

Banisi Tersane Emini Yusuf Efendi olan okul, iki katlı ve kâgir bir yapıdır. Kayıtlardan edinilen bilgiye göre 1771-1773 yılları arasında Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa'ya inşa ettirilmiştir. Alt katında bulunan muvakkithane bir müddet depo olarak kullanılmıştır. Mektebin yanında haziresinin bulunduğu, ancak 1957'de sebepsiz bir şekilde ortadan kaldırıldığı bilinmektedir. Behçet Ünsal, hazirede çok güzel mezar taşlarının olduğunu ilgili makalesinde belirtmiştir. Kuzeyindeki boşlukta sonradan inşa edilen ahşap bir oda bulunmaktadır. Mektebin içi gayet sade olup, dışında, batı ve güney cephesinde dörder adet pencere bulunur. Merdivenlerle üst kata çıkılıp kare planlı dershane odası görülebilir.

▲
Tersane Emini Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi

Mayıs 1913 yılında yapılan teftişte Tersane Emini Yusuf Efendi Mektebi'nin muallim-i evvelinin Mehmed Şükri Efendi olduğu ve maaşsız olarak çalıştığı not edilmiştir. Okulun bir kalfası olup öğrenci sayısı 73'tür. Mektebin sekiz tahta sıraya ihtiyacı olduğu, aynı zamanda altına bir de yemekhane yapılması gerektiği bildirilmiştir.

Bugün İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün kitap satış bürosu olarak hizmet veren mektep, 1914 yılında Medresetü'l-Hattatin (Hattatlar Okulu) olarak hizmet vermiştir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal bu okulun açılış töreninde bulunmuş ve töreni Son Hattatlar *kitabında kısaca anlatmıştır.*

II. Meşrutiyet döneminde Evkaf Nazırı ve Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, hat sanatının zayi olmaması için bir okul açılmasına öncülük etmiş ve 1914 yılında Medresetü'l-Hattatin (Hattatlar Okulu) olarak Yusuf Efendi Mektebi hizmete açılmıştır. İbnü'l-emin Mahmud Kemal İnal okulun açılış töreninde bulunmuş ve töreni *Son Hattatlar* kitabında kısaca anlatmıştır. İ. Hakkı Altunbezer, Kamil Akdik, Nuri Korman, Hulusi Yazgan gibi o dönemin ünlü hattatları bu okulda ders vermişlerdir. Necmeddin Okyay, Mustafa Halim Özyazıcı gibi son dönemin ünlü hattatları da bu okulda ders görenler arasındaydı. 1924 yılında medreselerin kaldırılmasıyla "Hattat Okulu" adını alan mektep, 1928 yılında Harf Devrimi nedeniyle kapatılmak istenilse de bir şekilde faaliyetlerine devam etmiştir. Mektep, daha sonraları Güzel Sanatlar Akademisi'nin bir şubesi olarak öğretime devam etmiş, son olarak da Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından kitap satış ofisi olarak düzenlenmiştir. Kitabı hazırlarken yaptığımız ziyarette mektebe iskelelerin kurulduğu ve dışarıdan bir restorasyon çalışmasının başlatıldığı müşahede edilmiştir.

Tersane Emini Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi, Çizim: Süheyl Ünver, 1957

VALİDE-İ CEDİD MEKTEBİ

~

Üsküdar Meydanı'nda bulunan Yeni Valide Mektebi, aynı adla anılan külliyenin bir parçası olarak 1708-1710 yılları arasında yapılmıştır. Baniyesi Sultan III. Ahmed'in annesi Emetullah Gülnuş Valide Sultan'dır.

Mektep, caminin kuzeyinde, Balaban Ağa Caddesi'ne açılan kemerli kapının üstünde olup girişi dış avludandır. Kurşun kaplı ve biri daha basık olan iki tonozla örtülü olan mektebin alt katında 1990'lı yıllarda bir mahya odası bulunmaktaydı. Yine o dönemde mektep, müezzin lojmanı olarak kullanılmaktaydı.

Mektebe dik taş bir merdivenle çıkılır. Odalar, cadde ve avlu tarafındaki beşer ve yan cephesindeki iki pencereden ışık alır. Bunlar mermer söveli ve klasik demir parmaklıklıdır. Bina, kesme taş ve tuğla hatıllı olarak yapılmış olup kirpi saçaklıdır. Tonoz çatılıdır. Hiçbir yerinde kitabesi yoktur. Kemerli giriş kapısının yanında bir oda daha vardır.

Mart 1914 yılında yapılan teftişte mektebin fevkani, kubbeli bir dershaneden ibaret, mualliminin ise medrese mezunu, maariften tasdikli Halid Efendi olduğu yazılıdır. Altmış yaşındaki Halid Efendi'nin otuz üç senelik tecrübeli bir öğret-

Gayet güzel bir manzarası bulunan mektep, Emetullah Gülnuş Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Mart 1914 yılında yapılan teftişte mektebin fevkani, kubbeli bir dershaneden ibaret, mualliminin ise medrese mezunu, maariften tasdikli Halid Efendi olduğu yazılıdır.

Valide-i Cedid Mektebi

▼

men olduğu ve evkaftan maaş olarak 100 kuruş, ayrıca fodla (ekmek yardımı) bedeli olarak da 24,5 kuruş aldığı not edilmiştir. Muallim-i sani Mehmed Dursun Efendi de Maarif'ten tasdikli olup, kendisine 104,5 kuruş maaş tahsis edilmiştir.

Hüsnühat muallimi olan Halid Efendi ise 94,5 kuruş maaş almaktadır. Mektebin senede 100 kuruşluk kömür yardımı vardır. Okulun mevcudu 25 kişi olup kız öğrencisi yoktur. Dershanedeki malzemelerin eski olmasından şikâyet edilmektedir. Mektep muallim-i evveli, aynı zamanda caminin imam-ı evveli ve kayyum başıdır. Caminin hatibi Asım Efendi aynı zamanda mektebin hademesi olup 50 kuruşluk bir tahsisatı vardır.

Günümüzde dışarıdan bakınca mektebin gayet iyi bir durumda olduğu gözlemlenmektedir. Sahip olduğu manzarası düşünüldüğünde orada eğitim almış çocukların çok şanslı oldukları kesindir.

33

ZEVKİ KADIN SIBYAN MEKTEBİ

Beyoğlu Fındıklı'da, Mimar Sinan Üniversitesi'nin bahçesinde bulunmaktadır. Bina Sultan III. Osman'ın eşi Zevki Kadın tarafından yaptırılmıştır.

Fevkani bir mektep olup, kubbe altında büyük bir dershaneden ibarettir. Barok üslubun sıbyan mekteplerinin mimarisi üzerindeki etki ve özelliklerini bu yapıda belirgin olarak görmek mümkündür. İki katlı olan mektebin duvarları bir kesme taş ve üç sıra tuğladan yapılmıştır.

Zevki Kadın Sıbyan Mektebi, 1936

Mart 1913 yılında tutulan bir rapora göre o tarihlerde mektebin muallim-i evveli vakıftan 80 kuruş aylık alan Hafız Halid Efendi'dir. İkinci muallim İsmail Efendi olup vakıftan maaş almaz. Bu tarihte kız ve erkeklerden oluşan mektebin 40 öğrencisi vardır. Yapılan tahkikatta okulun çevresinin pek düzenli ve temiz olmadığı tespit edilmiş, ayrıca eğitim durumunun da istenilen seviyeye gelmediği görülerek ilgililer uyarılmıştır. Rapora göre 1912 yılında mektebin bir tamirattan geçirildiği fakat henüz istenilen hale gelmediği belirlenmiştir.

Binanın esas giriş kapısı caddeye bakan kuzeydeki ön cephededir. Kapının üzerinde 1755 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Celi sülüs yazının en güzel örneklerinden biri olan ve 18 mısradan oluşan bu uzun kitabenin tarihinin geçtiği beyit şöyledir:

"Zevki Kadın'ın saatini makbul ide irad/Etfal içün ihlasıyla yapıldı bu mekteb (1169/1755)"

Encümen Arşivi'ndeki 316 numaralı dosyada, 1939 yılında mektebin Güzel Sanatlar Akademisi'nin kullanımında olduğu yazılıdır.

Beyoğlu'nda Mimar Sinan Üniversitesi'nin bahçesinde bulunan mektebin kapısında celi sülüs yazının en güzel örneklerinden gayet uzun bir kitabe bulunmaktadır. Ayrıca altındaki çeşme de dikkat çekici bir güzelliğe sahiptir.

◂ *Zevki Kadın Sıbyan Mektebi*

Binanın ön cephesinde mektebin banisinin adını taşıyan çok güzel barok bir çeşme vardır. Mektep 1990'lı yıllarda Anıtlar Yüksek Kurulu'na tahsis edilmiş idiyse de daha sonra yeniden Mimar Sinan Üniversitesi'nin hizmetine bırakılmıştır.

Medrese

34

AHMEDİYE MEDRESESİ

~

Üsküdar'da, Ahmediye Mahallesi'nde, Gündoğumu Caddesi ile Esvapçı Sokağı köşesindeki Ahmediye Külliyesi içindedir.

Cami, kütüphane, türbe, sebil ve çeşmeler külliyenin medrese dışındaki unsurlarıdır. Bu yapı topluluğu içerisinde güney cephede yer alan medrese, Tersane eminliği (kethüdalığı) yapan Eminzâde Hacı Ahmed Ağa tarafından 1721–1722'de Mimar Kayserili Mehmed Ağa'ya yaptırılmıştır. Eminzâde Hacı Ahmed Ağa 1730'da vefat edince bu külliyedeki türbeye defnedilmiştir.

Ahmediye Medresesi içinden bir görünüm

Sekizgen planlı bir dershanesi ve kare planlı on bir odası bulunan medresenin, dershane ve odaları kubbelidir. Önlerinde revaklar bulunan avlunun her iki cephesindeki hücreler, L biçiminde dizilmiştir. Dershane fevkani olup, sıradışı bir görünüm arz etmektedir. Bir dönem tekke olarak kullanılan medrese, "Kepçe (Kefçe) Dede Dergâhı" diye de bilinmektedir. Dershanenin altından Gündoğumu Caddesi'ne açılan giriş, külliyenin kitabeli ana kapısıyken günümüzde Esvapçı Sokağı'na açılan diğer giriş kullanılmaktadır. Bu girişin sağında fevkani bir kütüphane bulunmaktadır.

Ahmediye Külliyesi cami, medrese, kütüphane, türbe, sebil ve çeşmelerden müteşekkildir.

1792 ve 1869 tarihinde yapılmış iki sayımda da medresede 11 kişinin yaşadığı kaydedilmişse de 1914 tarihli teftiş raporunda medresede ancak altı kişinin kalabileceği belirtilmiştir.

Günümüzde Ahmediye Medresesi'nin bir bölümü Üsküdar Müftülüğü Ahmediye Erkek Kuran Kursu olarak, bir kısmı da Vakıflar Bölge Müdürlüğü Üsküdar İmareti olarak hizmet vermektedir.

Ahmediye Medresesi

AMCAZÂDE HÜSEYİN PAŞA MEDRESESİ

Fatih'te, Sofular Mahallesi'nde, Eski Saraçhane Sokağı, Kamilpaşa Sokağı, Dolap Caddesi ve Horhor Caddesi ile çevrili alanda yer alan Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi içindedir. Kütüphane, türbe, sebil ve çeşme külliyenin medrese dışındaki unsurlarıdır.

Medrese, Osmanlı Devleti'nin en üst kademelerinde büyük hizmetler vermiş Köprülü ailesine mensup olan Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından darülhadis olarak yaptırılmıştır. Amcazâde Hüseyin Paşa, 1702'de vefat etmiş ve bu külliyedeki sebilin güneyinde kalan türbeye defnedilmiştir. Klasik mimarimizin son güzel örneklerinden olan bu külliye, Amca zâde Hüseyin Paşa'nın sadareti ve İbrahim Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde, 1697–1702 yılları arasında inşa edilmiştir.

İkisi de Eski Saraçhane Sokağı'nda olan külliyenin girişlerinden biri kuzeyinde kalan sıbyan mektebine, diğeri ise medrese avlusuna açılmaktadır. Sekizgen planıyla avluya girişin sol tarafında yer alan darülkurra, oldukça etkileyici bir yapıdır. Sıbyan mektebi ve kütüphane külliyenin doğusundaki girişin sağında bulunmaktadır. Sıbyan mektebi, yan yana iki kubbeli ve kare planlı birimden müteşekkildir. Kütüphane ise iki katlı olup, yine kubbeli ve kare planlıdır. Avluyu zarif bir şadırvan süslemektedir.

Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi

Külliyenin girişinde karşımıza çıkan revaklı medrese odaları geniş tabanlı bir "U" çizmektedir. Toplam 17 odası olan medresenin 11 odası külliyenin batı yönünde, dördü kuzey yönünde ve ikisi de güney yönünde bulunmaktadır. Standart olmayan hücrelerin hepsi kare planlıdır.

Medresedeki talebe sayısı zaman zaman farklılık gösterse de 1792 tarihli sayımda 18, 1869'da ise elli sekiz talebenin medresede ders görmekte olduğu kaydedilmiştir. 1914'te medrese hücrelerinin talebelere yetersiz kalması sebebiyle, bazı talebelerin bahçeye yapılan on kadar barakada kaldıkları bilinmektedir.

Depremlerde çok zarar gören medrese, tamir edilmiştir. Bu sebeple, yenilenen kubbeler arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir.

Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi, 1967'den bugüne Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Müze halen ziyarete kapalıdır.

Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi, Osmanlı Devleti'nin en üst kademelerinde büyük hizmetler vermiş bir aileye, Köprülüler ailesine mensup olan Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından darülhadis olarak yaptırılmıştır.

36

ANKARAVİ MEHMED EFENDİ MEDRESESİ (HOŞKADEM MEDRESESİ)

~

Saraçhane'de, Kemalpaşa Mahallesi'nde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Belediye Sarayı'nın arkasında, Bukalı Dede Sokağı ile Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yolu arasında yer almaktadır. Hemen yakınında bulunan Hoşkadem Mescidi'nden dolayı Hoşkadem Medresesi diye de bilinmektedir.

Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi

Medrese, Şeyhülislam Ankaravi Mehmed Efendi adına 1707 yılında yaptırılmıştır. Yapının mimarı kesin olarak bilinmese de mektebin, dönemin mimarbaşı Mimar Kasım Ağa'nın eseri olabileceği düşünülmektedir. Kapı kitabesinden medresenin, Ankaravi Mehmed Efendi'nin vefatından hemen sonra vasiyetine binaen yapıldığını anlaşılmaktadır.

Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi, hemen yakınındaki Hoşkadem Mescidi dolayısıyla Hoşkadem Medresesi diye de bilinmektedir.

Külliye gibi bir yapı topluluğu içerisinde bulunmayıp bağımsız olan Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi, 14 adet medrese hücresi ve bir de dershaneden müteşekkildir. Dershane ve hücreler dikdörtgen şeklindeki genişçe bir avlunun etrafında dizilmişlerdir. Hücreler revaklı avlunun üç kenarında bir U çizerken, kubbeli ve kare planlı dershane dördüncü kenarda, girişin tam karşısında bulunmaktadır.

1792 sayımında, Evvel, Sâni ve Sâlis şeklinde üç ayrı medrese olarak kaydedilen Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi'nde toplam 21 kişi kalmakta iken, 1869'da 27 talebe burada ders görmekteydi. 1914 tarihli teftiş raporu ise medresede ancak 15 kişinin kalabileceğini belirtmektedir.

Çok sayıda onarım geçiren medrese, bu onarımlar sırasında kimi özgün ayrıntılarını kaybetmiştir. 1980'de ciddi bir restorasyon görmüş olan Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi, 1981'den bugüne Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından kullanılmaktadır. Dershane idari merkez olarak kullanılmakta olup, burada aynı zamanda Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen eserler sergilenmektedir.

Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi, 1950'ler

ATİK ALİ PAŞA MEDRESESİ

Çemberlitaş'ta, Molla Fenari Mahallesi'nde, Yeniçeriler Caddesi üzerindeki Atik Ali Paşa Külliyesi içindedir. Külliye unsurlarından sadece camii ve medrese günümüze gelebilmiştir. Medrese camiinin çaprazında, caddenin diğer tarafında bulunmakta olup Evkaf Sokağı ile Dönem Sokağı arasındadır.

Meşhur Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi gibi pek çok değerli bilginin yetiştiği bu ilim yuvası, II. Bayezid devrinde iki kez sadrazamlık makamına gelmiş olan ve hayırseverliğiyle tanınan Atik Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Medresenin mimarı hakkında kesin bir kayıt yoktur.

Kitabesi bulunmayan külliyenin 1509 tarihli bir vakfiyesi vardır. Medresenin yapım tarihi kesin olarak bilinmese de camiinin inşa tarihinden (1496-1497) bir yıl sonra yapıldığı tahmin edilmektedir.

Meşhur Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi gibi pek çok değerli bilginin yetiştiği bu ilim yuvası II. Bayezid devrinde iki kez sadrazamlık makamına gelmiş olan ve hayırseverliğiyle tanınan Atik Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Yeniçeriler Caddesi üzerinden giriş yapılan medrese, dikdörtgen avlunun üç tarafında ki odaları ve dershane-mescit geniş tabanlı bir U çizmektedir. Avlu ve medrese girişi yol kotunun altında bulunmaktadır. Yapı bir dershane-mescit ve 16 medrese hücresinden mürekkeptir. Dershane-mescit ve hücreler revaklı avludan bir camekânla ayrılmıştır. Ölçüleri standart olmayan revak sütunları devşirme malzemedendir. Dershane-mescit kare planlı ve kubbelidir. Standart olmayan hücrelerin her biri ocaklı ve kubbelidir. Yeniçeriler Caddesi'nin

1880'li yıllarda tramvay hattı döşenirken genişletilmesi sırasında medresenin ön tarafındaki dört hücre yıkılmıştır kesilmiştir. Ancak odalar fevkani olarak yeniden inşa edilmiş ve böylece oda sayısında bir eksilme olmamıştır.

Medresenin öğrenci sayısı yıllara göre farklılık göstermektedir. 1792'de 24 kişi yaşamaktayken bu sayı 1869'da 46'ya çıkmıştır. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresenin 60 talebesinin olduğu, fakat medresede ancak 25 kişinin ikamet edebileceği kaydedilmiştir.

Bir dönem Muallimler Birliği merkezi olarak kullanılan Atik Ali Paşa Medresesi, halen Birlik Vakfı tarafından, vakfın genel merkez binası olarak kullanılmaktadır.

38

ATİK VALİDE MEDRESESİ

~

Valide Külliyesi olarak bilinen bu yapılar topluluğu, Sultan III. Ahmed'in annesi Gülnüş Emetullah Sultan'ın Üsküdar'da İskele Meydanı'nda yaptırdığı külliyeden sonra, Atik Valide adını almıştır.

Üsküdar'da, Toptaşı semtinde, Valide-i Atik Mahallesi'ndeki Atik Valide Külliyesi içinde yer almaktadır. Cami, tekke, sıbyan mektebi, darülhadis, darülkurra, imaret, darüşşifa ve hamam, külliyenin medrese dışındaki elemanlarıdır.

▸ *Atik Valide Medresesi içinden bir görünüm*

Sultan III. Ahmed'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan'ın Üsküdar'da İskele Meydanı'nda yaptırdığı külliyeden sonra Valide Külliyesi olarak bilinen bu yapılar topluluğu, Atik Valide adıyla anılmaya başlamıştır.

Atik Valide Külliyesi, Sultan II. Selim'in eşi ve Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından 1579-1580 tarihleri arasında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Eser Mimar Sinan'ın eseri olarak kabul edilmekle beraber, Sinan'ın külliyenin yapımı sırasında artık çok yaşlı olacağı düşünülerek, külliyenin Sinan'ın yardımcısı Mimar Davut Ağa ya da çıraklarından Mimar Nasuh tarafından da yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Avlu içerisinde bir merdivenle inilen ve caminin kuzeyinde konumlanan medrese, külliye içinde, cami ve şadırvanın bulunduğu avludan daha alçaktadır. Yamuk planlı olan bu revaklı avlunun şadırvan haznesi sekizgen planlıdır. Ana giriş kapısı, Kartal Baba Caddesi'nin Ahmet Oğlu Musallası Sokağı ile kesiştiği tarafa açılmaktadır.

Kare planlı ve kubbeli 18 hücresi ve bir dershanesi bulunan medrese, kesme taştan inşa edilmiştir. Hücrelerde ocak ve dolap yerleri mevcuttur. Fevkani dershane de, kare planlı ve kubbeli olup kuzeydeki 12 hücrenin arasında bulunmaktadır. Dershane, medrese hücrelerinin meydana getirdiği diziden dışarı doğru bir çıkıntı yapmıştır.

Vakfiyeye göre hücreler 15 talebeye tahsis edilmişken medresedeki talebe sayısı 1792 sayımında 16, 1869'da 14 ve 1914'te ise 20-25 civarındadır. 1914 tarihli teftiş heyeti raporu medresede 30 kişinin ikamet edebileceğini kaydetmiştir.

1960'ların başında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılan yapı herhangi bir kuruma tahsis edilmemiş ve hücrelerle dershane bir ara mesken olarak kullanılmıştır. Atik Valide Medresesi günümüzde İlim Yayma Cemiyeti'ne tahsis edilmiş olup, halen bu kurumun kültürel etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadır.

Atik Valide Medresesi

BAYRAM PAŞA MEDRESESİ

Hücrelerde bulunan kurnalı çeşmeler Bayram Paşa Medresesi'nin ilginç mimari ayrıntılarındandır.

Fatih Haseki'de, Keçi Hatun Mahallesi'nde, Haseki Külliyesi yakınındaki Bayram Paşa Külliyesi dahilindedir. Külliyede medresenin yanı sıra sıbyan mektebi, tekke, türbe, hazire, sebil, çeşme ve dükkânlar bulunmaktadır. Camisi olmayan bu külliyenin ana unsuru medreseler.

1635'te muhtemelen zamanın Hassa Başmimarı Kasım Ağa'ya yaptırılan bu külliyenin banisi, 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde yaşayıp vezîr-i azamlığa kadar yükselen ve Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi'nde ölen Bayram Paşa'dır. Bayram Paşa, bu külliyedeki türbesinde medfundur.

Haseki Caddesi ile Haseki Kadın Sokağı'nın birleştiği köşede kalan medresenin kare planlı dershane yapısı bu sokağa açılır. Avlunun

ortasında bir kuyu ve su haznesi bulunmaktadır. Kare planlı ve kubbeli bir dershanesi olan kâgir medrese, yine kare planlı 14 hücreden oluşmaktadır. Hücreler, kare planlı bir avlunun üç tarafında kubbeli revakların arkasında sıralanmıştır. Hücrelerde bulunan kurnalı çeşmeler medresenin ilginç mimari ayrıntılarındandır. Kimi hücrelerde bacalı şömineler de mevcuttur.

▲
Bayram Paşa Medresesi'nin girişi

Bayram Paşa Medresesi'nde ikamet eden öğrenci sayısı 1792 sayımında sadece 10 iken, 1869'da 27 talebeye kadar yükselmektedir. 1914 tarihli teftiş heyeti raporu ise, medresede ancak on üç öğrencinin ikamet edebileceğini kaydetmiştir.

Medrese, günümüzde Bayram Paşa Kültür Merkezi olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

BEŞİR AĞA MEDRESESİ

~

Fatih'te, Alemdar Mahallesi'nde, Alay Köşkü Caddesi, Hükümet Konağı Sokağı ve Hacı Beşir Tekkesi Sokağı arasındaki alandadır. İstanbul Defterdarlığı binasının yanında ve eski Eminönü Kaymakamlığı'nın karşısındaki Beşir Ağa Külliyesi'nin içindedir.

Beşir Ağa Medresesi saray haremağalarının belki de en ünlüsü olan ve Eyüp'teki türbesinde medfun bulunan Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Beşir Ağa Medresesi, 1930'lar

Külliyede medresenin yanı sıra cami, sıbyan mektebi, tekke, iki çeşme ve sebil bulunmaktadır.

Külliye, Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından 1745'te yaptırılmıştır. Hacı Beşir Ağa, saray haremağalarının belki de en ünlüsü olup, Eyüp'teki türbesinde medfundur.

Öncelikle dış avlunun karşıladığı külliyeye, Hacı Beşir Tekkesi Sokağı ile Hükümet Konağı Sokağı'nın kesiştiği noktadan girilmektedir. Medreseye, bu dış avluda bulunan caminin hemen yanından girilir. Bu giriş geniş ve ferah bir iç avluya açılmaktadır. Avlunun üstü açık olup, içinde yaşlı ağaçlar yükselmektedir. Avluda halen kullanılan bir de kuyu vardır. Dördüncü tarafta, duvarda abdest alma yerleri,bu duvarın arkasında ise külliyenin tekkesi yer almaktadır.

Dikdörtgen planlı avlunun üç tarafında geniş tabanlı bir U çizen Beşir Ağa Medresesi'nin hücreleri kare planlı, ocaklı ve kubbelidir. Medresede üçü fevkani, toplam 12 hücre bulunmaktadır. Hücreler revaklı avludan bir camekânla ayrılmıştır. Medrese ile cami arasında -dershane olduğu tahmin edilen- kubbeli ve dikdörtgen planlı bir bölüm bulunmaktadır.

Beşir Ağa Medresesi'nin 1792 tarihinde toplam 17 talebesi varken, 1869'da bu sayı bir müderris ve 24 talebeye yükselmiştir. 1914 tarihli teftiş raporunda da medresede ikamet edebilecek talebe sayısı 24 olarak kaydedilmiştir.

Medrese 2005'ten bu yana ÖNDER İmam-Hatip Liseleri Mezunları ve Mensupları Derneği tarafından kullanılmaktadır.

▲

Beşir Ağa Medresesi, 1930'lar

41

BAYEZİD MEDRESESİ

~

Beyazıt Meydanı üzerinde yer alan, selatin külliyelerinin en önemli ve güzel örneklerinden biri olan Bayezid Külliyesi içerisindedir. Külliyenin unsurları; cami, türbe, imaret, sıbyan mektebi, tabhaneler, hamam, kervansaray ve medresedir. Medrese; Bayezid Camii, Ordu Caddesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Darülfünun Caddesi arasında yer almaktadır.

Külliye, Mimar Hayreddin tarafından 1507'de inşa edilirken, medresenin mimarı Yusuf bin Papas'tır. Külliyenin banisi Sultan II. Bayezid, buradaki türbesinde medfundur. Medrese, camiden uzaklığı dolayısıyla külliyeden bağımsız bir görünüm arz etmektedir. Geçmişte halk arasında Havuzlu Medrese diye de bilinirken, havuzun 1956 yılındaki istimlâklerde ortadan kaldırılmasıyla bu özelliği unutulmaya yüz tutmuştur.

1959 yılında Beyazıt Meydanı düzenleme çalışmaları sırasında çekilmiş bir fotoğraf

Bayezid Medresesi şeyhülislamların ders verdiği bir medrese olarak meşhur olmuştur. Zembilli Ali Efendi ve İbn-i Kemal gibi şahsiyetler bu medresede ders vermişler, Ebussuud Efendi ve Hoca Saadeddin Efendi gibi tanınmış şeyhülislamlar da yine burada müderrislik yapmışlardır.

Dikdörtgen planlı, kâgir medresenin üç tarafı kubbeli revaklarla çevrili olup bu revakların arkasında ocaklı, dolaplı ve pencereli 20 adet medrese hücresi dizilidir. Girişin karşısında yer alan dördüncü cephede ise kubbeli bir dershane-mescit bulunmaktadır. Avlunun ortasında altıgen planlı bir şadırvan vardır.

Bayezid Medresesi, şeyhülislamların ders verdiği bir medrese olarak meşhur olmuştur. Zembilli Ali Efendi ve İbn-i Kemal gibi şahsiyetler de bu medresede ders verirken, Ebussuud Efendi ve Hoca Saadeddin Efendi gibi tanınmış şeyhülislamlar da burada görev yapan müderrisler arasındadır.

1792'de medresede biri muid (ders vekili) olmak üzere 23 kişi kayıtlıyken, 1869'da 23 talebe tahsil görüyordu. 1914'te ise medresede kalan talebe sayısı 75'e ulaşmıştır. Aynı tarihli teftiş heyeti raporu, medresede ancak 50 talebenin kalabileceğini kaydetmiştir.

Cumhuriyet devrinde tamir görerek uzun yıllar Belediye Şehir Kütüphanesi olarak kullanılan Bayezid Medresesi, 1983'ten bu yana Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi olarak hizmet vermektedir.

42

CAFER AĞA MEDRESESİ (SOĞUKKUYU MEDRESESİ)

~

Cafer Ağa Medresesi Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından Uygulamalı El Sanatları Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Ayasofya'nın kuzeyinde, Soğukçeşme Sokağı, Caferiye Sokağı ve Alemdar Caddesi ile çevrili alandadır. Bir diğer adı Ağa Medresesi olan Cafer Ağa Medresesi, bulunduğu mevkiden (Soğukkuyu Çıkmazı) dolayı Soğukkuyu Medresesi diye de anılmaktadır.

Cafer Ağa Medresesi, külliyeye bağlı olmayan bağımsız medrese tipinin örneklerinden biridir. Kanuni Sultan Süleyman devri Babüssaade ağalarından Cafer Ağa tarafından yaptırılmıştır. Ancak 1557'de vefat eden banisinin bitişini göremediği medreseyi, 1560'ta Cafer Ağa'nın kardeşi Gazanfer Ağa tamamlatmıştır.

Medresenin mimarı, günümüzde medrese avlusunda bir büstü de bulunan Mimar Sinan'dır.

Medreseye giriş Soğukkuyu Çıkmazı'ndandır. Revaklı ve dikdörtgen planlı avlu içerisinde bugün kullanılmayan bir kuyu ve mermer bir su haznesi bulunmaktadır.

Kâgir medrese hücreleri avlunun üç cephesinde bulunmakta ve bir ucu kısa bir U çizmektedir. Hücre ölçüleri standart olmayıp toplam 15 adettir. Hepsi de kubbeli, ocaklı ve nişlidir. U'nun tabanındaki iki köşe oda diğer odalara nazaran daha büyüktür. Medresenin restorasyonu sırasında girişin karşısında, kuyu ve su haznesinin yanında bulunan oda özgün halinde bırakılmıştır. U'nun açık ucunda kare planlı olan dershane, kâgir ve kubbeli bir yapıdır. Medresenin inşa edildiği arazi eğimli olduğundan, Alemdar Caddesi'ne bakan cephesi dükkânların bulunduğu bir bodrum katı üzerinde yükselmektedir.

1792 sayımında medresede ikamet edenlerin sayısı 28 kişiyken, bu rakam 1869'da 34'ü talebe olmak üzere 36'ya çıkmıştır. 1914 tarihli teftiş heyeti raporu ise normalde 15 kişilik olan medresede, o günün şartları dâhilinde, 28 kişinin ikamet edebileceğini kaydetmektedir.

Medrese, 1989 yılında Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından, Mimar Sinan'ın 400. ölüm yıldönümü vesilesiyle restore edilmiştir. O tarihten günümüze Uygulamalı El Sanatları Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Medrese kitabesinden bir görünüm, 1945

CEDİD ABDÜRRAHİM EFENDİ MEDRESESİ

~

Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi'nin dershane-mescidinin çiçeklerle bezeli ve besmele yazılı mermer kapısı etkileyici bir güzelliğe sahiptir.

Fatih'te, Ali Kuşçu Mahallesi'nde, Darüşşafaka Caddesi ile Yeşil Sarıklı Sokağı'nın birleştiği köşede, bu iki cadde ve sokak ile beraber Otlukçu Yokuşu ve Misvak Sokak ile çevrili alanda bulunmaktadır.

Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi, bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız medrese türünün örneklerindendir. Banisi, Müftü Mahmud Efendizâde'nin oğlu olan ve 1757'de Rumeli kazaskeriyken vefat eden Cedid Abdürrahim Efendi'dir. Cedid Abdürrahim Efendi, medresenin güneydoğusundaki haziresinde medfundur.

Girişi Darüşşafaka Caddesi'ne açılan medresenin avlusu, revaklı ve kare planlıdır. Avluda girişin sağında günümüzde kullanılmayan bir kuyu ve ortasında da bir şadırvan bulunmaktadır.

Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi

Kare planlı, kubbeli, ocaklı ve nişli medrese hücreleri yine kare planlı ve revaklı avlunun üç tarafında bir U çizmektedir. Medrese girişi U'nun açık ucunda yer almaktadır. Dershane-mescit de yine kare planlı ve kubbelidir. Kubbelerin kurşunları bulunmamaktadır. Vakfiyesinde medrese hücrelerinin sayısı 10 olarak verilse de bugün hücrelere ilaveten bir de idare binası bulunmaktadır. Dershane-mescidin çiçeklerle bezeli ve besmele yazılı mermer kapısı etkileyici bir güzelliğe sahiptir.

Medresesi'nin 1792 tarihindeki toplam öğrenci sayısı 12'dir. Bu rakam 1869'da 18'i talebe olmak üzere 20 kişiye çıkmıştır. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 15 talebenin ikamet edebileceği belirtilmiştir.

Medrese günümüzde Fatih Müftülüğü'ne tahsis edilmiş olup, 1976'dan bu yana Cedid Abdürrahim Efendi Yatılı Kuran Kursu olarak kullanılmaktadır.

44

CEDİD ALİ PAŞA (SEMİZ ALİ PAŞA) MEDRESESİ

~

Fatih Karagümrük'te, Derviş Ali Mahallesi'nde, Fevzi Paşa ve Hasan Fehmi Paşa caddelerinin Testereci Sokağı ile kesiştiği yerdedir. Vasat Atikali (Hadımali) Paşa Camii ile aynı yol üzerindedir.

Bir külliyeye dahil olmayan bağımsız medrese türünün bir örneği olan Cedid Ali Paşa Medresesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.

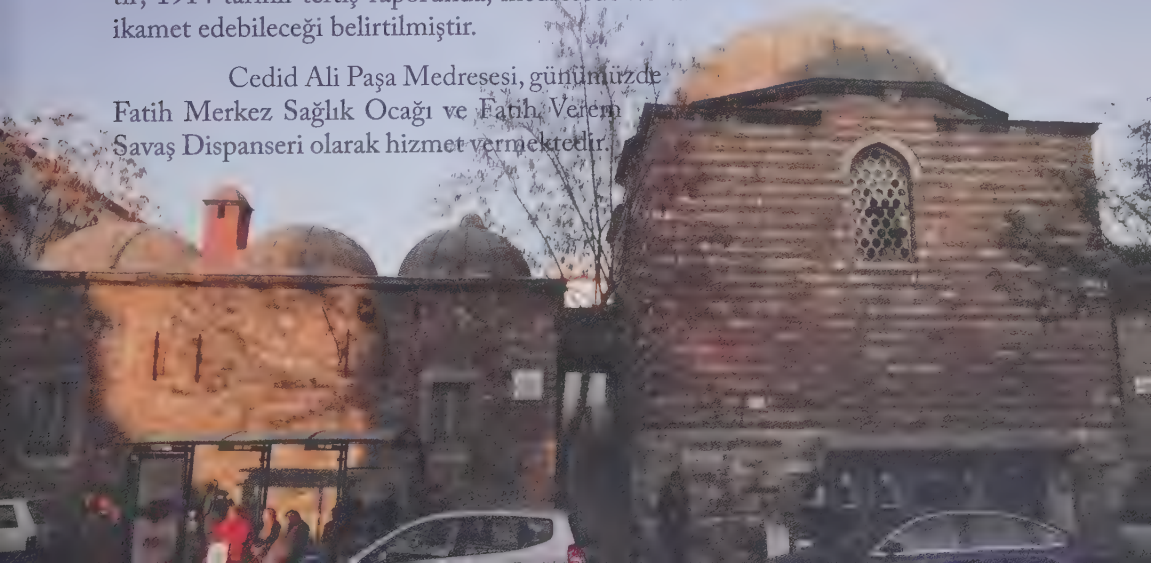
Bir külliyeye dâhil olmayan bağımsız medrese türünün bir örneği olan Cedid Ali Paşa Medresesi, Kanuni Sultan Süleyman devri sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından 1558'den evvelki bir tarihte, dönemin mimarbaşısı Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.

15 adet kubbeli medrese hücresi, bir de kare planlı ve kubbeli dershaneden müteşekkil olan medresenin üç girişi bulunmaktadır. Bu girişlerden ikisi Fevzi Paşa Caddesi'ne, diğeri Hasan Fehmi Paşa Caddesi'ne açılmaktadır. Fevzi Paşa Caddesi ile medrese girişi arasında yaklaşık bir buçuk metrelik bir kot farkı bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı hücreler avlunun üç tarafında bir U çizmektedir. Medresenin Hasan Fehmi Paşa Caddesi'ne bakan yüzünde sonradan iki adet kolonla güçlendirme yapılmıştır.

Cedid Ali Paşa Medresesi'nde 1792 tarihinde toplam 14 kişi ikamet ederken bu rakam 1869'da 37 kişiye çıkmıştır; 1914 tarihli teftiş raporunda, medresede 20 talebenin ikamet edebileceği belirtilmiştir.

Cedid Ali Paşa Medresesi

Cedid Ali Paşa Medresesi, günümüzde Fatih Merkez Sağlık Ocağı ve Fatih Verem Savaş Dispanseri olarak hizmet vermektedir.

CEDİD MEHMED EFENDİ MEDRESESİ

~

Cedid Mehmed Efendi Medresesi halen İstanbul El Sanatları Çarşısı olarak hizmet vermektedir.

Sultanahmet'te, Kabasakal Caddesi ile Dalbastı Caddesi'nin birleştiği köşededir. Bulunduğu mevkii dolayısıyla Kabasakal Medresesi diye de bilinmektedir. Bir külliye içerisinde yer almayan bağımsız medrese tipinin önemli örneklerinden biridir.

Kaynaklar, medresenin yapım tarihi hakkında ihtilafa düşseler de, 18. yüzyıla ait bir yapı olduğu hususunda görüş birliği vardır. Şeyhülislam Mehmed Efendi tarafından yaptırılan bu medrese, I. Mahmud dönemi eseri olarak da genel kabul görmektedir.

Medresenin iki girişinden biri Kabasakal Caddesi üzerinde olup, dikdörtgen planlı avluya açılır. Diğer giriş ise kıbleye göre medresenin solunda kalan geniş bir kemerdir. Bu giriş, çarşıya ait olan lokanta ve otelin bahçesine bakmaktadır.

Cedid Mehmed Efendi Medresesi

Avlunun üç tarafını büyük bir dershane ve 12 adet medrese hücresi U çizecek şekilde çevrelemektedir. Medresenin caddeye bakan tarafında 6 adet dükkân bulunmaktadır. Kare planlı dershane hem mescit hem de kütüphane işlevi görmektedir. Hücrelerin planı da kareye yakındır. Avluda kuyu, su haznesi (şadırvan) ve kime ait olduğu tespit edilemeyen bir mezar bulunmaktadır.

1792 yılında bu medresede 39 kişi ikamet ederken, 1869'da 31 talebe ve bir de müderris bulunuyordu. 1914'e gelindiğinde ise medresedeki talebe sayısı sadece 7'dir.

Medrese, 1984'te Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'na tahsis edilmiş ve bu kurumca restore edilmiştir. Halen İstanbul Ticaret Odası Çarşısı olarak kullanılmaktadır.

ÇİNİLİ MEDRESESİ

Üsküdar Nakkaştepe'nde, Valide-i Atik Mahallesi'nde, Çavuşdere Caddesi ile Çinili Mescit Sokağı'nın birleştiği yerdeki Çinili Külliyesi içindedir. Adını çinilerinin güzelliğinden alan külliyede medresenin yanı sıra dağınık bir biçimde konumlandırılmış camii, sıbyan mektebi, sebil, çeşme, çifte hamamı ve hazire bulunmaktadır.

Osmanlı tarihinin en müfrit valide sultanlarından Sultan IV. Murad'ın annesi Mahpeyker Kösem Sultan tarafından 1640'lı yıllarda yaptırılmıştır. Külliyenin mimarı kesin olarak bilinmemekle birlikte, camii hassa hendesehanı Kasım Ağa tezkiresi mahsubesidir.

Adını külliyedeki çinilerin güzelliğinden alan Çinili Medresesini Osmanlı tarihinin en nüfuzlu valide sultanlarından, Sultan IV. Murad'ın annesi Mahpeyker Kösem Sultan yaptırmıştır.

Külliye içerisindeki cami ile aynı avluda ve bu avlunun güneydoğusunda yüksekçe bir set üzerine oturtulmuş olan medreseye merdivenle çıkılmaktadır. Toplam yedi hücre ve bir dershaneden müteşekkil olan medresenin, biri penceresiz olan hücreleri; ocaklı, nişli ve kubbeli olup, kubbelerin üzeri sonradan sıvanmıştır. Dershane, dar açılı bir V çizecek şekilde yerleştirilen hücrelerin tam ortasında bulunmaktadır.

1792 sayımında medresenin 6 talebesi olduğu tespit edilmiştir. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede bir iki talebe olduğu belirtilerek burada 5 talebenin ikamet edebileceği ifade edilmiştir.

Medrese günümüzde boş olup, herhangi bir kurum tarafından kullanılmamaktadır.

47

ÇORLULU ALİ PAŞA MEDRESESİ

~

Beyazıt Çarşıkapı'da, Molla Fenari Mahallesi'nde, Yeniçeriler Caddesi, Bileyiciler Sokağı ve Medrese Çıkmazı arasında kalan köşede Çorlulu Ali Paşa Külliyesi içindedir. Medreseden başka; cami, tekke, kütüphane ve hazire külliyenin diğer unsurları arasında yer almaktadır.

Çorlulu Ali Paşa Medresesi

Medrese, Sultan II. Mustafa'nın damadı ve Sultan III. Ahmed devrinin sadrazamlarından Çorlulu Ali Paşa tarafından 1707–1709 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimarı Davud Ağa'dır. Çorlulu Ali Paşa, külliye önündeki hazirede medfundur.

Çorlulu Ali Paşa Medresesi günümüzde içindeki dükkân ve kahvehanelerle İstanbulluları ve İstanbul dışından misafirlerini ağırlamaktadır.

Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin giriş kapısı

Medresenin girişi üzerindeki Arapça kitabede "Bana bir harf öğreten beni kul yaptı" anlamında bir ibare yazılıdır. Kesme küfeki taştan inşa edilen medresenin girişi, dikdörtgen planlı bir avluya açılmaktadır. Sekiz adet kare planlı ve revaklı hücresi bulunan medresenin avlusunda, bir kuyu ve sekizgen planlı iki şadırvan mevcuttur. Avlunun güneydoğusunda ise, yine sekizgen planlı ve kubbeli dershane, doğusunda kare planlı ve fevkani bir kütüphane bulunmaktadır.

Medresede ikamet edenlerin sayısı 1792'de 15iken, bu sayı 1869'da 26'ya ulaşmıştır. 1914 tarihli teftiş heyeti raporu, medresede 10 talebenin kalabileceğini kaydetmiştir.

1960'lı yıllarda birkaç kez tamir gören medrese, bir süre öğrenci yurdu olarak kullanılmıştır. Halen dükkân ve kahvehane olarak İstanbulluları ve İstanbul dışından gelen misafirlerini ağırlamaya devam etmektedir.

DAMAT İBRAHİM PAŞA MEDRESESİ

~

Damat İbrahim Paşa Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilim, sanat ve bayındırlık alanlarında ileri bir hamle dönemi olan Lale Devri'nin meşhur devlet adamıdır.

Fatih Vezneciler'de, Şehzadebaşı Caddesi, Dede Efendi Caddesi ve Darülelhan Sokağı arasında kalan köşede bulunan Damat İbrahim Paşa Külliyesi içindedir. Şehzade Külliyesi'nin güneydoğusunda olup külliye ile arasından Dede Efendi Caddesi geçmektedir. Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nde medresenin yanı sıra kütüphane, çeşme, şadırvan, sebil, hazire ve dükkânlar bulunmaktadır.

İmparatorluğun ilim, sanat ve bayındırlık alanlarında ileri bir hamle dönemi olan Lale Devri'nin meşhur devlet adamı, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve eşi Fatma Sultan tarafından 1720'de yaptırılmıştır. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kabri bu külliyede bulunmaktadır.

İhata duvarı taş ve tuğladan almaşık malzemeyle yapılan Damat İbrahim Paşa Medresesi, dârülhadis olarak inşa edilmiştir. Medreseye Dede Efendi Caddesi üzerindeki kapıdan girilmektedir. Girişte, sağlı sollu simetrik olarak konumlandırılmış, kâgir, kare palanlı ve kubbeli iki oda bulunmaktadır. Bu odalardan; sağda olanı dershane-mescit, solda olanı ise kütüphanedir. Bilhassa dershane-mescidin giriş revak kubbelerinin süslemeleri özgün olup son derece etkileyicidir. Avlunun ortasında sekizgen planlı bir şadırvan bulunmaktadır. Külliye

Damat İbrahim Paşa Medresesi avlusu

girişinin karşısındaki hücreler, tabanı geniş ve iki ucu kısa bir U çizmektedirler. Daha sonraları bazı ilaveler yapılan medresenin başlangıçta 13 odası bulunmaktadır. Hücreler kubbeli olup, avluyu çeviren revakların arkasında yer almaktadırlar. Aynı zamanda mescit işlevi de gören dershaneye sonradan bir de minare eklenmiştir.

Damat İbrahim Paşa Medresesi

Damat İbrahim Paşa Medresesi'nde 1792 yılında biri de türbedar olmak üzere 18 kişi ikamet ederken; 1869'da 4 müderris, 24 talebe medresede kalmaktaydı. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresenin talebe sayısının 42, medresede ikamet edebilecek talebe sayısının ise 25 olduğu belirtilmiştir.

Medrese hücreleri günümüzde Doğu Türkistan Vakfı Kültür Merkezi tarafından kullanılmakta, dershane ise mescit olarak işlev görmektedir. Külliye, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti çalışmaları kapsamında restore edilmektedir.

DAVUD PAŞA MEDRESESİ

~

Davud Paşa Medresesi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti çalışmaları kapsamında restorasyon programına alınan tarihi eserler arasındadır.

Fatih – Cerrahpaşa'da, Davut Paşa Mahallesi'nde, Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'nin Davutpaşa Medresesi Sokağı ile birleştiği köşededir. Külliyenin, medreseden başka cami, mektep, tabhane, türbe ve çeşme gibi unsurları da bulunmaktadır. Medrese, caminin karşısında konumlanmıştır. Cami ile medrese arasından Davutpaşa Medresesi Sokağı geçmektedir.

Medresenin, Sultan II. Bayezid devri vezirlerinden "Koca" ve "Derviş" lakapları ile tanınan Sadrazam Davud Paşa tarafından 1485 yılında yaptırıldığını, yine bu külliye içerisindeki türbe kitabesinden anlamaktayız.

Revaklı ve kareye yakın dikdörtgen planlı bir avlunun etrafında U şeklinde dizilmiş medrese, 16 adet kubbeli ve pencereli hücre ile hücrelerin ortasında bulunan kubbeli bir dershaneden müteşekkildir.

Davut Paşa Medresesi'nin kubbelerinden bir görünüm

▾

1792 yılında 15 talebesi bulunan medresenin, 1869'da 23 talebesi vardır. 1914 tarihli teftiş raporuna göre ise medrese ancak 16 talebenin ikamet edebileceği kapasitededir.

Yakın geçmişe kadar atıl bir durumda olan medresenin, hücre kubbeleri yer yer yıkılmış, kubbe kurşunları sökülmüş ve bazı hücrelerin kapılarına duvar örülmüş vaziyetteydi. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti çalışmaları kapsamında

Davud Paşa Medresesi de restorasyon programına alınmıştır. Medresenin sergi, toplantı ve seminerlerin düzenlendiği çok amaçlı bir kültür merkezi olarak hizmet vermesi hedeflenmektedir.

50

EFDALZÂDE MEDRESESİ

~

Fatih'te, Ali Kuşçu Mahallesi'nde, Fatih Camii yanındaki Malta Çarşısı içinde, İslambol Sokağı, Fatih Caddesi ve Başimam Sokağı ile çevrili alanda Şekerci Hanı yanındadır.

Seyyid Efdalzâde Hamidüddin Efendi tarafından, 1496–1503 yılları arasında yaptırılmıştır. Seyyid Efdalzâde Hamidüddin Efendi, Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid dönemi şeyhülislamlarından olup, Eyüb Camii haziresinde medfundur.

Efdalzâde Medresesi

Girişi İslambol Sokağı'na açılan medrese, önündeki dükkânlar dolayısıyla bu sokaktan görülememektedir. Dükkânlar arasından ulaşılan girişin sağında Efdalzâde Mescidi yer almaktadır. Yamuk planlı bir avlunun üç tarafında düzgün olmayan bir U çizen medresenin hücreleri, on bir adet ve kare planlıdır. Dershanesi ise, yine kare planlı ve kubbeli olup, avlunun dördüncü kenarındadır.

Malta Çarşısı içinde bulunan Efdalzâde Medresesi çevresini saran dükkânlar arasında kaybolmuş gibidir.

Yapı, özgün görüntüsünü 1976 yılındaki tamirat çalışmaları sırasında önemli ölçüde kaybetmiştir. Duvarları sıvalı olan yapıdaki değişikliklerden birisi de, dershanenin mescide çevrilerek minare eklenmiş olmasıdır.

1792 tarihinde 10 talebenin ikamet ettiği medresede, 1869'da bu rakam 29'a çıkmıştır. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede ancak 12 kişinin kalabileceği belirtilmiştir.

Medrese günümüzde, 1976 tarihindeki tamiratı gerçekleştiren Bedihi Süleyman Efendi Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

51

EKMEKÇİZÂDE AHMED PAŞA MEDRESESİ

~

Ekmekçizâde Ahmed Paşa, medresenin bitişiğindeki kuş evleriyle dikkat çeken türbesinde medfundur.

Vefa'da, Molla Hüsrev Mahallesi'nde, Cemal Yener Tosyalı Caddesi ile Taş Tekneler Sokağı'nın birleştiği köşede, Şehzade Camii'nin arka tarafında ve Molla Hüsrev Camii'nin karşısındadır.

Sultan I. Ahmed devri vezirlerinden Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından yaptırılan külliye; medrese, türbe, sebil ve hazireden oluşmaktadır. 1618'de vefat eden bu tanınmış Osmanlı maliyecisi, medresenin bitişiğindeki kuş evleriyle dikkat çeken türbesinde medfundur.

Yapım tarihi kesin olarak tespit edilemese de, banisinin öldüğü 1618'den önce inşa edildiği tahmin edilen medresenin, Sultan Ahmed Camii mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa tarafından inşa edildiği zannedilmektedir.

Günümüzdeki işlevi dolayısıyla Cemal Yener Tosyalı Caddesi üzerindeki girişin kullanılamadığı medreseye, batı duvarı üzerinde açılan yeni bir kapı ile yan taraftaki öğrenci yurdu binasından giriş yapılmaktadır. Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi, yedi adet kâgir hücre ve bir dershane-mescit-

ten müteşekkildir. Hücreler ocaklı, kubbeli ve kare planlı olup, dört tarafı revaklı ve dikdörtgen planlı avlunun üç cephesinde bir U çizmektedir. Türbe ve dershane dördüncü cephede bulunmaktadır. Dershanesi kâgir, kare planlı ve kubbeli olup, girişin sağında ve avlunun güneydoğusunda kalmaktadır. Avluda bulunan sekizgen planlı şadırvan, küfeki taştan yapılmış olup, yakın zamanda restore edilmiştir.

Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi, 1938

Medresede 1792'de 24 kişi ikamet ederken bu sayı 1869'da 55'e yükselmiştir. 1914 tarihli teftiş heyeti raporuna göre ise medresede ancak 20 talebenin kalabileceği belirtilmiştir.

Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi, günümüzde İlim Yayma Vakfı tarafından İbnü'l Emin Mahmut Kemal İnal Erkek Öğrenci Yurdu olarak kullanılmaktadır.

ES'AD EFENDİ MEDRESESİ

~

Aynı zamanda şair ve bestekâr olan Şeyhülislam Es'ad Mehmed Efendi medresenin haziresinde medfundur.

Fatih Çarşamba'da, Balat Mahallesi'nde, Manyasizâde Caddesi ile İsmailağa Sokağı'nın birleştiği yerde, İsmail Ağa Camii'nin arkasındadır.

Medrese; İsmail Ağa Camii'nin banisi, Şeyhülislam Ebu İshak İsmail Efendi'nin oğlu olan ve Ebuishakzâde diye de tanınan, Şeyhülislam Es'ad Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1685'te İstanbul'da doğan Es'ad Efendi, 1748'de şeyhülislam olmuş, 1752'de İstanbul'da vefat etmiştir. Medrese haziresinde medfun olan bu âlim, aynı zamanda şair ve bestekârdır.

İsmail Ağa Camii içinde kaldığı için, yanlışlıkla İsmail Ağa Medresesi diye de bilinen Şeyhülislam Es'ad Efendi Medresesi, darülhadis olarak da işlev görmüştür. 1724'te inşa edilen medresenin vakfiyesi 1755 tarihlidir.

İsmail Ağa Camii'nden bir ihata duvarıyla ayrılan medresenin kapısı caminin şadırvan avlusuna bakmaktadır. Standart ölçülerde olmayan 10 adet; ocaklı, pencereli ve kubbeli medrese hücreleri; dikdörtgen planlı ve revaklı avlunun üç tarafına dizilmiştir.

1869'da Es'ad Efendi Medresesi'ndeki talebe sayısı 26 iken, 1914 tarihli teftiş raporunda medresede ancak 10-15 kişinin kalabileceği belirtilmiştir.

Es'ad Efendi Medresesi

Medrese günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından İsmail Ağa Camii İlim ve Hizmet Vakfı'na tahsis edilmiş durumdadır.

FATİH MEDRESELERİ (SAHN-I SEMAN MEDRESELERİ)

~

Fatih'te, Ali Kuşçu Mahallesi'nde, Fevzi Paşa Caddesi, Tophane Sokağı, Hattat Nafiz Caddesi, Tetimmeler Sokağı ve İslambol Sokağı ile çevrili Fatih Külliyesi içinde yer alan caminin, her iki tarafındaki medreseler kompleksidir. Sahn Medreseleri, Sahn-ı Seman Medreseleri yahut Sekizli Medrese gibi adlarla da anılmıştır. Rivayetlere göre külliyenin İstanbul'un ortasında bulunması sebebiyle "Sahn" kelimesi kullanılmıştır. Medreselerin, talebe odalarının bir meydan (sahn) etrafında sıralanmış olmalarından dolayı da bu adı aldığı düşünülmektedir. "Seman", "sekiz" demektir. Sekiz medrese ve sekiz tetimmenin yer aldığı külliyede; kütüphaneler, hamamlar, cami, darüşşifa ve imaret de bulunmaktadır. Evvelce burada Havariyyun Kilisesi ve Bizans imparatorlarının mezarlarının bulunduğu bilinmektedir.

Sahn-ı Seman Medreseleri, Fatih Külliyesi içinde, Fatih Camii'ni çevreleyen sekiz medreseden ibarettir.

Ortaçağ'ı kapatıp Yeniçağ'ı açan ve türbesi de bu külliye içerisinde yer alan Fatih Sultan Mehmed, medreseleri 1463–1470 yılları arasında inşa ettirmiştir.

Külliyenin mimarı, Azadlı Sinan veya Atik Sinan diye bilinen, Mimarbaşı Sinanüddin Yusuf Ağa'dır. Yusuf Ağa, 1474'te vefat etmiş olup Kumrulu Mescit haziresinde medfundur.

Sahn-ı Seman Medreseleri, Fatih Külliyesi içinde, Fatih Camii'ni çevreleyen sekiz medreseden ibarettir. Fatih Külliyesi'nin doğu ve batı cephelerinde yer alan bu medreseler, Bahr-i Siyah (Karadeniz) ve Bahr-i Sefid (Akdeniz) medreseleri olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Medreselerin hemen yanlarına yapılan ve bir tür medreseye hazırlık okulları olarak değerlendirilen tetimmeler, büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Sekiz adet olan bu medreselere; "Musıla-ı Sahn" da denirdi. Bundan başka külliyenin eğitim ile ilgili diğer unsurları arasında, sıbyan mektebi ve bir tür tıp okulu olarak düşünülebilecek darüşşifalar gelmektedir. Külliyenin batı kısmına, medreselerin tamamlayıcı unsuru olan bir de kütüphane yaptırılmıştır.

Dört bloktan oluşan Akdeniz Medreseleri, Fatih Medreseleri'nin Marmara'ya bakan bölümüdür. Girişleri Fatih Camii avlusuna açılmaktadır. Günümüzde Fevzipaşa Caddesi olarak kullanılan kısım, evvelce tetimme medreselerinin arka kısmını oluşturmaktaydı. Medreselerin kıble tarafındaki blok, "baş kurşunlu" olarak adlandırılmıştır. Ortadaki iki bloğun dershane-mescitleri birbirine bitişik olduğundan, bu iki blok

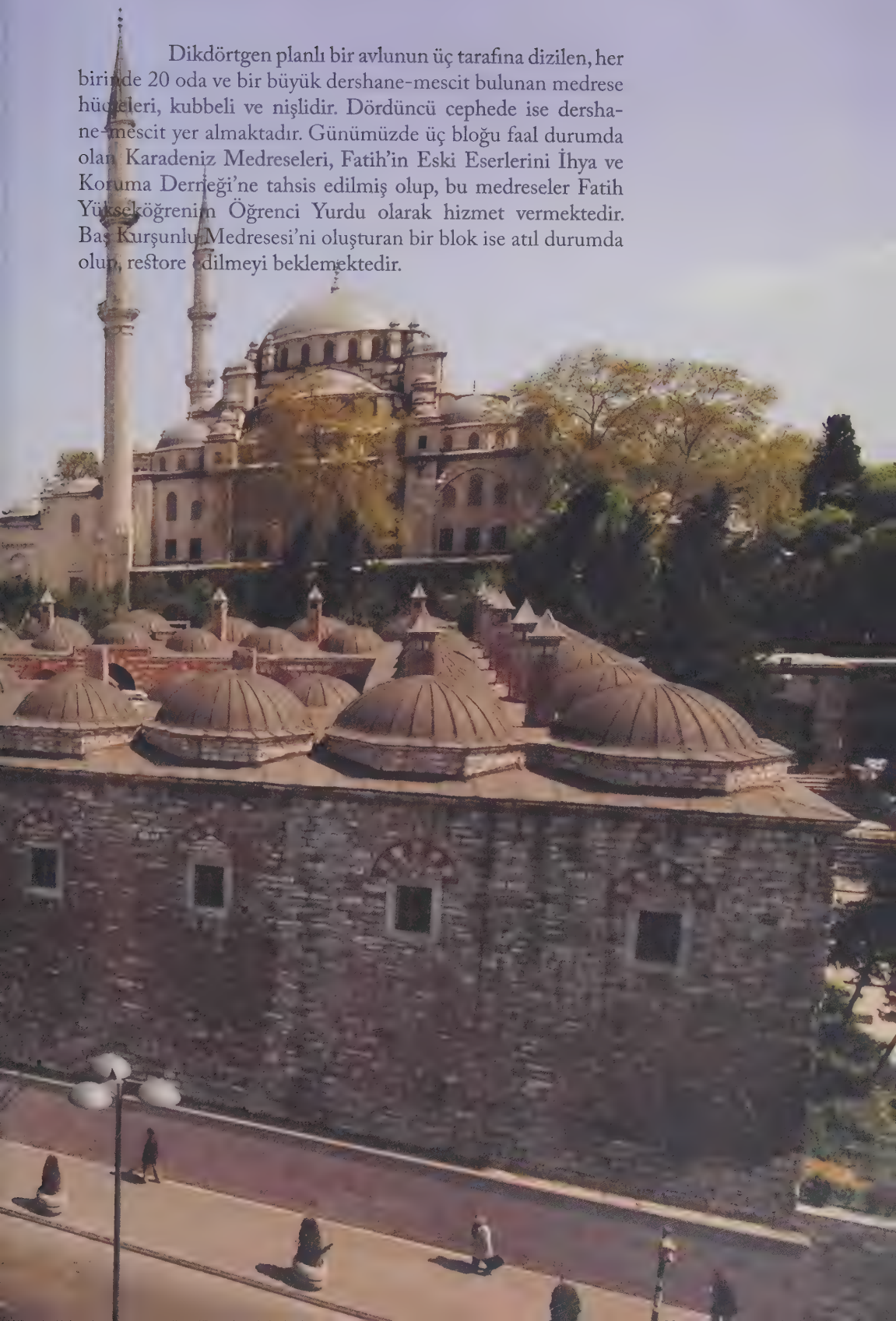
"çifte kurşunlu" olarak adlandırılmıştır. Kuzeyde kalan dördüncü blok ise "ayak kurşunlu" olarak isimlendirilmiştir. Her birinde 19 adet hücre ve bir de büyük dershane-mescit bulunan medreseler, taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı ve revaklı bir avlunun üç tarafına dizilen medrese hücreleri kubbeli ve nişlidir. Dershane-mescit ise dördüncü cephede yer almaktadır. Günümüzde İlim Yayma Cemiyeti'ne tahsis edilen ve kullanılmayan Akdeniz Medreseleri ne yazık ki harap bir vaziyette restore edileceği günü beklemektedir.

Fatih Medreseleri'nin Haliç'e bakan dört bloğu ise Karadeniz Medreseleri'dir. Bu medreselerin girişleri de Fatih Camii avlusuna açılmaktadır. Akdeniz Medreseleri'nde olduğu gibi burada da kıble tarafındaki blok "baş kurşunlu" olarak adlandırılmıştır. Ortadaki iki bloğun dershane-mescitleri birbirine bitişiktir. Bu yüzden bu iki blok da tıpkı Akdeniz Medreselerindeki gibi "çifte kurşunlu" olarak, kuzeyde kalan dördüncü blok ise yine "ayak kurşunlu" olarak isimlendirilmiştir.

Fatih Medreseleri
▾

Dikdörtgen planlı bir avlunun üç tarafına dizilen, her birinde 20 oda ve bir büyük dershane-mescit bulunan medrese hücreleri, kubbeli ve nişlidir. Dördüncü cephede ise dershane-mescit yer almaktadır. Günümüzde üç bloğu faal durumda olan Karadeniz Medreseleri, Fatih'in Eski Eserlerini İhya ve Koruma Derneği'ne tahsis edilmiş olup, bu medreseler Fatih Yükseköğrenim Öğrenci Yurdu olarak hizmet vermektedir. Baş Kurşunlu Medresesi'ni oluşturan bir blok ise atıl durumda olup, restore edilmeyi beklemektedir.

İmparatorluğun yeni başkenti, dünyanın gözbebeği İstanbul'u aynı zamanda bir ilim ve sanat merkezi yapmak amacıyla bu medreseleri inşa ettiren Fatih Sultan Mehmed, zamanın büyük âlimlerini yine bu maksatla İstanbul'da toplamıştır. Bu okullarda akli ve nakli ilimlerin yanı sıra; güzel sanatlar, tefsir, hadis ve usul dersleri de okutulmuştur.

Fatih Medreseleri yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin bilim, kültür ve sanat merkezi olma özelliğini, bir asır sonra inşa edilen Süleymaniye Medresesi ile birlikte, imparatorluğun yıkılışına dek muhafaza etmiştir.

Bu okullarda eğitim gören talebe sayısı dönem dönem farklılıklar göstermiştir. Örneğin 1792 tarihli bir sayım, sahn medreselerinde 256, tetimme medreselerinde 191 olmak üzere 447 talebenin Fatih Medreselerinde okuduğunu göstermektedir. 1869 tarihli bir başka sayıma göre ise, medreselerde toplam 36 dersiam, 684 talebe bulunmaktadır.

Fatih Külliyesi içindeki bu medreseler 1509 ve 1766 depremlerinde büyük zarar görmelerine ve depremlerin ardından hemen tamir edilmelerine rağmen, günümüzde hem restore edilmeyi, hem de asli işlevine uygun hizmetlerde kullanılmayı beklemektedir.

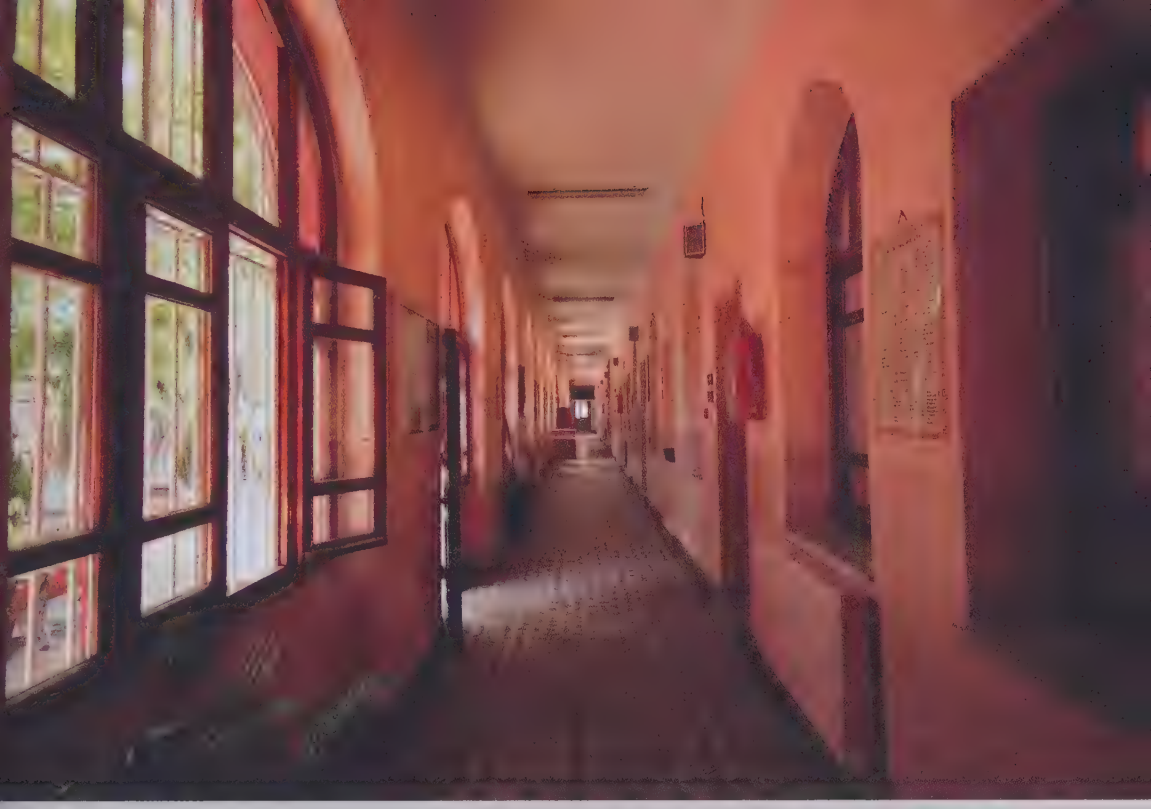
54

FETHİYE (KOCA SİNAN PAŞA) MEDRESESİ

~

Fatih Çarşamba'da, Fethiye Camii (müzesi) karşısında, Fethiye Kapısı Sokağı'nın, Fethiye Medresesi Arkası Sokağı ve Fethiye Cami Avlusu Çıkmazı ile kesiştiği köşededir. Sinan Paşa Medresesi diye de bilinir.

Pammakaristos Kilisesi, Sultan III. Murad devrinde camiye çevrilerek Fethiye Camii adını almıştır. Bu caminin avlusuna 1590-1591'de inşa edilen medreseyi ise, III. Murad ve III. Mehmed devri sadrazamlarından Koca Sinan Paşa yaptırmıştır. Yemen ve Tunus fatihi olarak da tanınan Koca Sinan Paşa 1596 yılında vefat edince, Divanyolu üzerindeki külliyesi içinde bulunan türbesine defnedilmiştir.

Günümüzde ilkokul olarak kullanılan Fethiye Medresesi'nin içinden bir görünüm

Esasında medresenin hücre sayısının 9 olduğu bilinmektedir. 20. yüzyıl başında harap düşen ve 1911 yılındaki encümen kararıyla yeniden inşa edilen medrese, bu haliyle günümüze gelebilmiştir.

Bugünkü yapıya imza atan kişi, Ulusal Mimarlık Akımı'nın önemli isimlerinden Mimar Kemaleddin Bey'dir. Yeniden inşa edilen bu yapıda, Sinan Paşa tarafından yaptırılan medresenin planına önemli ölçüde sadık kalınmıştır. Bodrumla birlikte iki katlı olan medrese odaları (sınıflar), geniş tabanı Fethiye Camii'ne bakan bir U çizmektedir.

Medresenin yerinde bulunan bugünkü bina Ulusal Mimarlık Akımı'nın büyük ismi Mimar Kemaleddin Bey tarafından Sinan Paşa'nın yaptırdığı medresenin planına önemli ölçüde sadık kalınarak yeniden inşa edilmiştir.

Günümüzde üst kattaki 10 odasıyla ilkokul olarak kullanılan medresenin, kapalı olan alt katı ise arşiv olarak kullanılmaktadır.

Fethiye (Sinan Paşa) Medresesi'nde 1792 tarihinde biri müderris, dokuzu talebe olmak üzere on kişi ikamet etmekteydi. 1914 yılında darülhilafe kadrosu içinde yer alan medrese 1948'den bu yana Fethiye İlköğretim Okulu olarak hizmet vermektedir.

FEYZULLAH EFENDİ MEDRESESİ (FEYZİYE MEDRESESİ)

~

Fatih'te, Macar Kardeşler Caddesi üzerinde, Feyzullah Efendi ve Ali Emiri sokakları arasında bulunan ve günümüzde Millet Kütüphanesi olarak bilinen yapı, Fevziye Medresesi olarak da anılmaktaydı.

Medrese, kitabesine göre Seyyid Feyzullah Efendi tarafından 1700 yılında yaptırılmıştır. Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed'in hocası iken aynı zamanda Sultan II. Mustafa devri şeyhülislamlarından olan Feyzullah Efendi; İstanbul, Mekke, Medine, Şam ve Erzurum'da pek çok eserler bırakmıştır. Feyzullah Efendi, 1703 yılında Edirne Vakası diye geçen hadiseler sonrasında öldürülmüştür.

Mimarı kesin olarak bilinmeyen Feyzullah Efendi Medresesi'nin, dönemin mimarbaşısı Kayserili Mehmed Ağa tarafından inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

İki girişi olan medresenin girişlerinden biri Feyzullah Efendi Sokağı'nda, diğeri Macar Kardeşler Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Medreseye, Feyzullah Efendi Sokağı'ndan girildiğinde dikdörtgen planlı bir avlu çıkar. On odası bulunan medresenin odalarından altısı girişin sağında, dördü ise girişin karşısındadır. Hücrelerin bulunduğu cepheler revaklıdır. Kare planlı ve kubbeli olan medrese hücreleri, avlunun iki cephesinde bir L çizmektedir. On odaya bilahare beş baraka daha eklenmiştir.

Feyzullah Efendi Medresesi, 1930'lar

Medresenin kare planlı ve kubbeli fevkani bir dershane-mescidi ile bir de kütüphanesi bulunmaktadır. Simetrik olarak konumlandırılan dershane-mescit binası ile kütüphane binası aynı özelliklere sahiptir. Avluda altıgen planlı bir şadırvan ve günümüzde kullanılmayan bir su kuyusu bulunmaktadır. Medresenin çeşmeleri ise yapıya ayrı bir güzellik katmaktadırlar.

Feyzullah Efendi Medresesi bugün daha çok Millet Kütüphanesi olarak tanınmaktadır.

1792'de medresede kalan talebe sayısı 15 iken, 1869'da bu rakam 26'ya yükselmiş, 1914 tarihli teftiş heyeti raporunda ise medresede ancak 10 kişinin kalabileceği belirtilmiştir.

Feyzullah Efendi Medresesi, 1916 yılında Evkaf Nazırı Hayri Efendi tarafından reştore ettirilmiştir. Medrese, meşhur kitapsever ve koleksiyoncu Ali Emiri Efendi'nin sayısı on altı bini bulan kitaplarını buraya bağışlaması ile Millet Kütüphanesi adını almıştır.

1999 depreminde zarar gören Feyzullah Efendi Medresesi, yakın bir zamanda yeni bir restorasyon geçirmiş ve Millet Kütüphanesi olarak 2008 yılında yeniden hizmete açılmıştır.

56

GAZANFER AĞA MEDRESESİ

~

Fatih'te, Unkapanı ve Saraçhane semtleri arasında, Atatürk Bulvarı üzerinde, Kovacılar Sokağı ile Bozdoğan Kemeri arasındadır.

Medresenin bitişiğindeki türbede medfun olan Gazanfer Ağa, Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed devirlerinde Darüssaade ağalığı vazifesinde bulunmuş ve otuz yıl kadar Babüssaade ağalığı, yirmi yıl kadar da hasodabaşı olarak vazife görmüştür.

Bozdoğan Kemeri'ne bitişik olan medrese yanında bir türbe ve sebil bulunmaktadır. Zamanla küçük bir hazirenin de dahil olduğu bu kompleks, külliye içinde yer almayan bağımsız medrese tipinin güzel örneklerindendir.

1590'da tamamlanan medresenin vakfiyesi 1596 tarihli olup banisi, Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed devirlerinde Darüssaade ağalığı vazifesinde bulunan ve otuz yıl kadar Babüssaade ağalığı, yirmi yıl kadar da hasodabaşı olarak vazife gören Gazanfer Ağa'dır. Gazanfer Ağa 1603 yılında vefat edince, medresenin bitişiğindeki türbeye defnedilmiştir.

Medresenin mimarı Davud Ağa'dır. Davud Ağa, Mimar Sinan'ın kalfalarından olup, ondan sonra mimarbaşı ol-

muştur. Cerrah Paşa Camii, Koca Sinan Paşa Külliyesi, Sepetçiler Kasrı ve Yeni Cami gibi dev eserler vücuda getiren Davud Ağa, dâhi bir mimardır.

Medreseye Kovacılar Sokağı üzerinden girildiğinde dış avluya ulaşılmaktadır. Girişte sağ tarafta, içinde Gazanfer Ağa'nın türbesinin de olduğu bir hazire bulunmaktadır. Buradan ikinci bir kapı ile iç avluya geçilmektedir. Kare planlı ve revaklı olan iç avlunun üstü açıktır. 14 adet kubbeli medrese hücresi bir U çizecek şekilde avluyu çevreler. Batı yönündeki hücrelerin tamamında, doğu yönündeki hücrelerin bir kısmında hücreler arası geçiş vardır. Dershane-mescit kubbeli ve kare planlı olup, girişin tam karşısında bulunmakta ve adeta Bozdoğan Kemeri'ne yaslanmaktadır. İç avluda ayrıca altıgen planlı bir şadırvan bulunmaktadır.

Gazanfer Ağa Medreseleri, 1970'ler

Vakfiyesine göre 16 kişinin ikamet edeceği medresede; 1792 yılında 16 kişi, 1869 yılında da 23 talebe kayıtlıydı. 1914 tarihli teftiş heyeti raporunda ise medresede 30 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir.

Gazanfer Ağa Medresesi; uzun yıllar Şehir Müzesi olarak kullanılmış, 1989 yılında ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Karikatür ve Mizah Eserleri Müzesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Medresenin dershanesi de Mizah Kitaplığı olarak düzenlenmiştir. Uzun yıllar aktif olarak kullanılan bir yapı olması ve bazı deformasyonlara maruz kalması hasebiyle 2010 Avrupa Kültür Başkenti çalışmaları çerçevesinde programa alınan medresenin restorasyon çalışmaları hâlâ devam etmektedir.

57

GEVHERHAN SULTAN MEDRESESİ

~

Fatih Haseki'de, Cerrahpaşa Caddesi üzerinde ve Cerrahpaşa Camii'nin karşısındadır. Cerrah Paşa Caddesi, Nakşi Sokağı, Küçük Mühendis Sokağı ile çevrili alan içindedir. Medrese, Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak da kabul edilmektedir.

1587 yılında, Sultan II. Selim'in kızı ve meşhur Piyale Paşa'nın eşi Gevherhan Sultan tarafından yaptırılmıştır. Mimarı kesin olarak bilinmemekle birlikte, medrese ve külliyenin Davud Ağa'nın mimarbaşılığı zamanında inşa edilmesi ipucu olarak kabul edilebilir.

Vakfiyesine göre 15 hücre ve bir de dershane-mescidi bulunan medresede bugün 14 adet medrese hücresi sayılmaktadır. Revaklı ve kare planlı avlunun etrafında dizilen hücreler de yine kare planlıdır. Yine kare planlı olan dershane, cadde üzerindeki girişin karşısında kalmaktadır. Avlunun bir köşesinde bir de kuyu bulunmaktadır.

▲
Gevherhan Sultan Medresesi, 1944

Gevherhan Sultan Medresesi'nde 1792 tarihinde toplam 14 talebe kayıtlı iken, bu sayı 1869'da 27'ye çıkmıştır. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 20 kişinin kalabileceği belirtilmiştir.

Medrese 1970'li yıllarda Tıp Tarihi Enstitüsü'ne tahsis edildikten sonra İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp

Fakültesi Tıp Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Merkezi ve Süheyl Ünver Arşivi olarak hizmet vermiştir. 2004 yılında Deniz Feneri Derneği tarafından restore ettirilmiştir. Medrese halen bu dernek tarafından tedavi amacıyla İstanbul'a gelenlerin geçici barınma ihtiyacını karşılamak üzere misafirhane olarak kullanılmaktadır.

58

HACI BEŞİR AĞA DARÜLHADİSİ

~

Hacı Beşir Ağa Darülhadisi, hadis ilmi okutulmak üzere yaptırılmış medreseler olan darülhadislerin günümüze ulaşabilen en önemli örneklerinden biridir.

Eyüp Nişanca'da, Baba Haydar Çeşmesi Sokağı, Baba Haydar Mektebi Sokağı ve Balcı Yokuşu arasında yer alan Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin en önemli parçasıdır. Darülhadisler, hadis ilmi okutulmak üzere yaptırılmış medreselerdir. Hacı Beşir Ağa Darülhadisi de bu tarz yapıların günümüze ulaşabilen en önemli örneklerinden biridir.

Bünyesinde darülhadisin yanı sıra kütüphane, sıbyan mektebi ve çeşme bulunan külliyeyi, Eminönü'ndeki Beşir Ağa Külliyesi'nin de banisi olan Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa yaptırmıştır. 1734–1735'te tamamlanan külliye, Babıali'deki külliyeden önce yapılmış olup, ondan çok daha sade bir görünüme sahiptir.

▲ *Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin kalıntıları*

Ana girişi Baba Haydar Çeşmesi Sokağı üzerinde, diğer girişi de Baba Haydar Mektebi Sokağı'nda olan darülhadisin iki kapısı vardır. Sekiz oda ve bir dershaneden müteşekkil olan Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin hücreleri, avlunun iki tarafında bir L çizmektedir. Odaların doğu tarafında kalan dershane ise kare planlıdır.

Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nde 1792 tarihinde toplam 8 kişi kayıtlı iken, 1914 tarihli teftiş raporunda burada ikamet edebilecek talebe sayısı 10 olarak belirtilmiştir.

Yakın zamana dek terk edilmiş bir vaziyette, ilgi bekleyen medresenin restorasyonuna başlayan İstanbul Büyükşehir Belediyesi bu yapıyı Marmara Belediyeler Birliği'ne tahsis etmiştir. Medrese, restorasyonu tamamlandıktan sonra, Mimar Turgut Cansever Şehir ve Yerel Yönetimler Kütüphanesi olarak ilim ve kültür hayatımıza hizmet vermeye devam edecektir.

HADIM HASAN PAŞA MEDRESESİ

~

Cağaloğlu'nda, Alemdar Mahallesi'nde, Kazım İsmail Gürkan Caddesi ile Molla Fenari Sokağı'nın birleştiği köşede, Emniyet Sandığı binasının karşısındaki Hadım Hasan Paşa Külliyesi içindedir. Çeşme, sebil ve dükkânlar külliyenin medrese dışındaki unsurlarındandır.

Alışılmadık bir mimariye sahip olan Hadım Hasan Paşa Medresesi'nde odalar labirent gibi birbirlerine açılmaktadır.

Tamir kitabesine göre; Sultan III. Mehmed devri sadrazamlarından Hadım Hasan Paşa tarafından 16. yüzyıl sonunda, 1595–1596 yılları arasında yaptırılmıştır. Hasan Paşa 1598'de vefat edince, külliyenin içinde bulunan ancak, günümüze gelemeyen türbesine defnedilmiştir. Medresenin mimarının devrin mimarbaşısı Davud Ağa olduğu zannedilmektedir.

Fevkani olan Hadım Hasan Paşa Medresesi'nin girişi, tonoz çatılı bir koridora açılmaktadır. Dershane ve medrese hücrelerine merdivenle çıkılmaktadır. Odalar labirent gibi birbirlerine açılmaktadır. Medresenin altında dükkânlar bulunmaktadır. Alışılmadık bir mimariye sahip olan medresenin bir de bodrum katı vardır. Medrese avlusuzdur.

Medresenin dershanesi kare planlı olup aynı zamanda mescit işlevi de görmektedir. Günümüzdeki durumundan, yapının mimari ayrıntılarını ve hücrelerinin sayısını belirlemek pek de mümkün değildir. Ancak 1792 tarihli kayıtlarda 9, 1914 tarihli teftiş raporunda ise 8 hücreli olduğu yazılıdır. Günümüzde ise üst katta 9 hücre bulunmaktadır.

Hadım Hasan Paşa Medressesi

Hadım Hasan Paşa Medresesi'nde 1792 ve 1869 yıllarında 9 kişi kalmaktaydı. 1914 tarihli teftiş raporunda, tedris ve ikamete uygun olmayan medresede 16 talebenin ikamet ettiği belirtilmiştir.

Günümüzde kullanılmayan medrese, İl Özel İdaresi ve Fatih Belediyesi'nin katkılarıyla restore edilmektedir.

60

HADIM İBRAHİM PAŞA (ESEKAPI) MEDRESESİ

~

Cerrahpaşa'da, Esekapı (İsa Kapı) Mahallesi'nde, Etyemez Tekkesi Sokağı'ndadır. Bugün Esekapı da denilen İsa Kapısı'na (Kocamustafapaşa Caddesi'nin karşı tarafındadır) yakın olması sebebiyle, Esekapı Medresesi diye de bilinmektedir.

Hadım İbrahim Paşa Medresesi daha önce burada bulunan manastır mescide çevrildikten sonra mescidin hemen yanına inşa edilmiştir.

1560 yılında, Kanunî Sultan Süleyman Han'ın vezirlerinden Tavaşi adıyla da bilinen Hadım İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Önce burada bulunan manastır mescide çevrilmiş, mescidin hemen yanına da bu medrese inşa edilmiştir. Mescidin camiye çevrilmesi ise, Sabih Ali Efendi'nin 18. yüzyıl ortalarında mescide bir minber eklemesiyle olmuştur.

Kanunî'nin kız kardeşi Fatma Sultan ile evlenerek saraya damat olan İbrahim Paşa 1562-1563'te vefat etmiş, Silivrikapı'daki cami haziresine defnedilmiştir.

Mimar Sinan'ın manastırın mescide çevrilmesinden sonra yeni yapılan binalarla eskileri arasında mimari uyum sağlama konusunda büyük bir başarı gösterdiği kabul edilmektedir. Külliye, bu manada da Bizans ve Osmanlı mimarisini kaynaştırmıştır.

Kitabesi günümüze gelememiş olan medrese, taş ve tuğladan inşâ edilmiştir. Kubbeli ve ocaklı 11 oda ile mescidin karşısındaki kare planlı, büyük ve kubbeli bir dershaneden oluşmaktadır. Kaynaklarda avluda bir de su kuyusu olduğu zikredilmektedir.

1562 tarihli vakfiyeye göre medresede 10 talebe ve bir bekçi ikamet ederken, 1792 yılında İbrahim Paşa Medresesi'nin 10 odasından sadece 6'sı kullanılmaktaydı.

Başta depremler olmak üzere çeşitli sebeplerle defalarca harap hale gelen medreseden, sadece İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Adli Tıp Bölümü içinde yer alan dershanesi ile birkaç hücresi günümüze kalabilmiştir. Bununla birlikte yapılan restorasyon çalışmaları ile medrese aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir.

61

HAFIZ AHMED PAŞA MEDRESESİ

~

Fatih'te, Ali Kuşçu Mahallesi'nde, Fatih Caddesi ile Hafızpaşa, Başmüezzin ve Başhoca sokakları arasındaki Hafız Ahmed Paşa Külliyesi içindedir. Külliyede medresenin yanısıra cami, darülkurra, kütüphane, sebil, çeşme ve türbe bulunmaktadır.

Medresenin banisi beylerbeyilik vazifelerinde bulunmuş, kubbe vezirliği ve sadaret kaymakamlığı yapmış bir devlet adamı olan Hafız Ahmed Paşadır.

Medrese, Hafız Ahmed Paşa tarafından 1595–1596 yıllarında yaptırılmıştır. Hafız Ahmed Paşa, beylerbeyilik vazifelerinde bulunmuş, kubbe vezirliği ile sadaret kaymakamlığı yapmış bir devlet adamıdır. 1613'te vefat eden Ahmed Paşa, külliye içinde, sebilin yanındaki türbeye defnedilmiştir.

Hafız Ahmed Paşa Medresesi'nin içinden bir görünüm

Medresenin mimarının, dönemin mimarbaşısı Davud Ağa olduğuna dair tahminler olsa da bu konuda kesin bir bilgi yoktur.

Fatih Caddesi üzerinde olan medrese girişinin hemen solunda cami yer almaktadır. Medrese 14 adet hücreden müteşekkil olmakla birlikte, iki hücre sonradan birleştirildiğinden, günümüzde 13 hücre bulunmaktadır. Girişin solunda 2, karşısında 5, sağında ise 6 adet hücre yer alır. Avluyu üç taraftan saran medrese hücreleri kare planlı olup, revakların etrafında, tabanı girişe bakacak şekilde düzgün olmayan bir U çizmektedir.

Hafız Ahmed Paşa Medresesi'nde 1792 tarihinde 19 talebe, 1869'da 45'i talebe olmak üzere 50 kişi ikamet etmekteydi. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede ancak 15 kişinin kalabileceği belirtilmiştir.

Medrese günümüzde kullanılmamaktadır.

62

HALİLİYE MEDRESESİ

~

İstanbul'un en yeni medreselerinden biri olan Haliliye Medresesi, kitabesine göre 1877-1878'de yaptırılmıştır.

Fatih'te, Zeyrek Mahallesi'nde, Zeyrek Caddesi ile Atpazarı Sokağı'nın birleştiği köşede, Şeyh Süleyman Camii haziresinin karşısındadır.

Haliliye Medresesi, İstanbul'un en yeni medreselerinden biridir. Kitabesine göre 1877-1878 yılında yaptırılmıştır. Bu kadar yakın bir dönemde yaptırılan medresenin banisi ve mimarı maalesef bilinmemektedir. Geleneksel Osmanlı medrese mimarisinin dışında bir formu olduğu açıkça görülmektedir.

Haliliye Medresesi

1914 tarihli kayıtta 7 odalı olduğu belirtilen Haliliye Medresesi'nin, aynı tarihli teftiş raporunda yeni bir medrese olmasına rağmen, kısa sürede uğradığı tahribat belirtilmiş, talebe iskânına uygun olmadığı da kaydedilmiştir.

Özgün yapısını kaybederek günümüze gelebilen medrese düzgün olmayan dörtgen planlı bir arsa üzerine inşa edilmiştir. 1949 yılından bu yana Çırçır Spor Kulübü tarafından kullanılmaktadır. Kiremit çatılı olan medrese, fonksiyon ve görünüm itibariyle özgün halinden oldukça uzaktır. Tarihi bir eserin parçası olduğu ancak üzeri boyanmış kitabesinden anlaşılabilmektedir.

HAMİDİYE MEDRESESİ

~

Eminönü Meydanı ile Sirkeci'yi birleştiren Hamidiye Caddesi üzerinde, IV. Vakıf Han'ın karşısında, Hamidiye Türbesi Sokağı ile Zahire Borsası Sokağı arasındadır.

Hamidiye Medresesi; medrese, imaret, sıbyan mektebi, sebil, çeşme, arasta, kütüphane, mescit, türbe ve hazireden müteşekkil olup, Hamidiye (Sultan I. Abdülhamid) Külliyesi'nin bir parçasıdır. Cami bağlantısı olmadığı için, bağımsız medrese olarak da kabul edilmektedir. Geç dönem eserleri arasında yer almasına rağmen, külliyenin önemli bir kısmı IV. Vakıf Han'ın arsasında kalmış ve günümüze ulaşamamıştır.

1775'te yapımına başlanan ve 1780'de tamamlanan medresenin banisi; 1774–1789 yılları arasında saltanat süren ve türbesi de külliye içerisinde yer alan Sultan I. Abdülhamid'dir. Bu külliye, bir padişah tarafından yaptırılan son külliyedir. Medresenin mimarına dair bir kayıt yoksa da bina emininin Hafız el-Hac Mustafa Efendi olduğu bilinmektedir.

Cümle kapısı Yıldız Hamam Sokağı'na açılan medresenin kapısı, Zahire Borsası Sokağı'na da açılmaktadır. Kare planlı ve üstü kapalı olan ilk avluya cümle kapısından girilir. Cümle kapısının tam karşısında kalan ikinci kapıdan, medresenin revaklarla çevrili ikinci avlusuna girilir. Bu avlu dikdörtgen planlıdır. Dikdörtgen avlunun etrafında ve kubbeli revakların arkasında yirmi adet medrese hücresi sıralanmaktadır.

1792 sayımı sırasında medresede 50 talebe, 1869'da ise 89 talebe kayıtlıydı. 1914 tarihli teftiş raporunda, medresede ancak 50 talebenin kalabileceği belirtilmektedir.

1918'e gelindiğinde artık bir harabeye dönüşen medresenin, bölgenin işmerkezi haline gelmiş olması sebebiyle yıkılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla 1926'da İstanbul Ticaret Borsası'na devredilen medrese yıktırılmamıştır. Birtakım tadilat ve düzenlemelerle 1926 yılından bu yana İstanbul Ticaret Borsası tarafından kullanılmaktadır.

Hamidiye Medresesi, bölgenin bir işmerkezi haline gelmiş olması da dikkate alınarak, 1926'da İstanbul Ticaret Borsası'na devredilmiştir.

▲
Hamidiye Medresesi

HASEKİ SULTAN MEDRESESİ

~

Fatih Haseki'de, Haseki Caddesi'nin iki yanına dağılmış olan Haseki Külliyesi içindedir. Külliye; cami, sıbyan mektebi, çeşme, imaret ve darüşşifadan müteşekkildir. Medrese, sıbyan mektebi, darüşşifa ve imaretle beraber, camiye göre Haseki Caddesi'nin karşısında kalmaktadır.

Haseki Külliyesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan tarafından yaptırılmıştır. 1500'lü yıllarda doğan, sarayda Sultan Süleyman'ın hasekisi olarak büyük bir nüfuz sahibi olan Hürrem Sultan, Sultan II. Selim ve Mihrimah Sultan'ın annesidir. 1558'de vefat eden Hürrem Sultan, Süleymaniye Camii haziresinde, Kanuni Sultan Süleyman Han'ın türbesinin yanındaki türbede medfundur.

Hürrem Sultan, ardında çok sayıda hayır eseri bırakmıştır. Bunlardan biri olan Haseki Külliyesi, Mimar Sinan'ın hassa mimarbaşı olarak yaptığı ilk eseridir.

Haseki Sultan Medresesi
▾

Haseki Medresesi, camiden bir sene sonra, 1539–1540'ta inşa edilmiştir. Bir dershaneden ve dershanenin iki cephesinde sekizerden 16 adet hücreden müteşekkildir. Kare planlı ve revaklı avlunun üç tarafında dizilmiş dershane ve hücreler kubbelidir. Giriş, hücre bulunmayan dördüncü cephedendir.

Haseki Külliyesi, Mimar Sinan'ın hassa mimarbaşı olarak yaptığı ilk eseridir.

Vakfiyesine göre; 16 talebenin kalabileceği Haseki Sultan Medresesi'nde, 1792'de 17 kişi, 1869'da 31'i talebe, toplam 34 kişi ikamet etmekteydi. 1914 tarihli teftiş raporunda ise, vakfiyedeki gibi, medresede 16 talebenin kalabileceği belirtilmiştir.

Medrese 1967-1969 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ciddi bir restorasyondan geçirilmiştir. 1970'li yıllardan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından eğitim merkezi olarak kullanılan medrese, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti kapsamında ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ile işbirliği içerisinde restorasyon programına alınarak çalışmalara başlanılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından müze olarak kullanılacak olan medresenin restorasyon çalışmaları hâlâ devam etmektedir.

HASODABAŞI HASAN AĞA MEDRESESİ

~

Fatih Horhor'da meşhur Horhor Hamamı yakınlarında, Çıngıraklı Bostan Sokağı'ndadır. Bir tarafı Külhan Sokağı'na, diğer tarafı da Çıngıraklı Çıkmazı'na bakmaktadır.

Medrese, 1659'da Hasodabaşı Hasan Ağa tarafından yaptırılmıştır. Mimarı bilinmemektedir. 1894 yılında meydana gelen depremden bir yıl sonra yeniden inşa edilmiştir. Bu tarihte çizilen medresenin planı, dikdörtgen bir avlu etrafında sıralanan on adet hücreden ve bir dershaneden müteşekkildir. Revakların bulunduğu bölümler günümüzde tuğla ile duvar örülerek kapatılmıştır.

Günümüzde depo ve konut olarak kullanılan Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi

▼

1659'da yaptırılan Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi, 1894 depreminden bir yıl sonra yeniden inşa edilmiştir.

Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi'nde 1792'de 11 kişi, 1869'da 25'i talebe olmak üzere toplam 27 kişi ikamet etmekteydi. 1914 tarihli teftiş raporunda bu medreseye yer verilmemiştir.

Günümüzde terk edilmiş durumda olan medresenin bir bölümü konut, bir bölümü de depo olarak kullanılmaktadır. Revak sütunları dışında ne yazık ki özgün medrese mimarisiyle alakası kalmamıştır. Dışarıdan bakıldığında hücreler, kiremit çatıyla kaplanmış olarak görünmektedir. Otlarla kaplanmış dış duvarlar sıvanmıştır.

HAYDAR PAŞA MEDRESESİ

Unkapanı'nda, Cibali Mahallesi'nde, Haydar Caddesi ile Haydar Hamamı Sokağı'nın birleştiği yerde, Haydar Paşa Külliyesi içindedir. Külliyede medreseden başka; cami, çifte hamam ve çeşme gibi unsurlar bulunmaktadır. Medrese ise hamamın karşısında kalmaktadır.

Haydar Paşa Medresesi günümüzde metruk durumda olup, restorasyon beklemektedir.

Medrese, Kanuni Sultan Süleyman devri vezirlerinden Hadım Haydar Paşa tarafından 1563-1564 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Külliyenin banisi, inşaat tamamlanamadan vefat etmiştir. 1569'da tamamlanan külliye inşa edilirken, Mimar Sinan dönemin mimarbaşısıydı. Onun eserlerini içeren listelerde külliyenin hamamı da zikredilmektedir. Ancak medresenin mimarı hakkında kesin bir kayıt yoktur.

Hücre kalıntılardan medrese planı kesin olarak çıkarılamamaktadır. Almaşık malzemeden yapılan dershane, kare planlı ve kubbelidir.

Haydar Paşa Medresesi'nde 1869'da 1 dersiam ve 35 talebe kalmaktaydı. 1914 tarihli teftiş raporunda burada 30–35 talebenin ikamet edebileceği belirtilmektedir.

1980 yılına kadar Haydar Spor Kulübü tarafından kullanılan medresede o dönemden birtakım izler bulunmaktaydı. Medresenin, Haydar Hamamı Sokağı'na bakan cephesinde de bir kapısı ve avlu duvarları ayakta kalan kısımlardandır. Odaları yıkılan medrese dershanesiyse hâlâ mevcuttur. Günümüzde metruk durumda olan Haydar Paşa Medresesi restorasyon beklemektedir.

Haydar Paşa Medresesi

67

İBRAHİM PAŞA (ACI MUSLUK) MEDRESESİ

~

İbrahim Paşa (Acı Musluk) Medresesi'nin mimarı, Lale Devri'nin ünlü sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın geniş çaplı imar faaliyetlerinin yürütücüsü Kayserili Mehmed Ağa'dır.

Cağaloğlu'nda, Hobyar Mahallesi'nde, eski adı Acı Musluk Sokağı olan Cemal Nadir Sokağı'nda, Acı Musluk Hamamı'nın karşısındadır.

Kaynaklarda İbrahim Paşa Darülhadisi Mescidi diye de anılan bu medrese, Lale Devri'nin ünlü sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1662'de Nevşehir'de doğan ve Sultan III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan ile evlenip "damad-ı şehriyarî" olan İbrahim Paşa pek çok yeniliklerin gerçekleştirildiği Lale Devri'nin sembol ismi olmasının bedelini 1730'da Patrona Halil İsyanı sırasında canıyla ödemiştir.

Devrin mimarbaşısı ve İbrahim Paşa'nın geniş çaplı imar faaliyetlerinin yürütücüsü olan Kayserili Mehmed Ağa, Acı Musluk Medresesi'nin mimarıdır.

Dikdörtgen planlı ve revaklı avlu etrafında bir U çizen medrese hücreleri 13 adet olup, bir de dershanesi bulunmaktadır. Özgün mimarisi büyük ölçüde bozulan yapı günümüzde oldukça kötü durumdadır. Üzerine inşa edilen binalar sebebiyle, dışarıdan bakıldığında mahzen veya bodrum katı gibi görünmektedir.

Acı Musluk Medresesi'nde 1792 tarihinde 27, 1914 tarihinde ise 16 talebe ikamet ederken, aynı tarihli raporda medresede 12 talebenin kalabileceği belirtilmiştir.

Yakın zamana dek matbaa olarak kullanılan medrese restore edileceği günü beklemektedir.

68

İSMİHAN SULTAN (İBRAHİM HANOĞLU) MEDRESESİ

~

Eyüp'te, Cami-i Kebir Mahallesi'nde, Cami-i Kebir Sokağı ile Oyuncakçılar Çıkmazı'nın çevrelediği alanda bulunmaktadır. Sokullu Mehmed Paşa Türbesi'nin arkasında kalan bu yapı, Sokullu Medresesi, Şehit Mehmed Paşa Medresesi gibi adlarla da anılmaktadır. Kaynaklarda İsmihan Sultan, Hemşire Sultan, Yazılı Medrese gibi isimlerle de zikredilmektedir.

Eyüp Sultan Camii ve
İsmihan Sultan Medresesi

Adından da anlaşılacağı üzere, Sultan II. Selim'in kızı ve Sokullu Mehmed Paşa'nın eşi İsmihan Sultan tarafından yaptırılmıştır. İsmihan Sultan ve Sokollu Mehmed Paşa'nın oğulları soyunun İbrahim Hanzâdeler diye tanınması, medresenin İbrahim Hanoğlu Medresesi diye de anılmasına sebep olmuştur.

İsmihan Sultan Medresesi, İbrahim Hanoğlu Medresesi, Sokullu Medresesi, Şehit Mehmed Paşa Medresesi, Hemşire Sultan Medresesi, Yazılı Medrese gibi adlarla da tanınmaktadır.

1568-1569'da yaptırılan medresenin mimarı ise gerek hanedanın gerekse de Sokullu ailesinin imar faaliyetlerini üstlenmiş olan Mimar Sinan'dır.

19 hücre ve bir dershaneden müteşekkil olan İbrahim Hanoğlu Medresesi, dikdörtgen planlıdır. Odaların ve dershanenin revaklı avlunun etrafında sıralandığı medreseye giriş, dershanenin altındadır. Sokullu Mehmed Paşa Türbesi'ne bakan bu giriş günümüzde kapalı olup, şu an medreseye giriş Sokullu Türbesi girişinin yanındaki başka bir giriş üzerinden sağlanmaktadır.

1792 tarihli sayıma göre medresede 17 talebe ders görmekteydi. 1869'da medresede 13'ü talebe ve bir de izinli olmak üzere 14 kişi ikamet ediyordu. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 20 ile 30 kişinin kalabileceği belirtilmiştir.

Kullanım amacına uygun olarak revakların önü demir profil ve camla kapatılan İbrahim Hanoğlu Medresesi, günümüzde Eyüp Sultan Merkez Sağlık Ocağı olarak hizmet vermektedir.

69

KABA (KADI) HALİL EFENDİ MEDRESESİ

~

Fatih'te, Atik Ali Paşa Mahallesi'nde, Hasan Fehmi Paşa Caddesi ile Saray Ağası Caddesi'nin birleştiği köşede yer almaktadır.

Kaba Halil Efendi Medresesi, bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız medrese tipinin örneklerinden biridir. Anadolu Kazaskerliği ve İstanbul Kadılığı vazifelerinde bulunan El-Hac Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır. El-Hac Halil Efendi, 1767 yılında vefat edince, medresesinin avlusuna defnedilmiştir. Mimarı ve inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan medresenin, Halil Efendi'nin İstanbul kadısı olduğu vakit, yani 1754–1767 yılları arasında inşa edilmiş olması muhtemeldir.

Avlu kapısı oldukça etkileyici olan medresenin cadde üzerindeki girişi, karşı tarafındaki Kimyager Sokağı'na bakmaktadır. Medresenin kitabesi ise ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.

Medrese girişi dikdörtgen bir avluya açılmaktadır. Yol ile kot farkı olan yapının avlusuna merdivenle ulaşılır. Kâgir medrese hücreleri ve dershane-mescit avlunun etrafında sıralanmıştır. Avluda ayrıca kabirler bulunmaktadır. Standart bir plan ve büyüklüğe sahip olmayan hücrelerin ara duvarlarında birer ocak bulunmaktadır. Dershane-mescit kubbeli ve kare planlıdır. Kurşun örtüleri günümüze ulaşmayan çatı ve kubbeler betonla kaplanmıştır.

Bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız medrese tipinin bir örneği olan Halil Efendi Medresesi, Anadolu kazaskerliği ve İstanbul kadılığı vazifelerinde bulunan El-Hac Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır.

aba Halil Efendi Medresesi

Medresenin haziresi duvarla ayrılmıştır. Ayrıca medresenin karşısında, Saray Ağası Caddesi'nin diğer köşesinde Kadı Halil Efendi'nin hayratı olan bir de çeşme yer almaktadır. Medrese gibi çeşme de ne yazık ki günümüzde kullanılmamakta ve reştore edilmeyi beklemektedir.

1792'de Kaba Halil Efendi Medresesi'nde yaşayan talebe sayısı sekizdi. 1869'da bu sayı yirmi bire çıkmıştır ancak 1914 tarihli teftiş raporunda bu medrese zikredilmemektedir.

Medrese olup, herhangi bir kurum tarafından kullanılmayan bina günümüzde kapalı durmaktadır.

70

KARA AHMED PAŞA MEDRESESİ

~

Fatih Topkapı'da, Topkapı Caddesi ile Arpa Emini Yokuşu'nun birleştiği köşede, Kara Ahmed Paşa Külliyesi'nin içindedir. Surlara oldukça yakın olan medrese, Un Değirmeni Sokak ve Emin Molla Sokak ile çevrili alanda olup, meşhur Topkapısı'na da elli altmış adım uzaklıktadır. Cami, sıbyan mektebi, türbe ve çeşme külliyenin diğer unsurları arasında yer almaktadır.

Banisi Kara Ahmed Paşa'dır. Kara Ahmed Paşa, Yavuz Sultan Selim ile Kanuni Sultan Süleyman devirlerinin önemli devlet adamlarından olup, 1555'te vefat etmiştir. Külliyedeki türbesinde medfundur. Külliyenin vakfiye tarihi 1555'tir. Medresenin tamamlanıp hizmete başlaması ise 1555'ten sonradır.

Kara Ahmed Paşa Medresesi, 20. yüzyıl ortaları

Mimar Sinan eseri olan külliyede ağırlık camiye verilmiştir. Mütevazı bir mimariyle inşa edilen medrese, caminin ihtişamını daha da ön plana çıkarmaktadır. Medrese, caminin revaklı avlusunda yer almakta olup, bir dershane ve dershanenin her iki yanında sıralanmış toplam 16 hücreden oluşmaktadır. Avlunun üç tarafında geniş tabanlı bir U çizen hücreler, kare planlı ve kubbelidir. 2004 yılında yapılan avludaki şadırvan özgün değildir.

Surların çok yakınında bulunan Kara Ahmed Paşa Medresesi meşhur Topkapısı'na da elli altmış adım uzaklıktadır.

Vakfiyesinde ikamet edecek talebe sayısı 15 olarak belirtilen medresenin, 1792 sayımı sırasında 12 talebesi bulunmakta ve sadece 10 hücresi kullanılmaktaydı. 1869'da da 16 talebe medresede okumakta ve ikamet etmekteydi. 1914 tarihli teftiş heyeti raporunda ise medresede 20-25 kişinin kalabileceği kaydedilmiştir.

Kara Ahmed Paşa Medresesi, bugün Hacı Ferşad Efendi Eğitim ve Kültür Derneği tarafından öğrenci yurdu olarak kullanılmaktadır.

71

KEPENEKÇİ SİNAN MEDRESESİ

~

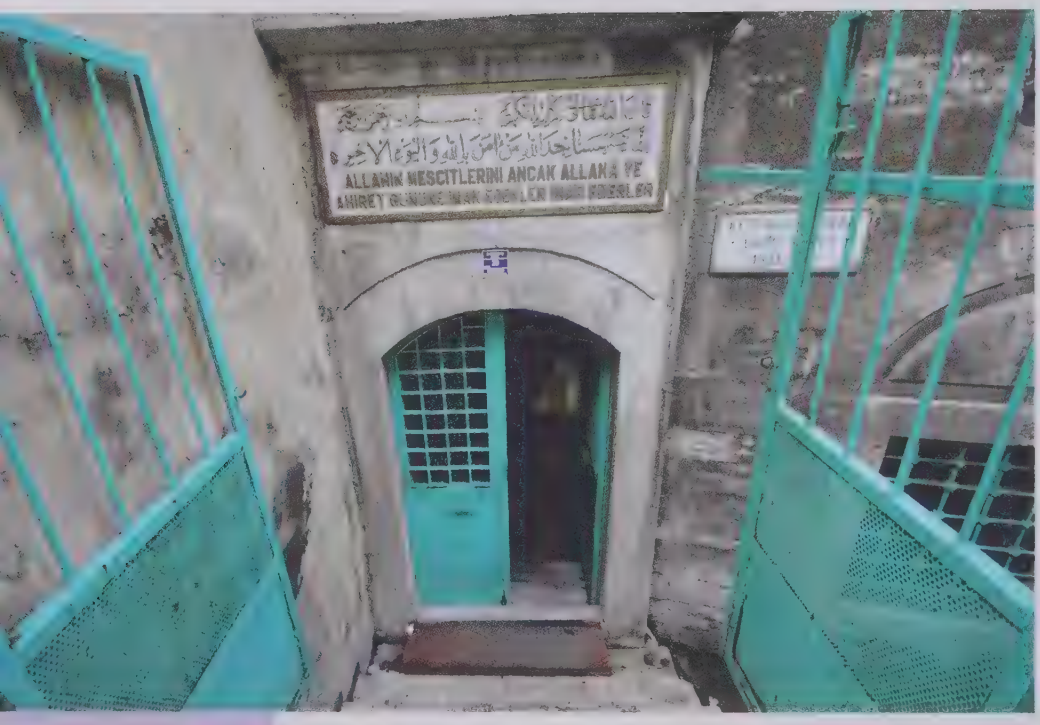
Demirtaş Mahallesi'nde, Eminönü'nden Süleymaniye'ye çıkarken sol tarafta, Kepenekçi Medresesi Sokağı ile Kepenekçi Sabunhanesi Sokağı arasında bulunmaktadır. Hemen yanındaki Kepenekçi Sinan Camii ve bugün büyük ölçüde yok olmuş olan dershanesinin kuzeybatısındaki haziresiyle bir bütün oluşturmaktadır.

▲
Kepenekçi Sinan Medresesi

Medrese, "Hoca", "Emir", "Emin" gibi lakaplarla da tanınan ve Kanuni Sultan Süleyman devri ulemasından olan, Kepenekçi Hoca Sinan tarafından yaptırılmıştır. Bu zat, İstanbullu bir Musevi iken Müslüman olmasından dolayı Sinan-ı Mühtedi diye de bilinmektedir. 1562 tarihinde vefat eden Kepenekçi Hoca Sinan, Edirnekapı dışındaki Emir Buhari Camii karşısında medfundur.

Medresenin mimarı, dönemin hassa başmimarı olan Mimar Sinan'dır. Sinan'ın eserlerini içeren listelerde bu medrese "Sinan Emir" ya da "Emin Sinan" Medresesi diye geçmektedir. Medresenin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, cami ile aynı tarihlerde, yani yaklaşık olarak 1545 tarihinde tamamlandığı tahmin edilmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman devri ulemasından olan ve "Hoca", "Emir", "Emin" gibi lakaplarla da tanınan Kepenekçi Hoca Sinan, İstanbullu bir Musevi iken Müslüman olduğundan Sinan-ı Mühtedi diye de bilinmektedir.

Yamuk dikdörtgen planlı bir arsa üzerine oturtulan medreseye, Kepenekçi Medresesi Sokağı üzerinden girilmektedir. Yapının, günümüze ulaşamayan hücreleri avlu etrafında bir L çizecek şekilde dizilmiştir. Bugün avlu, barakalarla doldurulmuş olduğundan tespit yapmak oldukça zordur. Medresenin kare planlı, kâgir ve oldukça küçük bir yapı olan kubbeli dershanesi, L planının kuzey ucunda yer almaktadır. Günümüzde yapının ayakta kalan tek kısmı, sadece bu dershanedir.

1792 tarihinde 11 hücrede toplam 19 kişinin ikamet ettiği medresedeki talebe sayısı 1869'da 28'e yükselmiştir. 1914 tarihli teftiş raporunda ise bu rakam sadece 10 kişiyle sınırlı tutulmuştur.

Günümüzde marangozhane olarak kullanılan Kepenekçi Sinan Medresesi, harap bir vaziyette, tamir edileceği günü beklemektedir.

KILIÇ ALİ PAŞA MEDRESESİ

~

Beyoğlu Tophane'de, Kılıç Ali Paşa Külliyesi bünyesindedir. Külliye medreseyle birlikte cami, türbe, hamam ve sebilden müteşekkildir. Medrese; Hamam Sokak, Ali Paşa Medresesi Sokağı ve Kılıç Ali Paşa Mescidi Sokağı ile çevrili bir alanda bulunmaktadır.

Uluç lakabıyla da bilinen Kılıç Ali Paşa, tanınmış bir Osmanlı denizcisi olup, Sultan II. Selim ile III. Murad devirlerinde kaptanıderyalık makamında bulunmuştur. İnebahtı bozgunu sonrasında Osmanlı donanmasını yeniden kuran Kılıç Ali Paşa, 1587'de vefat etmiştir. Külliye içindeki türbesinde medfundur.

Kılıç Ali Paşa Külliyesi'nden bir görünüm

▾

Külliyenin mimarı dönemin hassa başmimarı Mimar Sinan olsa da medrese, tezkirelerde Sinan'ın eserleri arasında yer almaz. Bu durum medresenin Mimar Sinan tarafından tasarlanıp, onun ölümünden sonra tamamlanmış olmasıyla açıklanmaktadır.

Kılıç Ali Paşa Medresesi
▾

Kılıç Ali Paşa Medresesi'nin benzersiz kütüphanesi I. Dünya Savaşı sonrasında Süleymaniye Kütüphanesi'ne devredilmiştir.

Kare planlı bir avlunun etrafına dizilen, 17 kubbeli medrese hücresinden ve ortada yine kubbeli bir dershane-mescitten müteşekkil olan Kılıç Ali Paşa Medresesi'nin avlusunda sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Medresenin benzersiz bir koleksiyona sahip olan kütüphanesi, I. Dünya Savaşı sonrasında Süleymaniye Kütüphanesi'ne devredilmiştir.

1792 tarihinde toplam 19 kişinin ikamet ettiği medresede, 1869 yılında 10 talebe ders görmekteydi. Bulunduğu mevki sebebiyle, 1914 tarihli teftiş raporunda yapının medreseden farklı bir amaçla kullanılması tavsiye edilmiştir.

Cumhuriyet devrinde Çocuk Esirgeme Kurumu'na devredilen Kılıç Ali Paşa Medresesi uzun yıllar dispanser olarak hizmet vermiştir. Duvarlarında otlar bitmiş dispanserden kalma odaların bazılarına fayans ve kalorifer tesisatı döşenmiştir. Kurşunları sökülmüş kubbeler, betonla sıvanmıştır. Revaklar dispanserin amacına uygun bir şekilde cam ve demir profille kapatılmıştır. 1996'da Aydınlar Ocağı'na tahsis edilen Kılıç Ali Paşa Medresesi, halen metruk ve oldukça bakımsız durumdadır. Yakın dönemde Kılıç Ali Paşa Camii'nin restorasyonuna başlanmıştır. Söz konusu bu restorasyondan medresenin de payını alması beklenmektedir.

KIZLARAĞASI MEHMED AĞA MEDRESESİ

~

Divanyolu'nda, Alemdar Mahallesi'nde, Sultanahmet-Beyazıt güzergâhı üzerindeki Hoca Rüstem Sokağı'ndadır. Bulunduğu sokak dolayısıyla yanlış olarak Hoca Rüstem Medresesi diye de bilinir. Medrese, tam olarak tramvay yolu ile Hoca Rüstem ve Bestekâr Osman sokakları arasındaki alanda kalmaktadır. Aynı yapı adası içinde medreseyle beraber bir sebil ve bir de mektep vardır.

Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi, 1989'dan beri Türkiye Yazarlar Birliği tarafından kullanılmaktadır.

Medrese, Sultan III. Murad devri darüssaade ağalarından, Habeşi Mehmed Ağa diye de bilinen Kızlarağası Hacı Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır. Hacı Mehmed Ağa'nın, Fatih Çarşamba'da yine kendi adıyla yaptırdığı bir külliyesi vardır.

Medrese, sebil ve mektepten sonra, 1582 tarihinde tamamlanıp kullanılmaya başlanmıştır. Mimarının kim olduğu kesin olarak bilinememekle beraber, Mimar Sinan ve Mimar Davud Ağa'nın isimleri zikredilmektedir.

Medrese, 11 hücre ve bir dershaneden müteşekkildir. Kubbeli ve kare planlı dershane, girişe göre solda yer almaktadır. Kot farkından ötürü dershaneye merdivenle çıkılmaktadır. Dikdörtgen planlı bir avlunun etrafına dizilen hücreler, kâgir

Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi

ve kubbelidir. Standart bir formu olmayan hücreler, arazinin darlığı dolayısıyla olabildiğince küçük yapılmışlardır. Avlunun üstü sonradan camla kapatılmıştır. Avludaki mermer sütun başlıkları dikkat çekmektedir.

Mehmed Ağa Medresesi'nde 1869'da biri dersiam olmak üzere 13 kişi ikamet etmekteydi. 1914 teftişi sırasında yaklaşık 25 talebenin medresede ikamet ettiği kayıt altına alınmıştır.

Cumhuriyet devrinde, 1986 yılına kadar Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından kullanılan Mehmed Ağa Medresesi, ciddi bir restorasyon gördükten sonra Türkiye Yazarlar Birliği'ne tahsis edilmiştir. 1989'dan bu yana Türkiye Yazarlar Birliği İstanbul Şubesi ve Kızlarağası Medresesi İstanbul Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır.

74

KOCA MUSTAFA PAŞA MEDRESESİ

~

Fatih Kocamustafapaşa'da, Koca Mustafa Paşa Medresesi Sokağı'nda olup, Sümbül Efendi Camii ve Türbesi yakınındadır. Koca Mustafa Paşa Külliyesi içinde medrese ile birlikte cami, hamam, hazire, şadırvan, sebiller ve çeşmeler bulunmaktadır. Külliye Sümbüliyye Tarikatı'nın merkezi olduğundan cami Sümbül Efendi Camii diye de tanınmaktadır.

Ayios Andreas Manastırı üzerine inşa edilen külliyenin merkezinde bulunan cami, Koca Mustafa Paşa tarafından 1486'da kiliseden camiye çevrilmiştir. Kitabesi bulunmadığından medresenin yapım tarihi tespit edilememiştir.

Medresenin banisi Koca Mustafa Paşa, Fatih zamanında saraya intisap etmiş, Sultan II. Bayezid devrinde veziriazamlık mertebesine kadar yükselmiş, Yavuz Sultan Selim devrinde bu vazifedeyken adı "Şehzadeler Meselesi"ne karışınca 1512'de Bursa'da idam edilmiştir. Hayırsever bir devlet adamı olan Koca Mustafa Paşa, kendi adıyla anılan külliyesinden başka Eyüp'te bir cami, Rumeli'de Yenicekarasu'da bir imaret, Nevrekop'ta bir cami ve imaret yaptırmıştır.

Caminin güneybatısında kalan medreseye kuzey cephesinden girilmektedir. Kare planlı medresenin üstü açık, revaklı bir avlusu bulunmaktadır. Avlu ortasında bir de kuyusu bulunmaktadır. Revakları camekânla kapatılan medresenin;

▲
Koca Mustafa Paşa Medresesi

kubbeli, ocaklı ve kare planlı 14 hücre ve kubbeli bir dershane-mescidi bulunmaktadır. Dershane-mescit kuzeyde olup, giriş kapısının karşısına tesadüf etmektedir. Medrese hücreleri ise, bu dershane-mescidin iki yanında sıralanmıştır. Sonradan kubbesi çöken dershane-mescit, üstü kiremitle kaplı ahşap bir çatıyla örtülmüştür.

Mimarideki değişikler, yapının tarihi özellikleri ve özgünlüğü göz ardı edilerek, işlevsellik kaygısıyla uygulanan değişikliklerdir. Revakların demir profil ve pencerelerle kapatılıp, hücrelerin de fayansla kaplanması gözümüze çarpan ilk değişikliklerdendir.

Koca Mustafa Paşa Külliyesi Ayios Andreas Manastırı üzerine inşa edilmiştir.

Medresedeki talebe sayısı 1792'de 15, 1869'da ise 16 idi. 1914 tarihli teftiş heyeti raporu, medresede 20 kişinin ikamet edebileceğini kaydetmiştir.

Koca Mustafa Paşa Medresesi günümüzde Sümbül Efendi Erkek Kuran Kursu olarak kullanılmak üzere Fatih Müftülüğü'ne tahsis edilmiştir.

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA MEDRESESİ

~

Çemberlitaş'ta, Binbirdirek Mahallesi'nde, Divanyolu Caddesi üzerindedir.Köprülü Külliyesi'nin bir parçası olan medreseye giriş Peykhane Sokağı üzerindendir.

Dershane-mescit, çeşme, türbe ve dükkânlar, külliyenin medrese dışındaki elemanlarıdır. Medrese ilk kuruluşunda darülhadis olarak inşa edilmiştir.

Köprülü Külliyesi olarak bilinen bu yapılar topluluğu, Sultan IV. Mehmed döneminin muktedir sadrazamı Köprülü Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Devlet kademelerinde önemli görevler ifâ eden Köprülü Mehmed Paşa, 1578 yılında günümüzde Arnavutluk'ta kalan Berat Sancağı'nda doğmuştur. Onu tarihe mâl eden gelişmeler ömrünün son döneminde gerçekleşmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa Medresesi

İhtiyar bir vezir olarak köşesine çekildikten sonra, payitahtta ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıklara çözüm olabileceği düşünülerek, Sultan IV. Mehmed ve Hatice Turhan Valide Sultan'a tavsiye edilen Köprülü Mehmed Paşa, geniş yetkilerle sadrazamlık görevini kabul edebileceğine dair şartı kabul edilince, Osmanlı tarihinde Köprülüler Devri denilen parlak bir döneme imza atmıştır. 1661'de Edirne'de vefat ettiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi istikrar kesin olarak sağlanmış durumda idi. Köprülü ailesi daha sonra da imparatorluğa üst kademe yöneticiler yetiştirmeye devam etmiştir. Bunlar arasında Fazıl Ahmed Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa en bilinenleridir.

Köprülü Külliyesi 1661-62'de yaptırılmış olup mimarının Mustafa Ağa olduğu düşünülmektedir.

Medrese girişinin sağında dükkânlar, solunda dershane-mescit yer almaktadır. Sekizgen planlı, kubbeli ve kâgir bir yapı olan dershane-mescit, Divanyolu Caddesi ile Peykhane Sokağı'nın kesiştiği köşede olup, hem medrese avlusuna hem de Divanyolu Caddesi'ne açılan iki kapısı vardır. Dikdörtgen planlı avluda bir kuyu ve mermer bir su haznesi vardır. Revaklı avlunun etrafında L şeklinde dizilmiş 10 adet kubbeli ve kâgir hücresi vardır. Divanyolu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında evvelce hücre sayısı 12 olan medresenin bir kısmı yıkılmıştır. Bu yıkımın izleri, Medresenin Divanyolu Caddesi ile kesişen hücresinde bugün de görülebilmektedir.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı tarafından kullanılan Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nin bir kısmı Divanyolu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıkılmıştır.

Medresede, 1792 tarihinde 10 hücre sahibi ve 4 mülazım bulunurken, 1869'da ise bir dersiam ve 35 talebe bulunmaktadır. 1914 tarihli teftiş heyeti raporu, medresede 25 talebenin ikamet edebileceğini kaydetmiştir.

Medrese, 1984'ten bu yana Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

KUYUCU MURAD PAŞA MEDRESESİ

~

Balabanağa Mahallesi'nde, Vezneciler Caddesi üzerinde, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin yanında yer alan Kuyucu Murad Paşa Külliyesi içindedir.

İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından kullanılan Kuyucu Murad Paşa Külliyesi, medresenin başı çektiği külliye tipinin az bulunur güzel örneklerinden biridir.

Üçgen bir arsa üzerine inşa edilen Kuyucu Murad Paşa Külliyesi, medresenin başı çektiği külliye tipinin az bulunur güzel örneklerinden biridir. Külliyede medreseden başka türbe, sebil, sıbyan mektebi ve dükkân gibi unsurlar da yer almaktadır.

Sultan I. Ahmed dönemi sadrazamlarından Kuyucu Murad Paşa tarafından, muhtemelen devrin mimarbaşısı Mehmet Ağa'ya yaptırılmıştır. Medresenin günümüze gelen bir kitabesi olmadığından külliyenin yapılış tarihi kesin olarak tespit edilememekle birlikte, Kuyucu Murad Paşa'nın 1611'de vefat ettiği düşünülürse bu tarihten önce yapılmış olduğu söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda medresenin bitiş tarihi olarak 1610 senesi zikredilmiştir.

Medresenin girişi Vezneciler Caddesi üzerindendir. Giriş, yamuk dikdörtgen planlı bir avluya açılmaktadır. Medresenin 14 hücresi vardır. Hücreler bacalı ve pandantif kubbelerle örtülü olup avlunun etrafında bir L çizmektedir. Girişin solunda medrese odaları yanında kare planlı bir dershane-mescit bulunmaktadır.

Kuyucu Murad Paşa Medresesi'nin bulunduğu semt olan Vezneciler'den Şehzadebaşı'na doğru bir görünüm

Kuyucu Murad Paşa Medresesi, 1940

Üstü sonradan örtülen avlunun ortasında şadırvan olduğuna dair bir kayıt varsa da, bu şadırvan günümüze ulaşamamıştır.

Her iki yanında dükkânlar sıralanan medresede, 1792 yılında 16 talebe kayıtlıyken, bu sayı 1869'da 46'ya yükselmiştir. 1914'teki teftiş raporunda medreseyle ilgili yeterli bilgi verilmemiş olmakla birlikte, medresenin darülhilafe kadrosu içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Kuyucu Murad Paşa Medresesi, günümüzde İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü binası olarak kullanılmaktadır.

KÜÇÜK AYASOFYA MEDRESESİ

~

Küçük Ayasofya semtinde, Küçük Ayasofya Camii (Sergios ve Bakkhos Kilisesi) yanındadır. Küçük Ayasofya Caddesi, Bardakçı Sokağı, Küçük Ayasofya Medresesi Sokağı ile tren yolu arasındaki alanda kalmaktadır. Eski adı Ayasofya-yı Sagir Medresesi olup Hüseyin Ağa Medresesi olarak da bilinir.

Birçok kaynak, başlangıçta tekke olarak inşa edilip, 19. yüzyılın ikinci çeyreği gibi geç bir tarihte medreseye dönüştürülen bu yapının, medrese mi yoksa tekke olarak mı incelenmesi konusunda ihtilafa düşmektedirler.

Küçük Ayasofya Camii, buradaki yapı adasının merkezini teşkil etmektedir. Evvelce burada (Büyük) Ayasofya'nın da banisi olan İustinionos'un yaptırdığı tarihi Sergios ve Bakkhos Kilisesi bulunmaktaydı. Babüssaade Ağası Hüseyin Ağa tarafından camiye çevrilen bu yapı önündeki medreseyi de yine Hüseyin Ağa yaptırmıştır. Hüseyin Ağa, caminin solundaki türbede medfundur.

Küçük Ayasofya Camii

Medresede 24 hücre bulunmaktadır. Bu hücreler avlunun üç tarafında geniş tabanlı ve yamuk bir U çizecek şekilde dizilmiştir. Her cephede 8 hücre vardır. Avlunun bir tarafı açıktır ve camiye doğru bakmaktadır. Bu cihette duvar yerine parmaklık bulunmaktadır. Medresenin hücreler tarafında bir, cami tarafında iki olmak üzere üç ayrı girişi vardır. Çatılar kubbeli olmayıp tonozlu ya da baldaken şekilli ve kurşunla kaplıdır. Revaklar kiremitli saçaklarla örtülüdür.

Medresenin tam ortasında bir şadırvan ve şadırvanın hemen yanında bir mezar bulunmaktadır. Hicri 1182 tarihli mezar Ayasofya-yı Sagir Zaviyesi şeyhlerinden Mehmed (Muhammed) Efendi'ye aittir.

1869'da Küçük Ayasofya Medresesi'nin talebe sayısı, hepsi medresede ikamet etmeseler de 55 idi. 1914 tarihli refüj raporunda ise medresede 25 talebenin kalabileceği kaydedilmiştir.

Küçük Ayasofya Medresesi 1993'te Ahmet Yesevi Vakfı'na tahsis edilmiştir. Giriş kapısındaki yeni Türkçe harfli mermer kitabede, medresenin Ahmed Yesevi Vakfı tarafından 1996 yılında restore edildiği belirtilmektedir. Medrese halen bu vakıf tarafından kullanılmaktadır.

Küçük Ayasofya Medresesi başlangıçta tekke olarak yapılmış, sonradan medreseye dönüştürülmüştür.

MAHMUD PAŞA MEDRESESİ

~

Mahmud Paşa Medresesi Eminönü'nde, yüzyıllardır İstanbul'un iktisadi hayatının cazibe merkezlerinden biri olan Mahmutpaşa semtindedir. Nuruosmaniye Külliyesi'nin kuzeydoğusunda kalan ve semte adını veren Mahmud Paşa Külliyesi cami, türbe, han ve hamamdan müteşekkildir. Medrese, Yavuz Adem Sokağı'nda, okul ile cami arasında sıkışmış durumdadır. Çevresinde Mahmutpaşa Mahkemesi Sokağı, Mengene Sokağı ve Şeref Efendi Sokağı bulunmaktadır.

Mahmud Paşa Medresesi İstanbul'un fethi sonrasından kalma en eski ve en önemli yapılardan olup devrin mimari özelliklerini pek güzel aksettirmektedir.

Mahmud Paşa Medresesi'nin içinden bir görünüm

Osmanlı klasik döneminin en meşhur devlet adamlarından biri olan ve Mahmud Paşa-i Veli diye de bilinen Mahmud Paşa, medresenin banisidir. Fatih Sultan Mehmed devri veziriazamlarından olan Mahmud Paşa, devşirme olup 1454'te vezirliğe, daha sonra sadrazamlığa yükselmiş, seferlere katılmış, fetihler görmüş bir devlet adamıdır. Şairleri, ilim ve sanat erbabını koruyan Paşa, Adni mahlasıyla şiirler yazmıştır. İstanbul, Edirne, Bursa, Ankara, Sofya gibi imparatorluğun değişik yerlerinde çok sayıda eserler bırakmış, 1474'te ölmüştür. Yaptırdığı külliyenin içinde, caminin kıble duvarı tarafında kalan türbesinde medfundur.

Mahmud Paşa Külliyesi'nin mimarı Atik Sinan'dır. Azadlı Sinan diye de bilinen bu zat, Fatih Külliyesi gibi döneminin pek çok kıymetli mimari eserine imza atmıştır.

1472-1473 yıllarında tamamlanan medrese, İstanbul'un fethi sonrasından kalma en eski ve en önemli yapılardan olup, devrin mimari özelliklerini de pek güzel aksettirmektedir. 18 hücresi olan bu medreseden geriye sadece dershanesi kalmıştır.

Vakfiyesinden anlaşıldığı üzere, kuruluşunda 15 kadar talebesi olduğu tahmin edilen medrese mensuplarının sayısı 1792'de 32'ye, 1869'da 68'i talebe olmak üzere 74'e yükselmiştir. 1914'te ise 44 talebe medresede ders görmektedir.

Külliye bugüne dek çok sayıda onarım geçirmiş ve özgünlüğünden çok şey kaybetmiştir. Bulunduğu nokta itibariyle öteden beri, bir ulema semti olarak bilinen Süleymaniye ile, neredeyse şehrin kuruluşundan bu yana ticaret muhiti olarak kabul gören Eminönü arasında köprü vazifesine sahip olan külliye günümüzde maalesef bu özelliğini kaybetmiştir. Yapının etrafı günümüzde daha çok kuyumcu ve tekstil esnafının ağırlıkta olduğu dükkânlarla çevrilmiştir. Medreseden günümüze ulaşan tek yapı, kareye yakın dikdörtgen planlı dershanesidir. Kapı ve pencereleri sivri kemerli olan dershane, kesme taştan ve kubbeli olarak inşa edilmiştir. 1753 yangınında büyük hasar gören yapı özgünlüğünü korusa da günümüzde metruktur. Medresenin diğer birimleri ilköğretim okuluna (Mahmutpaşa İlköğretim Okulu) dönüştürülerek özgünlüğünü yitirmiştir.

Mahmud Paşa Medresesi'nden bir görünüm

79

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA MEDRESESİ

Divanyolu'nda, Mimar Hayrettin Mahallesi'nde, Yeniçeriler Caddesi üzerinde, Gedikpaşa Caddesi ile Sucu Baki Sokağı arasındaki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi içinde yer almaktadır. Külliyede medreseyle birlikte sıbyan mektebi, sebil, dükkânlar ve hazire bulunmaktadır. Bu kompozisyonuyla merkezinde cami yerine medresenin bulunduğu külliye tipinin güzel bir örneğidir.

Medrese, Köprülü ailesinin yetiştirdiği büyük devlet adamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1634'te Amasya'nın Köprü kasabasında doğan Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın evlatlığı ve aynı zamanda damadıdır. Kan bağı olmasa da Köprülüler ailesinden sayılan bu zat, parlak bir kariyere sahiptir. 24 yaşında

beylerbeyi, 26 yaşında vezir olup, 1676 yılında Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra sadrazamlığa yükselmiştir. II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlığı ve topyekûn bir bozguna dönüşmesi sonrasında 1683'te Belgrad'da idam edilmiştir. Kitabesi 1684 tarihli olan ve sadrazamın idamıyla yarım kalan külliyenin inşası, 1690'da paşanın oğlu Ali Bey ve Mimar Hamdi tarafından bitirilmiştir.

Divanyolu Caddesi'nin 1953–1954 yıllarındaki genişletilme çalışmaları sırasında, cadde üzerindeki başka yapılar gibi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi de bir kısım değişikliklere uğramıştır.

Girişi Yeniçeriler Caddesi üzerinden olan medrese; ikisi güneyde, sekizi batıda olmak üzere on hücre ve bir dershane-mescitten müteşekkildir. Medrese hücreleri kubbeli, kâgir ve biri dışında kare planlı olup revaklı avlunun batı ve güney cephelerinde bir L çizmektedir. Medrese duvarları kesme taştan ve almaşık malzemeyle yapılmıştır. Birer ocak ve dolap nişi bulunan hücreler bir camekânla avludan ayrılmıştır. Dershane-mescit ise küfeki taşından yapılmış, kubbeli ve sekizgen planlı bir yapı olup avlunun kuzeydoğusunda kalmaktadır.

Medresede ikamet edenlerin sayısı 1869 sayımında 5 dersiam ve 33 talebe olmak üzere 38 kişiyken, 1914 tarihli teftiş heyeti raporunda medresede 25 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir.

Divanyolu Caddesi'nin 1953–54 yıllarındaki genişletilme çalışmaları sırasında, cadde üzerindeki başka yapılar gibi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi de bir kısım değişikliklere uğramıştır. 1964–1965 yıllarında restore edilen külliye halen İstanbul Fetih Cemiyeti ve Yahya Kemal Enstitüsü ile Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı tarafından kullanılmaktadır. Medresenin doğusunda kalan, dershane-mescidin yanındaki sıbyan mektebi de Yahya Kemal Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi, 1939

EDİRNEKAPI MİHRİMAH SULTAN MEDRESESİ

~

Fatih'te, Karagümrük Mahallesi'nde, Fevzipaşa Caddesi ile Kaleboyu Caddesi'nin birleştiği Edirnekapı girişindeki Mihrimah Sultan Külliyesi içindedir. Külliyede medresenin yanısıra cami, çifte hamam, aras̈ta, sıbyan mektebi, çeşme ve türbe bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Üsküdar'da da zarif bir külliyesi olan hayırsever kızı Mihrimah Sultan tarafından 1569'dan önceki bir tarihte Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.

22 hücreden müteşekkil olan ve ayrıca bir dershanesi bulunmayan Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi'nde s̈tandart boyutta olmayan hücreler, kare planlı ve kubbelidir. Avlunun iki yanında kubbeli revakların arkasına bir tarafında 10 diğer tarafında ise 12 adet olmak üzere sıralanmışlardır. Klasik medreselerdeki dershane-mescidin işlevini ise cami görmüştür, denilebilir. Avludaki onaltıgen planlı şadırvan medreseye ayrı bir güzellik katmaktadır.

Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi'nde 1792 tarihinde sadece 4 talebe ikamet etmekteyken 1869'da bu rakam 43'e çıkmıştır. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 40-50 civarında talebenin kalabileceği belirtilmiştir.

Mihrimah Sultan Medresesi

▾

Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi'nin avlusundaki onaltıgen planlı şadırvan medreseye ayrı bir güzellik katmaktadır.

Medrese yakın zamana dek farklı kurumların ortak kullanımındaydı. Medrese odaları Fatih Kaymakamlığı, Fatih Belediyesi, Mihrimah Sultan Camii ve Çevresini Koruma ve Güzelleştirme Derneği gibi kurumlarca kullanılmaktaydı. 1999 depreminde hasar gördüğü için 2005 yılında restorasyona alınan külliyedeki cami Kasım 2010'da yeniden ibadete açıldı. Medresedeki restorasyon çalışmalarının da yakın bir gelecekte tamamlanması bekleniyor.

81

ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN MEDRESESİ

Üsküdar'da, Sultantepe eteğinde iskelenin hemen karşısında bulunan Mihrimah Sultan Külliyesi içerisinde yer almaktadır. Külliye medrese dışında cami, türbeler, hazire, sıbyan mektebi ve çifte hamam gibi unsurlara sahiptir.

1522'de doğan Mihrimah Sultan; Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı olup annesi Hürrem Sultan'dır. Sadrazam Rüstem Paşa ile evli olan Mihrimah Sultan, 1578'de vefat etmiş olup, Süleymaniye Külliyesi'nin haziresinde medfundur. Üsküdar'daki külliyenin dışında, Edirnekapı'da da büyük bir külliye inşa ettirmiştir. Ayrıca eşi Rüstem Paşa ile birlikte Osmanlı coğrafyasının dört bir yanında ve elbette Mimar Sinan gibi bir değerin de avantajıyla sayısız hayır eseri yaptırmıştır. Kendisinin, Halife Harun Reşid'in eşinin vaktiyle yaptırtmış olduğu Hicaz'daki altyapı sistemlerinin bir deprem neticesi çökmesinden sonra, babasının huzuruna çıkarak masraflarını bizzat kendi cebinden vermek kaydıyla, söz konusu altyapı sisteminin tamiratı için Mimar Sinan'ı istediği söylenir.

Mihrimah Sultan Külliyesi Mimar Sinan'ın ilk devir eserlerinden olup, kitabesi 1547 tarihlidir. Medresenin bundan bir kaç sene sonra tamamlandığı tahmin edilmektedir.

Medreseye iki giriş vardır. Girişlerden biri iskelenin karşısında, bugün otobüs durakları olarak kullanılan meydandan olup buraya merdivenle çıkılmaktadır; meydana bakan giriş, yol kotundan yaklaşık üç buçuk metre yükseklikte yer almaktadır. Mukarnaslı kapısı çok güzel olan asıl giriş ise cami tarafındadır.

Medresenin 16 hücresi ve bir dershanesi, kare planlı ve revaklı bir avlunun iki tarafına dizilmiştir. Hücreler dershanenin iki tarafına simetrik olarak konumlandırılmıştır. Cami tarafındaki girişin tam karşısına tesadüf eden dershane, kare planlı ve kubbelidir. Dershanenin özgün şekli günümüzde değiştirilmiştir. Üstü camekânla kapatılan avlunun ortasında zarif bir de şadırvan bulunmaktadır.

Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi halen Mihrimah Sultan Tıp Merkezi olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

Mihrimah Sultan Medresesi, 1941

Mihrimah Sultan Medresesi'nde 1792 tarihinde 15 kişi ikamet etmiştir. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 35 talebenin kalabileceği belirtilmiştir.

Medrese günümüzde Mihrimah Sultan Tıp Merkezi olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

MU'İD AHMED EFENDİ MEDRESESİ

~

Sultan I. İbrahim devri şeyhülislamlarından Mu'id Ahmed Efendi tarafından yaptırılan medrese bugün harap bir halde olup, yalnızca kubbeli bir medrese hücresi ayakta kalabilmiştir.

Fatih'te, Müftü Ali Mahallesi'nde, Kadı Çeşmesi Sokağı ile Şebnem Sokağı'nın birleştiği köşede ve bu iki sokakla birlikte Gelenbevi Sokağı tarafından çevrelenen alanda yer almaktadır. Yarhisar Muştafa Muslihiddin Camii'nin yanında bulunan bu medrese bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız medrese tipinin örneklerindendir.

Sultan İbrahim devri şeyhülislamlarından Mu'îd Ahmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. (Mu'îd, muallim yardımcısı demektir). 1647'de vefat edince, banisi olduğu bu medresenin yanına defnedilmiştir. Ancak medrese, Ahmed Efendi'nin ölümünden biraz sonra tamamlanabilmiştir.

Mu'id Ahmed Efendi Medresesi, kayıtlardan anlaşıldığına göre avlunun üç tarafında U planlı olarak dizilen 10 medrese hücresi, bir dershane, şadırvan ve su kuyusundan müteşekkildir. Bugün medrese harap bir halde olup, yalnızca kubbeli bir medrese hücresi ayakta kalabilmiştir.

Mu'id Ahmed Efendi Medresesi kalıntıları

1792 sayımında Mu'id Ahmed Efendi Medresesi'nde kalanların sayısı toplam 12 olarak kaydedilmiş iken, 1869'da bu sayı 18'i talebe olmak üzere toplam 20 kişiydi. 1914 tarihli teftiş heyeti raporunda ise medresede 15 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir.

Mu'id Ahmed Efendi Medresesi, günümüze gelebilen kısmı ile halen Yarhisar Camii Koruma ve Yaşatma Derneği'ne tahsis edilmiştir. Özgünlüğünü yitirmiş durumda olan yapıya sonradan üç baraka eklenmiştir.

NİŞANCI MEHMED BEY MEDRESESİ

~

Fatih Altımermer'de Seyitömer Mahallesi'ndedir. Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nin kuzeybatısında, Ali Şir Nevai Sokağı'nda olup medresenin bulunduğu alan Köprülüzâde ve Taşköprülüzâde sokaklarıyla çevrilidir.

Nişancı Mehmed Bey Medresesi, 1970'lere ait yıpranmış bir fotoğraf

▼

Kanuni Sultan Süleyman devri nişancılarından Eğri Abdizâde Mehmed Bey tarafından yaptırılmıştır. Medrese, 1514'te doğan ve 1566'da Kanuni'nin de son seferi olan meşhur Zigetvar Seferi'nde vefat eden Nişancı Mehmed Bey'in ikinci kez Nişancılık makamına geldiği 1563–1566 yılları arasına tarihlenmektedir.

Mimar Sinan imzasını taşıyan Nişancı Mehmed Bey Medresesi, bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız bir yapıdır. Bir dershaneden ve medrese hücrelerinden müteşekkildir. Dershane dikdörtgen planlı avlunun kuzeybatı cephesinde, hücrelerden ayrı konumlanmıştır. Hücreler ise avlunun doğu ve güney cephelerinde L çizecek şekilde dizilmiştir. Dershane bir sıra taş, iki sıra tuğla şeklinde almaşık yapı malzemesiyle inşa edilmiştir.

Medrese bugün çok harap bir haldedir. Etrafı gecekondularla çevrilidir. Öyle ki dışarıdan zorlukla görülebilmektedir. Kubbelerin kurşunları sökülmüş durumdadır. Mimar Sinan eseri bu önemli yapı uzun yıllardır tamirat görmeyi beklemektedir.

Nişancı Mehmed Bey Medresesi bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız bir yapı olup, bugün etrafı gecekondularla çevrilidir.

▲

Nişancı Mehmed Bey Medresesi

RÜSTEM PAŞA MEDRESESİ

~

Cağaloğlu'nda, Sururi Mahallesi'nde, Rüstem Paşa Sokağı ile Hoca Hanı Sokağı'nın birleştiği köşede yer almaktadır.

Medreseyi Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı, Mihrimah Sultan'ın eşi ve Osmanlı tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Sadrazam Rüstem Paşa yaptırmıştır. Arkasında çok sayıda ve önemli eser bırakmış olan Rüstem Paşa, 1560-1561'de vefat etmiş, Şehzade Camii haziresindeki türbesine defnolunmuştur.

Rüstem Paşa Medresesi, 1937

Rüstem Paşa Medresesi'nin boyutları ve tasarımı sultanlar adına yapılan medreselerle yarışacak anıtsal bir nitelik taşımaktadır.

Rüstem Paşa Medresesi, kitabesinden anlaşıldığına göre 1550–1551 yıllarında tamamlanmıştır. Bu medresenin önemli bir hususiyeti de kimi kaynaklarda Mimar Sinan'ın yaptığı ilk eser olarak zikredilmesidir.

Medresenin boyutları ve tasarımı sultanlar adına yapılan medreselerle yarışacak anıtsal bir nitelik taşımaktadır. Medreseye güneydoğu cephesinden girilmektedir. Avlu kare içerisinde sekizgen planlı olup revaklarla çevrilidir. Avlunun ortasında kümbet biçimli güzel bir şadırvan bulunmaktadır.

Kâgir medrese, dörtgen planlı bir dershane ve 22 adet hücreden oluşmaktadır. Hücreler birbirinin aynı değildir. Kubbeleri yer yer sökülen medresenin kapısı kesme küfeki taşından yapılmıştır.

1792'de 37 kişi kaydedilen medresedeki talebe sayısı 1809'da 59'a, 1914'te ise 63'e çıkmıştı. 1914 tarihli teftiş kurulunun raporu, medresede ancak 40 talebenin kalabileceğini kaydetmiştir.

Medrese yakın zamana dek Emniyet Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile Türk 2000 Vakfı tarafından kullandırılan son olarak İlim Kültür Vakfı'na tahsis edilmiştir.

SEYYİD HASAN PAŞA MEDRESESİ

Şehzadebaşı-Vezneciler'de, Balabanağa Mahallesi'nde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yanında, Divanyolu Caddesi ile Kimyager Derviş Paşa Sokağı'nın birleştiği köşede, Seyyid Hasan Paşa Külliyesi içerisindedir. Külliyede medresenin yanı sıra sıbyan mektebi, sebil, çeşme ve dükkânlar bulunmaktadır.

Medreseyi yaptıran Sultan I. Mahmud ikinci sadrazamlarından Seyyid Hasan Paşa, venişeri ağalığından üç sıra ile çıkarılmış ve sonra sadrazam olmuş, 1742'de öldürüldükten sonra Diyarbakır valisi iken 1748'de yaptırmıştır. Medrese devrin mimarbaşısı Çelebi Mustafa Ağa'nın eseridir. Seyyid Hasan Paşa Medresesi, kapı üzerindeki kitabesinden anlaşıldığına göre 1749'da tamamlanmıştır.

Günümüzde İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü tarafından kullanılan Seyyid Hasan Paşa Medresesi Türk baroğu tarzında inşa edilmiştir.

Türk baroğu tarzında inşa edilmiş olan medreseye giriş Kimyager Derviş Paşa Sokağı üzerindendir. Giriş kapısının yanlarında dükkânlar, soldaki dükkânların yanında da sıbyan mektebinin girişi yer almaktadır. Fevkani olan medresenin üstü kapatılmış olan avlusuna bir merdivenle çıkılmaktadır. 10 odası ve bir de dershane-mescidi olan medresenin hücreleri revaklı avlu etrafında geniş tabanlı bir U çizecek şekilde dizilmiştir. Odalar standart bir formda değildir. Bazıları iki kubbeli ve iki kapılıdır. Alt katta çeşitli amaçlar için kullanılabilecek başka odalar da bulunmaktadır.

1792 tarihli sayımda Seyyid Hasan Paşa Medresesi'nde 15 talebenin kaldığı tespit edilmişken, 1869'da bu sayı 28'i talebe olmak üzere 33'e çıkmıştır. 1914'te ise medresede 27'si yatılı 32 talebe okumaktaydı. Aynı tarihli teftiş heyeti raporu, medresede ikamet edebilecek talebe sayısını ise 12 olarak kaydetmiştir.

Seyyid Hasan Paşa Medresesi, hâlâ yapılış amacına uygun kullanılan nadir medreselerden biridir. Bina günümüzde İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Avrasya Enstitüsü tarafından kullanılmaktadır.

86

BEŞİKTAŞ SİNAN PAŞA MEDRESESİ

~

Mimar Sinan, Sinan Paşa Külliyesi'ni inşa ederken Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'den ilham almıştır.

Beşiktaş'ta, Sinanpaşa Mahallesi'nde, Barbaros Bulvarı'nın Beşiktaş Caddesi ile birleştiği Beşiktaş Meydanı'ndaki Sinan Paşa Külliyesi içindedir. Külliyenin unsurlarından cami bugün medreseyle birlikte ayakta olmakla birlikte mektep ve hamam ortadan kalkmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı, Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşi, Kaptanıderya Sinan Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Edirne Üç Şerefeli Camii'nden ilham alan Sinan, bu eserini 1555'te tamamlamıştır.

Taş ve tuğla almaşık malzeme ile inşa edilen medresenin 12 hücresi olup bunlar cami avlusunu tamamlayan geniş tabanlı bir U çizmektedir. U planın tabanından, yani cami girişinin tam karşısından arka bahçeye bir kapı açılmaktadır. Medrese hücreleri kapının her iki yanında altışar adet olmak üzere sıralanmışlardır. Medrese odaları ocaklı olup, tavanları ahşaptır. Avluda ayrıca mermer bir şadırvan yer almaktadır.

Sinan Paşa Medresesi

Sinan Paşa Medresesi'nde 1792 tarihinde 14 talebe ders görmekteyken 1914 tarihli teftiş raporunda medresede 12 talebenin kalabileceği belirtilmiştir.

Çeşitli tarihlerde gördüğü tamiratlar sonucunda özgün görünümünü önemli ölçüde yitiren Sinan Paşa Medresesi, restore edilerek, günümüzde turistik amaçlı hizmet vermektedir.

87

FATİH SİNAN PAŞA MEDRESESİ

~

Molla Fenari Mahallesi'nde, Divanyolu üzerinde, Yeniçeriler Caddesi, Kürkçüler Pazarı Sokağı ve Bileyiciler Sokağı arasındaki alanda kalan Sinan Paşa Külliyesi içerisindedir. Sinan Paşa Sultanı ve İsm-i Han Sultan Medresesi gibi adlarla da bilinmektedir.

Bağımsız medrese tipinin güzel bir örneği olup, külliyede medresenin yanında bir türbe ve bir de sebil vardır.

Medresenin Yemen ve Tunus fatihi olarak da tanınan banisi Koca Sinan Paşa; II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed

devri sadrazamlarından olup, 1596 yılında ölmüş ve külliyedeki türbesine defnedilmiştir. Külliye devrin mimarbaşısı Mimar Davud Ağa'nın eseridir.

1592-1593'te inşa edilen medresenin bir kısmı medrese, bir kısmı darülhadis olarak yaptırılmıştır.

Koca Sinan Paşa Medresesi günümüzde Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği ile Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahipleri Merkez Birliği tarafından kullanılmakta, bir kısmı da kahvehane olarak işlev görmektedir.

Koca Sinan Paşa Medresesi'nin girişi Bileyiciler Sokağı tarafındadır. Giriş zeminden yüksekte olduğundan bir merdivenle çıkılmakta, buradan bir dış avluya girilmektedir. Girişte hemen sağda Koca Sinan Paşa Türbesi yer almaktadır. Dış avluda bir de hazire bulunmaktadır. Dış avluya Yeniçeriler Caddesi üzerinden de bir giriş bulunmaktadır.

Kesme taş malzeme ile inşa edilen, 16 hücresi ve bir de dershaneden müteşekkil olan medresenin hücreleri, dikdörtgen planlı ve revaklı iç avlunun üç tarafına bir U çizecek şekilde dizilmiştir. Dördüncü cephede ise yine kubbeli ve kare planlı bir dershane yer almaktadır. Revak kubbeleri sıvasız olup, özgün halleriyle durmaktadırlar. Odalar kubbeli ve kare planlı iken dershane erken dönem cami mimarimizin ters T planını hatırlatmaktadır. Avlunun ortasında sekizgen planlı ve mermer bir şadırvan, şadırvanın içinde de yine sekizgen planlı, mermer bir havuz bulunmaktadır.

Medresede (darülhadisle beraber) 1792 senesinde 39 kişi, 1914'te ise 30 kişi ikamet ederken 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 16 talebenin kalabileceği kaydedilmiştir.

Pek çok tamirat gören medrese, 1960'lı yıllarda İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi tarafından kullanılmıştır. Yeniçeriler Caddesi üzerindeki giriş kitabesinde halen bu kuruma ait bir ibare durmaktadır. Günümüzde ise Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği ile Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahipleri Merkez Birliği tarafından kullanılmakta, bir kısmı da kahvehane olarak işlev görmektedir.

SİYAVUŞ PAŞA MEDRESESİ

~

Süleymaniye Demirtaş Mahallesi'nde, Odun Kapısı Yokuşu, Kepenekçi Sokağı'nda, Hoca Hamza Mescidi karşısındadır. Bulunduğu yerden dolayı Hoca Hamza Medresesi diye de bilinir.

Banisi, Sultan III. Murad devri sadrazamlarından Siyavuş Paşa'dır. Siyavuş Paşa, Kanijeli olup Hırvat veya Macar asıllıdır. Sultan II. Selim'in kızı Fatma Sultan ile evlenerek saraya damat olmuştur. 1602'de vefat eden Siyavuş Paşa Eyüp'te, Camiikebir Caddesi'ndeki Sokullu Mehmed Paşa Türbesi'nin karşısında yer alan, Mimar Sinan yapısı kendi türbesinde medfundur.

Siyavuş Paşa, bu medreseyi muhtemelen dönemin mimarbaşı Davud Ağa'ya, 1580-1581'de doğum sırasında vefat eden eşi Fatma Sultan adına yaptırmıştır. Bir zamanlar medresenin hemen üstünde Siyavuş Paşa Sarayı yer almaktaydı; bu nedenle (medrese Paşa'nın eşinin adıyla) Fatma Sultan Medresesi diye de anılır. Yine karşısında bulunan Deveoğlu Çeşmesi nedeniyle Deveoğlu Medresesi adıyla da anılır.

Siyavuş Paşa Medresesi, 1941

Medresenin yapım tarihi kesin olarak bilinemese de vakfiyesinden 1590'da tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Siyavuş Paşa bu medreseyi doğum sırasında vefat eden eşi Fatma Sultan adına bir zamanlar medresenin hemen üstünde yer alan Siyavuş Paşa Sarayı'nın yakınında yaptırmıştır. Bu nedenle Fatma Sultan Medresesi diye de bilinir.

Medresenin eğimli bir arazi üzerine konumlanması bir düzensizliğe yol açmıştır. Giriş kapısı yanda olan bina, Kepenekçi Sokağı'nın Odun Kapısı Yokuşu ile birleştiği yere açılmaktadır. Yokuş başında olduğu için dışarıdan fevkani gibi görünmektedir.

Siyavuş Paşa Medresesi'nde yamuk planlı bir avlunun üç tarafında dizilmiş 16 adet kâgir, kubbeli, ocaklı ve nişli medrese hücresi ile bir de kare planlı ve kubbeli dershane bulunmaktadır. Mukarnaslı mihrabı dikkat çeken dershane, girişin hemen sağında yer almaktadır.

1792 tarihinde Siyavuş Paşa Medresesi'nde toplam 33 kişi kayıtlıyken, 1869'da medresedeki talebe sayısı 57'ye çıkmıştır. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 20 talebenin kalabileceği belirtilmiştir.

Bu medrese de, ticari bir muhitin tam ortasında tek başına kalan diğer medreselerle aynı kaderi paylaşmaktadır. Bugün oldukça bakımsız durumdadır. Bakımsızlıktan öte asli hüviyetini tamamen kaybetmiştir. Kurşunsuz kubbeler çoğunlukla ayakta olmakla beraber üzerlerinde otlar bitmiştir. Revak ve revak sütunları yoktur. Medrese binaları halen özel atölye ve depo olarak kullanılmaktadır.

89

SOKULLU MEHMED PAŞA MEDRESESİ

~

Kadırga'da, Küçükayasofya Mahallesi'ndedir. Şehit Mehmed Paşa Yokuşu'nda, Su Terazisi Sokağı'nın çevrelediği Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi içerisindedir. Külliyede medreseden başka cami, sıbyan mektebi, zaviye, imaret ve çeşme bulunmaktadır.

16. yüzyılın büyük Sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mimar Sinan bu külliyenin inşaasını 1571'de tamamlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın torunu ve Sultan II. Selim'in kızı olan İsmihan Sultan ile evlenerek saraya damat olan Sokullu, 14 yıldan uzun bir süre sadrazamlık makamında bulunmuş ve 1579'da vefat etmiştir. Eyüp'te yine bir Mimar Sinan yapısı olan türbesinde medfundur.

Külliyeyi kesme küfeki taşından bir ihata duvarı çevreler. Medresenin üç ayrı girişi vardır. Birisi Şehit Mehmed Paşa Yokuşu'na açılan kubbeli ve merdivenli giriştir. Kıbleye dönüldüğünde sağa ve sola açılan diğer iki girişten soldaki, caminin haziresine açılmaktadır.

Moloz taş ve tuğladan inşa edilen medrese, iç avluyu çevreleyen ve üzerleri kubbeli 16 hücre ile bir dershaneden müteşekkildir. Medresenin ana girişi dershanenin altındaki kapıdır. Medrese hücreleri revaklı avlunun üç tarafında yamuk bir U çizmektedir. Avlunun ortasında on iki kenarlı güzel bir de şadırvan bulunmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın torunu ve Sultan II. Selim'in kızı olan İsmihan Sultan ile evlenerek saraya damat olan Sokullu Mehmed Paşa, 14 yıldan uzun bir süre sadrazamlık makamında bulunmuştur.

Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptığı binalar içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan medresenin bağlı olduğu külliye, olumsuz topografik konumu avantaja dönüştürülerek bir estetik harikası olarak inşa edilmiştir. Sanat tarihçilerinin ve mimarların bu yönüyle beğenisini kazanan medrese, zamanında etrafına yerleşmiş tekke ve zaviyelerle komşuluğundan ötürü tasavvuf çevreleriyle de sıkı bir ilişki içinde olmuştur.

Sokullu Mehmed Paşa Medresesi'nde 1792 tarihinde toplam 30 kişi ikamet etmekteydi. 1869'da bir dersiam ve 63 talebe ile toplam 64 kişi burada kayıtlıydı. 1914'te medresenin 25 kadar talebesi bulunmaktaydı. Aynı tarihli teftiş raporunda ise medresede ikamet edebilecek talebe sayısı 20 olarak belirtilmiştir.

Sokullu Mehmed Paşa Medresesi

Sokollu Mehmed Paşa Medresesi Eminönü Müftülüğü'ne tahsis edilmiş durumdadır. Halen Eminönü Müftülüğü Şehit Mehmed Paşa Yatılı Kuran Kursu ve İstanbul Sultanahmet Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

SULTAN AHMED MEDRESESİ

~

Atmeydanı Caddesi ile Dalbastı Sokağı'nın birleştiği yerde, Sultan Ahmed Camii ve Ayasofya'nın birbirine baktığı meydanın hemen yanındadır. Külliyede medreseyle birlikte cami, türbe, darüşşifa, imaret, darülhadis, sıbyan mektebi ve dükkânlar bulunmaktadır.

Külliyenin banisi Sultan I. Ahmed, Sultan III. Mehmed'in oğlu olup 1590'da doğmuş, 1603'te genç yaşta tahta geçmiştir. Bahtî ve Ahmedî mahlasları ile şiirler yazan Sultan I. Ahmed, erken yaşta vefat etmiştir (1617). Banisi olduğu bu medresenin yakınındaki türbesine defnedilmiştir.

Sultan Ahmed Medresesi

Külliyenin ve medresenin mimarı dönemin mimarbaşısı Sedefkâr Mehmed Ağa'dır. Sedefkâr Mehmed Ağa bu külliyeyle en önemli eserini vererek sanat ve mimarlık tarihimize geçmiştir.

Sultan Ahmed Külliyesi'nin yapımına 1609 tarihinde başlanmış, cami 1617'de, medrese ise bundan iki yıl sonra, 1619'da tamamlanmıştır.

Sultan Ahmed Medresesi dikdörtgen planlı olup revaklı avlunun etrafında dizilen medrese hücreleri ve bir dershane-mescitten müteşekkildir. 24 hücreye sahip olan medresenin avlusunda daire planlı mermer bir de şadırvan vardır.

Sultan Ahmed Medresesi'nin mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa bu külliyeye en önemli eserini vererek sanat ve mimarlık tarihimize geçmiştir.

Vakfiyesine göre, Sultan Ahmed Medresesi'nde 15 talebe kalması öngörülüyordu. Zamanla medresenin önemi arttı ve öngörülenin çok üzerinde talebe kabul edildi. 1792'de toplam 72 kişi olan talebe sayısı, 1869'da 135'e çıktı. 1914'te ise 15'i dışarıdan derslere devam eden 95 talebesi vardı. Aynı tarihli teftiş raporunda medresede 65 ilâ 70 talebenin kalabileceği belirtilmiştir. Bu rakamlar Sultan Ahmed Medresesi'nin dönemindeki ehemmiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

Medrese 1935'te gördüğü tamirattan sonra Başbakanlık Arşiv Deposu olarak kullanılmaya başlanmış olup, halen bu işlevini sürdürmektedir.

91

SULTAN OSMAN HAN (NURUOSMANİYE) MEDRESESİ

~

Yapımını Sultan I. Mahmud'un başlattığı Nuruosmaniye Külliyesi'nin inşaatını tamamlamak Sultan III. Osman'a nasip olmuştur.

Fatih ilçesi Molla Fenari Mahallesi'nde, Vezir Hanı Caddesi'nin Tavukpazarı Sokağı ile kesiştiği noktada yer almaktadır. Çemberlitaş'ın kuzeybatısında, Kapalıçarşı girişinde yer alan Nuruosmaniye Külliyesi içindedir. Külliyede medresenin yanı sıra cami, imaret, kütüphane, dükkânlar, türbe, sebil ve çeşme yer almaktadır.

Külliyenin yapımını Sultan I. Mahmud başlatmış ancak inşaatı tamamlamak Sultan III. Osman'a nasip olmuştur.

1696'da doğan ve şair bir sultan olan I. Mahmud, İstanbul'a kazandırdığı kütüphanelerle tanınmaktadır. 1754'te vefat eden I. Mahmud, Bahçekapı'da Yeni Cami avlusundaki Sultan II. Mustafa Türbesi'ne defnedilmiştir. Sultan III. Osman I. Mahmud'un kardeşi olup 1699'da doğmuş, 1754'te I. Mahmud'un ölümüyle oldukça geç bir yaşta tahta çıkmıştır. 1757'de vefat etmiş ve o da Sultan II. Mustafa Türbesi'ne defnedilmiştir.

Yapımına 1749'da başlanılan külliye, ancak yedi yıl sonra yani 1756'da tamamlanabilmiştir. Kitabesinden anlaşıldığı üzere medrese 1756 tarihlidir.

Medresenin mimarı Mustafa Ağa'dır. Öte yandan farklı kaynaklarda külliyenin mimarı olarak Simeon Kalfa'nın adı da zikredilmektedir.

Medrese, klasik planlı medreselerden olup, Nuruosmaniye Camii'nin güneydoğusunda kalmakta ve kapısı bu caminin avlusuna açılmaktadır. Külliye barok mimarinin etkilerini yoğun olarak taşısa da medrese klasik plandan kopmamıştır. Revaklı bir avlu etrafında dizilmiş 12 hücresi bulunmaktadır.

Nuruosmaniye Medresesi'nde 1792 tarihinde 19 kişi ikamet etmekteyken, bu sayı 1869'da 34'e, 1914'te ise bu sayı hariçte kalanlar olmak üzere 56 talebeye yükselmiştir.

Günümüzde Eminönü Müftülüğü'ne tahsis edilen medrese, halen Nuruosmaniye Yatılı Kuran Kursu olarak işlev görmektedir.

92

SULTAN SELİM MEDRESESİ

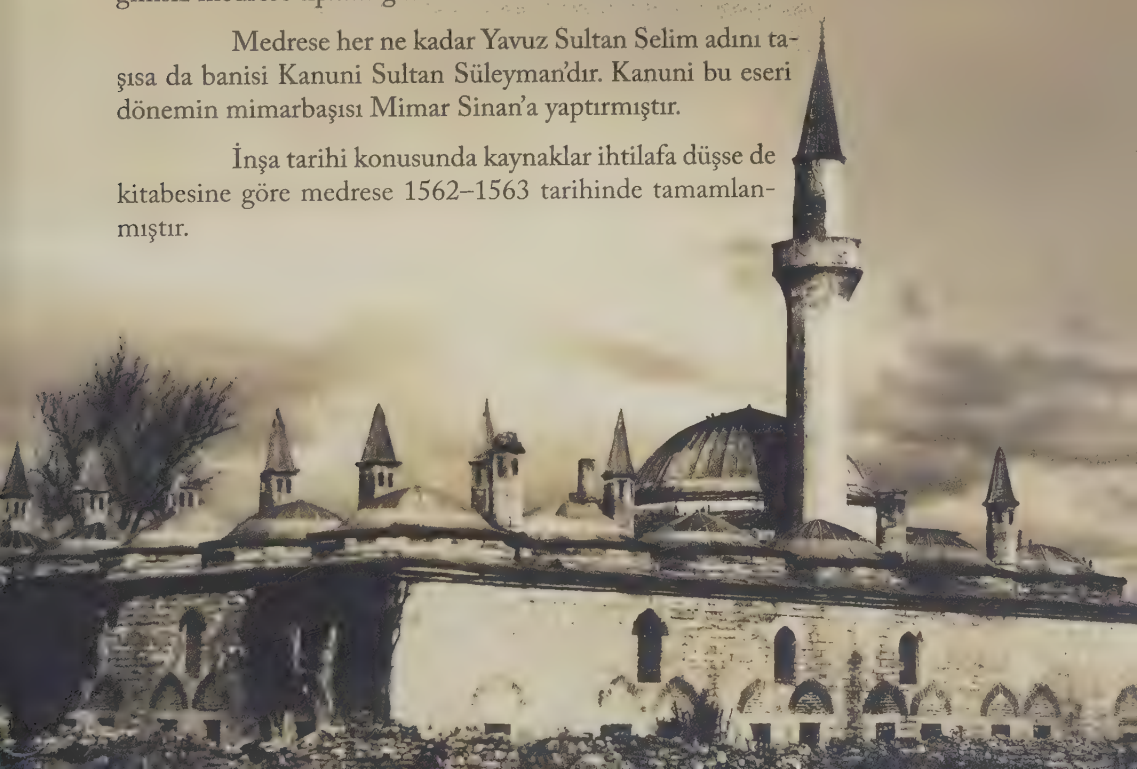
~

Fatih'te, Molla Gürani Mahallesi'nde, Vatan Caddesi, Halıcılar Köşkü Caddesi ve Oğuz Han Caddesi ile çevrili alanda yer almaktadır.

Halıcılar Köşkü Medresesi ve Sultan Selim-i Kadim Medresesi gibi adlarla da tanınan Sultan Selim Medresesi, bağımsız medrese tipinin güzel örneklerinden biridir.

Medrese her ne kadar Yavuz Sultan Selim adını taşısa da banisi Kanuni Sultan Süleyman'dır. Kanuni bu eseri dönemin mimarbaşısı Mimar Sinan'a yaptırmıştır.

İnşa tarihi konusunda kaynaklar ihtilafa düşse de kitabesine göre medrese 1562–1563 tarihinde tamamlanmıştır.

Sultan Selim Medresesi, 1950'ler

Halıcılar Köşkü Caddesi yönündeki kapıdan girilen medresede öncelikle, kubbeli bir giriş ile küçük bir avluya, sonra kemerli bir geçiş ile medresenin avlusuna girilmektedir.

Sultan Selim Medresesi alçak duvarlarla çevrili 19 hücre ve bir dershaneden müteşekkildir. Kare planlı dershane, civarda fazla cami bulunmayışı da dikkate alınarak, sonradan minare ve minber eklenmek suretiyle mescit haline getirilmiştir. Günümüzde minare yıkılmış olsa da mescit faal durumdadır.

Halıcılar Köşkü Medresesi ve Sultan Selim-i Kadim Medresesi gibi adlarla da tanınan Sultan Selim Medresesi, her ne kadar Yavuz Sultan Selim adını taşısa da banisi Kanuni Sultan Süleyman'dır.

Medrese hücreleri de kare planlı olup, dikdörtgen planlı avlunun üç tarafında bir U çizmektedir. Avlunun ortasında fıskiyeli bir havuz bulunmaktadır. Medresenin kubbeyle örtülü revakları, bugünkü işlevinden kaynaklanan ihtiyaçlar doğrultusunda cam ve demir profille kapatılmış durumdadır.

Sultan Selim Medresesi'nde 1792 tarihinde toplam 23 kişi ikamet etmekteydi. 1869'da medresedeki talebelerin sayısı 51 iken, 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 20 talebenin kalabileceği belirtilmiştir.

Medrese bu civarda yaşanan büyük bir yangın sonrası 1918'de aşhane olarak hizmet vermiş, aynı yıl çıkan bir başka yangında tekrar hasar görmüştür. 1958-1962 tarihleri arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiş, 1968–1983 yılları arasında Türk Hat Sanatları Müzesi olarak hizmet vermiştir. Müzenin şimdiki yeri olan Bayezid Medresesi'ne taşınmasından sonra medrese, Sağlık Vakfı Özel Şadiye Hatun Tıp Merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Halen bu işlevini sürdürmektedir. Yüzyıllar geçtikçe zemin kotunun yükselmesinden nasibini alan medrese, bugün kıyısında bulunduğu anayolun seviyesinin oldukça aşağısında kalmıştır.

93

SÜLEYMANİYE MEDRESELERİ

~

Süleymaniye Külliyesi'nin parçalarını teşkil eden medreseler kompleksidir. Külliyede medreselerden başka cami, darüşşifa, imaret, tabhane, kervansaray, darülhadis, darülkurra, türbeler ve hazire bulunmaktadır.

Osmanlı tahtında en uzun süre kalan padişah olan Kanuni Sultan Süleyman bu külliyeyi gücünün zirvesindeki bir

imparatorluğun ihtişamının simgesi olarak yaptırmıştır. Kanuni bu külliyenin içindeki türbesinde medfundur.

Kitabesine göre Süleymaniye Camii 1557'de tamamlanmıştır. Ancak külliyenin cami dışındaki diğer yapıları 1552-1559 yılları arasında bitirilmiştir.

Mimar Sinan tarafından inşa edilen Süleymaniye Medreseleri, Osmanlı eğitim hiyerarşisinin en üstündeki kurumlardı. Bu konuyla ilgili vakfiyede, medresede görev yapacak ilim adamlarının vasıflarının ortaya konulmasından açıkça anlamaktayız.

Külliyede Evvel, Sâni, Sâlis, Râbi olmak üzere dört medrese ve bunların yanında bir darülhadis, bir darüttıb, bir de Mülazımlar Medresesi bulunmaktadır. Medreselerin Marmara'ya bakan batı tarafındakiler Evvel ve Sâni, Haliç'e bakan doğu tarafındakiler Sâlis ve Râbi diye adlandırılmıştır.

Evvel ve Sâni Medreseleri

Evvel ve Sâni Medreseleri Marmara tarafındaki medreseler olup, Süleymaniye Mahallesi'nde, Süleymaniye Camii'nin tam karşısında yer almaktadırlar. Yan yana bina edilmiş ve ortalarından Ayşekadın Hamamı Sokağı'nın geçtiği bu iki medrese, planlarıyla bire bir aynı olup, simetrik olarak tasarlanmıştır. Her iki medresenin girişleri de yine bu sokağa açılmaktadır.

Süleymaniye Medreseleri, Osmanlı eğitim kurumları hiyerarşisinin en üstündeki kurumlardır. Külliyede evvel, sâni, Sâni, Sâlis ve Râbi olmak üzere dört medrese ve bunların yanında bir Dârülhadis, bir Dârüttıb ve bir de Mülazımlar Medresesi bulunmaktadır.

Girişler bir ön avluya çıkmakta, buradan da medreselerin ana avlularına girilmektedir. İki medrese de, 22 hücreden ve dershaneden müteşekkil olup, kare planlı bir avlu etrafına dizilmişlerdir. Zemin katlar almaşık malzemeyle, üst katlar ise kesme taş malzemeyle ve yığma sistemle inşa edilmiştir.

1914 tarihli teftiş raporunda, Evvel ve Sâni medreselerinde yirmişer talebenin kalabileceği kaydedilmiştir.

Marmara tarafı medreseleri günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi olarak ilim ve kültür hayatımıza hizmet vermeye devam etmektedir. Dershane okuma salonu olarak kullanılmaktadır. Zemin katlar ise ticari işlevler görmektedir.

Sâlis ve Râbi Medreseleri

Haliç tarafındaki medreseler, Sâlis ve Râbi Medreseleri olup Süleymaniye Mahallesi, Mimar Sinan Caddesi üzerindedirler. Sâlis ve Râbi medreselerinin planları da bire

bir aynıdır. Yan yana bina edilmiş, asıl girişleri Mimar Sinan Caddesi'ne açılan ve aralarında boş bir avlu bulunan bu iki medrese de yine simetrik olarak tasarlanmıştır. Tuğla malzemeyle ve yığma sistemle inşa edilmiştir.

Sâlis ve Râbi medreselerinin önemli bir özelliği de eğimli bir arazi üzerinde konumlanmış olmalarıdır. Bu arazinin kullanımı Sinan'ın mimari dehasını ortaya koymaktadır. Arazinin eğimi dolayısıyla kubbeler Haliç'e doğru kademeli olarak alçalmaktadırlar. Medrese avlusu da düz bir zemin değildir. Eğime uygun olarak iki taraça ve taraçaların her iki tarafında basamaklar bulunmaktadır.

Râbi ve Sâlis medreselerinde giriş bir ön avluya açılmaktadır. Bu ön avludan medreseye girilmektedir. Medreselerin dershane-mescitleri Süleymaniye'ye bakan batı cephesindedir. Kare planlı ve kubbeli olan bu dershane-mescitlerin doğu cephesinde göz alıcı birer cumba vardır. Cumbanın tam altında üç, sağında ve solunda da birer çeşme bulunmaktadır. Dershanenin içinde de bir çeşme yer almaktadır.

Medrese hücreleri kare planlı, revaklı bir avlu etrafında sıralanmışlardır. İki medresenin üçer cephede yirmişer odası vardır. Odalar kubbeli, ocaklı ve bacalı olup, raflarla bölümlenmiş nişleri bulunmaktadır.

Medrese hücrelerinin bazılarının önlerinde, başka medreselerde görülmeyen, avlunun eğimine uygun olarak sekiler tasarlanmıştır. Her bir medresede on adet seki bulunmaktadır.

1914 tarihli teftiş raporuna göre Sâlis medresesinde yirmisi dışarıda olmak üzere 69 talebe okumaktaydı. Aynı raporda Sâlis ve Râbi medreselerinde yirmi beşer talebenin kalabileceği kaydedilmiştir.

Haliç tarafı medreseleri sağlam olup günümüzde kullanılmamaktadır. Râbi Medresesi TÜBA tarafından restore edilmekte olup, yeniden amacına uygun bir biçimde kullanılacağı günü beklemektedir.

Mülazımlar Medresesi

Mülazımlar Medresesi, Haliç tarafındaki medreselerin alt tarafındadır. Râbi ve Sâlis Medreselerinden Mülazımlar Medresesi'ne bir geçiş bulunmaktadır. Medresenin asıl girişi ise Dökmeciler Hamamı Sokağı'na açılmaktadır.

Mülazımlar Medresesi'nin 20 odası olup bunların ikisi fevkanidir. Dar bir dikdörtgen avlunun tek cephesinde bir sıra halinde dizilen hücreler kare planlı, beşik tonozlu ve ocaklıdır.

1914 tarihli teftiş raporuna göre medrese 30 talebenin ikametine müsaitti.

Mülazımlar Medresesi halen ayakta ve sağlam olmasına rağmen günümüzde kullanılmamaktadır.

Süleymaniye Darülhadisi

Süleymaniye Dârülhadîsi Haliç tarafında olup ana kapısı, Prof. Sıddık Sami Onar Caddesi'ne açılmaktadır.

Dar, dikdörtgen avlunun bir cephesinde, tek sıra halinde dizilmiş 22 hücresi vardır. Hücreler standart olup her biri 16 metrekare ebadında, kare planlı, ocaklı ve nişlidir. Dershanesi olmayan darülhadisin fevkani ve çatılı bir dersiam odası vardır.

Süleymaniye Darülhadisi'nde 1792'de biri müderris 45 kişi kalmaktaydı. 1914'te 45 talebenin okuduğu medresede aynı tarihli teftiş raporuna göre ancak 30 talebe ikamet edebilirdi.

Sağlam bir şekilde günümüze ulaşan Süleymaniye Darülhadisi, özgün görünümünü kaybetmiştir. Bugünkü görünümünü 1950'li yıllardaki onarımlarda almış olan yapı, restorasyon şartıyla Aziziye Sosyal Dayanışma Kültür ve Eğitim Vakfı'na tahsis edilmiştir.

Süleymaniye Tıp Medresesi

Süleymaniye Külliyesi'nde bir tıp medresesi bir de darüşşifa bulunmaktadır. Tıp eğitimi o zamana kadar darüşşifalar bünyesinde yapılmaktaydı. Osmanlı'da teorik tıp öğretimi, ilk kez Süleymaniye Külliyesi'nde bağımsız bir kuruma kavuşmuştur. Süleymaniye Tıp Medresesi aynı külliyedeki uygulama ve tedavi yeri olan Darüşşifa ile yan yana fonksiyon görmüştür.

Tıp Medresesi Marmara tarafında, külliyenin güneybatı köşesinde yer almaktadır. Yapının biri Süleymaniye Camii'ne, diğeri Şifahane Sokağı'na ve Matbaa-yı Askeri'ye (daha önce bimarhane) açılan iki kapısı bulunmaktadır. Kare planlı 12 hücresi olan medrese, fevkani bir yapı olup Helâkî Hanı olarak da bilinmektedir. Taş malzemeyle ve yığma sis-

temle inşa edilmiştir. Tiryaki Çarşısı üzerindeki bir sıra hücre, Tıp Medresesi'nin ayakta kalan yegâne kısmıdır. Yapılış maksadına yakın bir işlevle, uzun yıllar Süleymaniye Doğum ve Çocuk Bakımevi olarak hizmet veren medrese günümüzde boşaltılarak Kültür Bakanlığı'na tahsis edilmiştir.

19. yüzyıl ortalarına kadar fonksiyonunu devam ettiren Tıp Medresesi, yeni ve modern tıp okullarının açılmasından sonra önemini yavaş yavaş yitirmiştir. Ancak, modern tıp okullarını kuran isimlerin de Süleymaniye Tıp Medresesi'nde tahsil görmüş kişiler olmaları bu kurumun önemini ortaya koymaktadır.

Süleymaniye, imparatorluğun en önemli eğitim kompleksiydi. Müderris ve talebelerin toplam rakamları o devirler için muazzamdı. 1792'de Süleymaniye medreselerinde toplam 223 kişi kalıyordu. 1869 kaydında ise bu medreselerde 14 dersiam, 15 mezun ve 384 talebenin kaydı görülmektedir.

Süleymaniye medreseleri mimarî ve kültürel bir miras olarak halen büyük oranda sağlam ve ayaktadır.

94

ŞAH-I HUBAN MEDRESESİ

~

Şah-ı Huban Medresesi'nden bugüne sadece medresenin kare planlı, kubbeli ve kâgir, küçük bir yapı olan dershanesi kalabilmiştir.

Sirkeci'de, Hocapaşa Mahallesi'nde, Ebussuud Caddesi üzerindedir. Alay Köşkü'nden tramvay yolunu takip ederek Sirkeci'ye giderken Babıâli'yi geçip sola dönünce solda kalan yüksek duvarların arkasındadır. Bugünkü İstanbul Valiliği binasının bahçesinde, arka tarafta kalmaktadır. Kapısı demir bir perdeyle kapanmış durumda olan yapı, Osmanlı Arşivleri binalarının Ebussuud Caddesi'ne bakan tarafındadır.

Medreseyi Yavuz Sultan Selim'in kızı, Kanuni Sultan Süleyman'ın kardeşi ve Sadrazam Lütfi Paşa'nın da eşi olan Şah-ı Huban Sultan yaptırmıştır. Dershanenin kapı kitabesinden anlaşıldığına göre medresenin yapım tarihi 1563-1564'tür. 1572 tarihinde vefat eden Şah Sultan'ın oldukça mütevazi bir tekke olarak tasarlanan Merkez Efendi Tekkesi'nin tamir edilirken yeni binalarla hatırı sayılır büyüklükte bir külliyeye dönüşmesinde de epeyce bir emeği vardır.

Şah-ı Huban Medresesi'nden bugüne sadece medresenin dershanesi kalabilmiştir. Dershane, kare planlı, kubbeli ve kâgir, küçük bir yapıdır. Almaşık malzemeyle, bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla sistemiyle inşa edilmiştir. Kubbe kare üzerine sekizgen planlı olarak örtülmüştür. Binanın medrese değil, müderris odası olduğu da düşünülmektedir.

Kapı kitabesinde şu dörtlük yazılıdır:

"Yabdı bu medreseyi Şeh Hûbân

Olmaya izz ü şerefden

(Emelî) gördü dedi tarihin

Dâr-ı tahsîl ve mekân-ı 'ilm" (Sene: 971)

Medresede, 1792 tarihinde 12 hücrede biri müderris toplam 24 kişi ikamet etmekteydi. 1869'da ise bir dersiam ve dört talebe olmak üzere medresede bulunanların sayısı beşe düşmüştü. 1914 tarihli teftiş raporunda ise, bu tarihten önce kapanmış olmalıdır ki, Şah-ı Huban Medresesi'ne rastlanamamaktadır.

Medresenin günümüze dek ulaşabilen dershanesi halen Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Deposu olarak kullanılmaktadır.

95

ŞEHZADE MEHMED MEDRESESİ

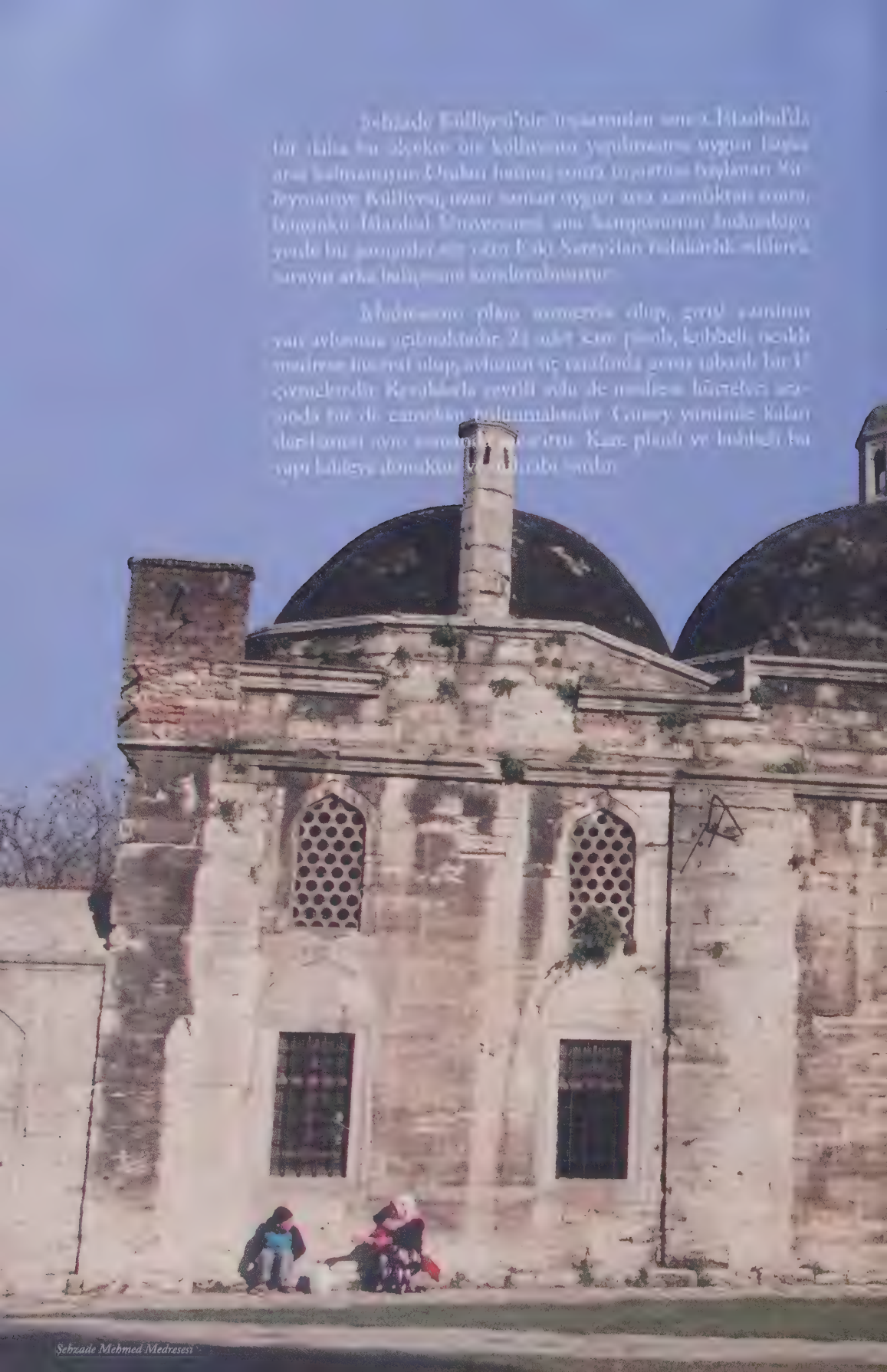
~

Şehzadebaşı'nda, Şehzade Külliyesi içindedir. Şehzade Mehmed Medresesi, cami, sıbyan mektebi, tabhâne, imaret, türbe ve hazire ile birlikte semte adını veren külliyeyi teşkil etmektedir.

Şehzade Külliyesi Mimar Sinan'ın yaptığı ilk "selatin külliye"dir. Onun bu külliyeyi "çıraklık eserim" diye tarif ettiği meşhurdur.

Kanuni Sultan Süleyman bu külliyeyi genç yaşta Manisa'da vefat eden, çok sevdiği oğlu Şehzade Mehmed için 1543-1544'te yaptırmıştır. Genç şehzadenin erken ölümü padişahı çok yaralamış ve onun adını yaşatmak üzere bu güzel külliyeyi inşa ettirmiştir. Şehzade Mehmed de külliyenin içinde, caminin arkasında kalan türbeye defnedilmiştir.

Şehzade Külliyesi Mimar Sinan'ın yaptığı ilk "selatin külliye"dir. Onun bu külliyeyi "çıraklık eserim" diye tarif ettiği meşhurdur.

Şehzade Mehmed Medresesi

Medrese avlusunun ortasında sarıl ve sivri dişi bir çeşme yerleştirilmiştir. Bu eser dönem mimarisi üzerindeki Selçuklu etkilerini açıkça göstermektedir.

Şehzade Mehmed Medresesi'nde 1792 tarihinde toplam 27 kişi ikamet etmekteydi. 1969'da bu rakam 57'ye tabi, olmak üzere 61'e yükseltilmiş. 1918 tarihli sefiri raporu medresede ancak 25 talebenin kalabileceğini belirtmiştir.

Medrese 1950'den sonra bir ara kız talebe yurdu olarak hizmet vermiştir. 1999'da kapalı bir restorasyon geçirmiştir. 2000'lere kadar mekanın ticarî kullanıdan medreseye yakın bir geçmişte boşaltılmıştır. Restore edildikten sonra, eğitim ve kültür faaliyetlerinde kullanılmak üzere Sufi Vakfı'na tahsis edilmiştir.

ŞEMSİ PAŞA MEDRESESİ

Üsküdar'da, Mimar Sinan Mahallesi'nde, Harem sahil yolu üzerindedir. Üsküdar Meydanı'na ve iskeleye çok yakın olup, deniz kenarında Kız Kulesi'ne nazır Şemsi Paşa Külliyesi içindedir.

Medrese, türbe, hazire ve camiden müteşekkil olan külliyenin banisi Şemsi Ahmed Paşa; Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad devirlerinde önemli vazifeler üstlenmiş, devlet adamlığı yanında, şairliği ve nüktedanlığıyla da meşhur bir devlet adamıdır. Soyu Candaroğulları Beyliği'nin İsfendiyar ailesinden gelmektedir. *Vikâye* adlı manzum eserin sahibi olan Şemsi Ahmed Paşa, 1580 tarihinde vefat etmiştir. Külliyedeki türbesinde medfundur.

Şemsi Paşa Medresesi

Mimar Sinan, Şemsi Paşa Külliyesi'nde anıtsal eserlerinde gösterdiği ustalığının bir başka boyutunu ortaya koymuştur. "Mücevher kutusu" diye tarif edilen bu külliye, Sinan'ın inşa ettiği en küçük külliye olması hususiyetiyle bir şaheserdir. Deniz kenarında o kadar güzel bir görünüm arz etmektedir ki, Evliya Çelebi külliye için şu cümleyi sarfeder: "Sahilde küçük bir camidir ama o kadar şirin bina olmuştur ki denizden gören bir kasr-ı müzeyyen zanneder."

"Mücevher kutusu" diye tarif edilen bu külliye, Sinan'ın inşa ettiği en küçük külliye olması hususiyetiyle, küçüklüğü ile bir şaheserdir.

Şemsi Paşa Medresesi, önlerinde revaklar bulunan on iki adet medrese hücresi ve bir dershaneden müteşekkildir. Medrese ve dershane hücreleri, içi denize bakacak şekilde bir L çizmektedir.

Medresenin hücreleri ocaklı, kubbeli ve kare planlıdır. L planının denize dik tarafında bulunan dershane de yine kubbeli ve kare planlıdır. Revaklar 1938–1940 tarihlerinde yapılan tamirat sırasında camekânla kapatılmıştır. Bu küçük değişiklikler dışında medrese, günümüzde özgün mimari görünümünü büyük ölçüde korumaktadır.

Şemsi Paşa Medresesi'nde ikamet edenlerin sayısı, 1792 sayımı verilerine göre 11'dir. 1869'da ise sadece dört talebe medresede kayıtlıydı. Balkan Savaşları sonrasında medresede İstanbul'a gelen muhacirler iskân edilmiştir.

Şemsi Paşa Medresesi, 1953'ten bugüne Kültür Bakanlığı Şemsi Paşa İlçe Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Bugün yirmi altı bin kitap barındıran kütüphanenin nüvesini Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nden gelen beş bin kitap oluşturmuştur. On iki medrese hücresinden beşi kitaplık olarak, dershane ise okuma-araştırma salonu olarak kullanılmaktadır. Yakın zamanda Marmaray çalışmaları kapsamında bölgede yapılan çalışmalar Şemsipaşa Külliyesi'ni de etkilemiş, medrese bu süreçte restore edilmiştir.

97

ŞEYH EBU'L VEFA MEDRESESİ

~

Medresenin adına yapıldığı Şeyh Ebu'l Vefa, Fatih Sultan Mehmed devrinde yaşamış büyük bir mutasavvıftır.

Hankâh, Hakaniye-i Vefa gibi adlarla da tanınan Şeyh Ebu'l Vefa Medresesi, Vefa semtinde, Hacıkadın Mahallesi'nde, Şeyh Vefa Külliyesi içinde yer almaktadır. Külliyede medrese ile birlikte cami, imaret, türbe, zaviye, hamam ve çeşme bulunmaktadır. Caminin kuzeyinde bulanan medrese, Darülhadis Sokağı üzerindedir.

Medresenin adına yapıldığı Şeyh Ebu'l Vefa, Fatih Sultan Mehmed devrinde yaşamış büyük bir mutasavvıftır. Zeyniye Tarikatı şeyhi olan Muslihiddin Mustafa Efendi adına tesis edilen külliyenin yapımını Fatih Sultan Mehmed başlattıysa da medresenin banisi Sultan II. Bayezid'dir. Külliyenin yapım tarihi 1476 olarak görülse de medrese daha geç bir tarihte, muhtemelen 1481-1490 tarihleri arasında inşa edilmiştir.

Medresedeki hücre sayıları hakkında farklı tarihlerde farklı rakamlar kaydedilmiştir. Değişik tarihlerde 15 ila 18 adet olarak görülen medrese hücrelerinden günümüze sadece duvar kalıntıları kalabilmiştir. Sultan II. Abdülhamid devrinde esaslı tamir görmüş olduğunu bildiğimiz medresenin ayrıca bir dershane-mescidi yoktur. Kalıntılardan hareketle kare planlı medrese hücrelerinin, ortası şadırvanlı bir avlu etrafında, U şeklinde sıralandığı tahmin edilmektedir.

Şeyh Ebu'l Vefa Medresesi'nde 1792'de on beş kişi kalırken, 1869'da bu sayı otuz talebe olmak üzere toplam 36 kişi olmuştur. 1914 tarihli teftiş raporunda ise medresede 20 talebenin ikamet edebileceği belirtilmiştir.

Medresenin bağlı bulunduğu külliyenin camii ve zaviyesi 1912'lerdeki bir yangında büyük hasar görmüştür. Cami, kalıntıları tamamen yıktırılmak suretiyle, 1990'larda yeniden inşa edilmiştir. Zaviye ise geride kalan birkaç duvarıyla halen cami bahçesi olarak kullanılmaktadır. Atıf Efendi Kütüphanesi'ne komşu olan medresenin çevresi bugün özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göç etmiş ailelerin ve bekarların mesken olarak kullandığı eski, yıkılmaya yüz tutmuş binalarla kuşatılmış durumdadır. Bununla beraber şehrin hafızasını tazeleme babında eski ilimli, irfanlı devirlerine dönüş olarak görülebilecek birtakım ilim yuvalarının da yeniden bu muhitte konuşlandığı da gözlemlenmektedir.

Şeyh Ebul'l Vefa Camii ve haziresi

VALİDE KETHÜDASI MEHMED EFENDİ (BEREKETZÂDE) MEDRESESİ

~

Baldaken çatılı ve kubbeli olmak üzere iki ana binadan oluşan Bereketzâde Medresesi asıl itibariyle bağımsız olarak yapılmış bir darülhadistir.

Galata'da, Bereketzâde Mahallesi'ndedir. Kömürcü Aziz Sokağı, Billur Sokağı, Söğüt Sokağı ve Bereketzâde Medresesi Sokağı arasında yer almaktadır. Bulunduğu yer itibariyle (kapısı bu sokağa açıldığından) Bereketzâde Medresesi diye de bilinmektedir.

1705 yılında, Valide Kethüdası Hacı Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu zat, Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed'in anneleri, aynı zamanda Üsküdar'daki Yeni Valide Camii'nin banisi olan Gülnuş Emetullah Sultan'ın valide kethüdalığını yirmi yıldan fazla bir zaman ifa etmiş, 1722-1723 tarihinde vefat etmiştir.

▲ *Valide Kethüdası Mehmed Efendi Medresesi*

Medrese asıl itibariyle bağımsız olarak yapılmış bir darülhadistir. Baldaken çatılı ve kubbeli olmak üzere iki ana binadan oluşmaktadır. Medresenin (cami) giriş kapısında bir tarih kitabesi vardır.

Medrese muhtemelen fevkani ya da çok katlı bir yapıya sahipti. Bugün Kömürcü Aziz Sokağı denilen küçük sokağın tamamında, medresenin altındaki küçük dükkânlar sıralanmıştır.

Medresenin dershanesi, yapılan restorasyonun ardından, 1977'den beri mescit olarak işlev görmektedir.

VELİ EFENDİ MEDRESESİ

~

Fatih Külliyesi yakınında, Akdeniz tarafı medreselerinden Ayak Kurşunlu Medresesi'nin yanındadır.

Carullah Veliyüddin Efendi tarafından yaptırılan medresenin yanında bir de kütüphane inşa edilmiştir. 1738-1741 tarihleri arasında vefat eden Carullah Veliyüddin Efendi, yaptırdığı bu külliyede medfundur.

Veli Efendi Medresesi

Medresenin yapım tarihi kesin olarak tespit edilememekle beraber, banisinin ölüm tarihi nazara alınarak, 18. yüzyılın ortalarına doğru yapıldığı söylenebilir.

Medrese hücreler ve kütüphaneden müteşekkil olup kapısı Ayak Kurşunlu Medresesi'ne açılmaktadır.

Veli Efendi Medresesi'nde 1792 tarihinde 14 talebe ders görmekte ve ikamet etmekteydi. 1869'da ise 7 talebenin kaldığı medresenin, 1914 tarihli teftiş raporunda, iskân için uygun olmadığı belirtilmiştir.

Günümüzde sağlam durumda olan medrese, kullanılmamaktadır.

Veliyüddin Efendi Medresesi hücreler ve kütüphaneden müteşekkil olup kapısı Fatih Medreseleri'nden Ayak Kurşunlu Medresesi'ne açılmaktadır.

ZAL MAHMUD PAŞA MEDRESELERİ

~

Zal Mahmud Paşa Medreseleri sıra dışı mimari özelliklere sahiptir. Klasik medrese mimarisinin temel özelliği olan simetri burada yoktur.

Eyüp'te, Nişanca Mahallesi'nde, Feshane Caddesi ile Zal Paşa Caddesi arasındaki Zal Mahmud Paşa Külliyesi içerisindedirler. Külliyede iki medresenin yanısıra cami, türbe ve çeşme bulunmaktadır.

Medreselere adını veren Zal Mahmud Paşa, aslen Bosnalı olup, Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim devri vezirlerindendir. Kanuni'nin torunu ve Sultan II. Selim'in kızı Şah Sultan'la evlenmiştir. Bu iki medreseden biri paşanın kendi adına, diğeri ise eşi adına yaptırılmıştır. Zal Paşa ve eşi Şah Sultan, külliyede, tahtâni medresenin karşısındaki türbede medfundurlar.

Külliyenin Mimar Sinan tarafından yapıldığına dair kayıtlar bulunsa da, inşaatın 1580 tarihinden sonra Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından, Mimar Hüseyin Çavuş'un kontrolünde ve sorumluluğunda tamamlandığı kesin olarak bilinmektedir. Bu durum külliyenin tasarımını Mimar Sinan'ın yapmasına karşın inşaatın onun gözetimi altında tamamlanmadığını göstermektedir.

Zal Mahmud Paşa Camii ve Medresesi

Zal Mahmud Paşa Medreseleri, sıra dışı mimari özelliklere sahiptir. Fevkani medrese caminin karşısında, tahtâni medrese ise caminin altındadır. Klasik medrese mimarisinin temel özelliği olan simetri burada yoktur. Mimari yapıda bariz bir düzensizlik göze çarpmaktadır. Bu durum inşaatın uzun sürmesinden dolayı, farklı unsurların farklı zaman dilimlerinde tamamlanmasıyla açıklanmaktadır. Ayrıca tahribat ve arazinin uygunsuzluğu da böyle bir tablonun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Fevkani medrese 12 hücre ile kubbeli, kare planlı bir dershaneden; tahtâni medrese ise 17 hücre ile yine kubbeli ve kare planlı bir dershaneden müteşekkildir. Fevkani medrese avlusunda bir şadırvan; tahtâni medrese avlusunda bir kuyu bulunmaktadır.

1792'de Tahtâni Zal Mahmud Paşa Medresesi'nde (Şah Sultan'a ait) toplam 13, Fevkani Zal Mahmud Paşa Medresesi'nde ise 10 kişi ikâmet etmekteydi. 1914 tarihli teftiş raporunda bu iki medresede toplam 40 kişinin tahsil görebileceği kaydedilmiştir.

Zal Mahmud Paşa Külliyesi'nde, Feshane Caddesi tarafındaki tahtâni medrese, günümüzde Eyüp Mehterhanesi tarafından kullanılmaktadır; caminin karşısındaki fevkani Medrese ise bugün Divan Araştırma ve Eğitim Derneği tarafından kullanılmaktadır. Külliye içinde bir bölüm de (dershane-mescit ve yanındaki hücreler) Tarih Vakfı ve İş-Kur işbirliği ile hayata geçirilen Eyüp Oyuncakçılığı Projesi Eğitim Yeri ve Atölyesi'ne ayrılmıştır.

SÖZLÜK

Avarız Vakfı: Bazı köy ve mahallelerde hayır sahipleri tarafından vâridatı fukaradan vefat edenlerin donatım ve kefenlenmesine ve hastalanıp iş, güç ve kazançtan âciz kalanların beslenme, geçimlerine ve tedavilerine ve köy ve mahallenin kuyu ve çeşmeleri ve su yolları tamire muhtaç oldukta bunların tamirine vakıflar yapılmıştır. Bu gibi vakıflara avarız vakfı denir. Bu vakıflar tamamen veya kısmen belediyeler tarafından yapılması lazım gelen insani ve beledi hizmet ve yardımları istihdaf etmektedir.

Baldaken: Üzeri genellikle kubbe ile ya da piramidal çatıyla örtülü, kare, çokgen veya daire planlı, sütunlarla taşınan küçük bir yapı.

Darülhilafe Medreseleri: I. Meşrutiyet döneminde medreselerdeki ıslahat çabaları çerçevesinde 1914 senesinde çıkarılan nizamnâme ile İstanbul'daki bütün medreseler Darü'l Hilafeti'l Aliyye Medresesi adıyla bir medrese olarak kabul edilmişlerdir. Bu çatı altında medreseler ıslah edilmiş, öğrenim süreleri, müfredat gibi hususlarda aralarında bir birlik tesis olunmuştur. I. Dünya Savaşı dolayısıyla beklenen hızda olmasa da bu uygulama giderek yaygınlaşmış ve bu kurumlar 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Dersiam: Medreselerde ders veren müderris.

Evkaf-ı mazbuta: Muameleleri evkaf idarelerince yönetilen vakıflara verilen addır.

Evkâf-ı Mülhâka: Evkaf İdaresinin nezaret ve mürakabesi altında olarak mütevellileri marifetiyle idare olunan vakıflardır. 3513 sayılı ve 28 Haziran 1938 tarihli kanuna göre 4 Teşrinievvel 1926 tarihinden önce vücut bulmuş vakıf lardan;

a) Mütevelliliği vakfedenlerin ferilerine şart edilmiş vakıflar,

b) Cemaatlerce idare olunan vakıflar,

c) Bazı sanat sahiplerine mahsus vakıflardır.

Ferraş: Sıbyan mekteplerinde hademe olarak görev yapan görevli.

Halife: Sıbyan mekteplerinde hocaya yardımcı olan kalfa.

Hatıl: Taş duvarı takviye etmek için her bir-iki metrede çekilen tuğla veya kereste tabakası.

İhata duvarı: Taşıyıcı olmayıp yalnızca bir yeri kuşatmak için yapılan bahçe duvarı.

Kâgir: Taş ve tuğladan yapılan yapı.

Meşrutahane: Mektep ve Medreselerde görevlilerin ikametleri için tahsis edilmiş mekanlar.

Muallim-i Evvel: Mekteplerde kıdem olarak birinci sırada yer alan öğretmen.

Muallim-i Sani: Mekteplerde kıdem olarak ikinci sırada yer alan öğretmen.

Taamhane: Yemekhane.

Tahtaboş: Balkon, teras ya da küçük oda anlamında kullanılır.

Tetimme: Yüksek tahsil veren Sahn-ı Seman Medreseleri'nin hazırlık bölümleri.

Seki: Direğin altında konulan taş ayak, kürsü taşı, kapıların yanlarında ve bahçelerde havuzların etrafında yapılan sed ve peyke, odaların zeminden yüksekçe olarak bir kısmına yapılan döşeme yerlerinde kullanılır bir tabirdir.

Sokl: Binanın dış kısmında, aşağı inen sıvanın yere ulaşmaması sonucu sıva seviyesi ile yer seviyesi arasında kalan boşluk.

Söve: Kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve; Avlu kapısının iki yanına konan uzun taşlar.

Tahtani: Alt kat.

Tarz-ı Cedid: Yeni, modern tarzda.

Tromp: Bir bina köşesine bindirmeli olarak örülen tonoz parçası; kare planlı kubbeli bir yapının duvarları arasındaki köşelerin üst bölümüne yapılan ve binanın üstünü sekiz kenarlı olarak kubbenin oturmasına elverişli bir kaide meydana getirmek üzere köşeleme tonoz.

Ucurat-ı Tedrisiye: Ücretli ders.

KAYNAKÇA

A- MEKTEPLER

Akın, Tülay. "Rüstem Paşa Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: VI. s. 376.

Aksoy, Özgönül. *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul, 1968.

Atabinen, Reşit Saffet. *Galata'da Kemankeş Karamustafa Camii Avlusunda*. T.T.O.K Arşivleri ve Kitaplığı. İstanbul, 1949.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi. *Hadîkatü'l-Cevâmi*. Haz. A. Nezih Galitekin. İstanbul, 2001. Belediye Mecmuası. Yıl: 17. No: 196. (1941): 9.

Çobanoğlu, A. Vefa. "Çinili Külliyesi". *DBİA*. Cilt: II. s. 519-22.

Derman, Uğur. "Medresetü'l-Hattatin". *TDVİA*. Cilt: XXVIII. s. 341-42.

"Divanyolunda Hacı Yusuf Efendi Sıbyan Mektebi". *TTOKB*, S. 198. İstanbul, 1958. s. 193.

Doğan, Sema. "Haseki Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: XVI. s. 370-72.

Erol, Gülçin. "Çinili Camii Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: VIII. s. 335-37.

——. "Ayasofya Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: I. s. 463.

——. "İstanbul (Tarihi Eserler)". *İA*. Cilt: 2. s. 1214.

——. "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihî Eserleri IV". *Prof. Tayyib Gökbilgin'in Hatırasına Armağan*. s. 841-886.

——. "Kara Ahmed Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: IV. s. 437.

——. "Saliha Sultan Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: VI. s. 429.

"Fıstıklı Mektebi". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: XI. s. 5770.

Göktürk, Hakkı. "Bayrampaşa Medresesi, Mektebi, Sebili, Tekkesi Tekke Mescidi ve Türbesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: IV. s. 2306-08.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk. *Tarihte Hasköy*. İstanbul, 2005.

Haskan, Mehmet Nermi. *Eyüp Sultan Tarihi*. Cilt: I-II. İstanbul, 2008.

İhtifalci Mehmed Ziya Bey. *İstanbul ve Boğaziçi*. Cilt: I-II. İstanbul, 2003.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Hattatlar*. İstanbul, 1970.

İşli, Necdet. "Mahmud Ağa Nam-ı Diğer Hatice Hanım Mektebi". *Arkitekt*. S. 435. (Mart 1996): 65.

Kargı, Haluk. "Zevki Kadın Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 549.

Koç, Havva. "Hacı Selim Ağa Kütüphanesi". *DBİA*. Cilt: III. s. 478.

Koçu, Reşat Ekrem. "Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: I. s. 431-34.
——. "Ahmed Paşa Mektebi". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: I. s. 440.

——. "Çinili Cami". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: VII. s. 4009-4013.

Konyalı, İsmail Hakkı. "Yeni Açılan Unkapanı ve Yeni Kapı Güzergahı IV". *İstanbul*, 1943.

——. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt: I-II. İstanbul, 1976-1977.

——. "Haseki Külliyesi". *DBİA*. Cilt: IV. s. 4-6.

——. "Mihrimah Sultan Külliyesi". *DBİA*. Cilt: V. s. 456–57.

——. "Sultan Selim Külliyesi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 62-63.

——. "Süleymaniye Külliyesi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 96-104.

Kumbaracılar, Sedat. "İlk Kız Okullarımız Nasıl Kuruldu". *Hayat Tarih*. IV. (Mayıs 1969): 77-83.

Kunter, Halim Baki. "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd". *Vakıflar Dergisi*. Cilt: I. s. 103-129.

Kut, Turgut. "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika". *İstanbul Armağanı III*. Haz. Mustafa Armağan. İstanbul, 1997. s. 347-74.

Mehmed Ra'if. *Mir'at-ı İstanbul*. Cilt: I-II. İstanbul, 1996.

Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. Haz. N. Akbayar. İstanbul, 1996.

Mekâtib-i Umumiye Talebesine Mahsus. Milli Kütüphane. Yz. A 1120.

Naza, Emine. "Naz Perver Kalfa Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: VI. s. 57.

——. "Reisülküttap İsmail Efendi Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: VI. s. 314.

——. "Şah-ı Huban Hatun Türbesi ve Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 127-128.

Okçuoğlu, Tarkan. "Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 536.

Orman, İsmail. "Mihrimah Sultan Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: XXX. s. 40-42.

Öz, Tahsin. *İstanbul Camileri*. Cilt: I-II. Ankara, 1997.

Saatçi, Suphi. *Fatih İlk İstanbul*. Fatih Belediyesi Yayınları. İstanbul, 2006.

——. "Ebusuud Efendi". *DBİA*. Cilt: III. s. 123.

Seçkin, Nadide. "Yeni Valide Külliyesi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 468-70.

Suner, Yasemin. "ŞebSafa Kadın Camii ve Sıbyan Mektebi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 141-42.

"Süleyman Halife Sıbyan Mektebi ve Çeşmesi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 93.

Tanışık, İbrahim Hilmi. *İstanbul Çeşmeleri*. Cilt: I-II. İstanbul, 1943.

Tanman, M. Baha. "Atik Valide Külliyesi". *DBİA*. Cilt: I. s. 407-12.

——. "Bayrampaşa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: V. s. 267-68.

——. "Dırağman Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: IX. s. 524-25.

——. "Dırağman Külliyesi". *DBİA*. Cilt: III. s. 49-51.

Taşkıran, Nimet. *Haseki'nin Kitabı*. İstanbul, 1972.

Tokay, Hale. "Şah Sultan Külliyesi". *DBİA*. Cilt: VII. s. 127.

Ülgen, A. Saim. "Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti". *Vakıflar Dergisi*. II. Ankara, 1942. 169-171.

Ünsal, Behçet. "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı". *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*. İstanbul, 1969. s. 6-60.

Yavuz, Yıldırım. "Mustafa III Mektebi". *DBİA*. Cilt: V. s. 555.

Yılmaz, Yasin. *Kanuni Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*. Ankara, 2008.

Yücel, Erdem. "Eski Valide Camii ve Külliyesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: X. (1971): 5300-5303.

B- MEDRESELER

Ahunbay, Zeynep. "Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi". *DBİA*. Cilt: 1. s. 275.

——. "Cafer Ağa Medresesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 365–366.

——. "Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 391.

——. "Cedid Mehmed Efendi Medresesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 392-93.

——. "Efdalzâde Medresesi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 133-34.

——. "Feyzullah Efendi Medresesi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 308-309.

——. "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 468-69.

——. "Hadım Hasan Paşa Medresesi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 489-90.

——. "Haliliye Medresesi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 514.

——. "Haydar Paşa Medresesi". *DBİA*. Cilt: 4. s. 25-26.

——. "Kaba Halil Efendi Medresesi". *DBİA*. Cilt: 4. s. 321-22.

——. "Kepenekçi Sinan Medresesi". *DBİA*. Cilt: 4. s. 54.

——. "Mehmed Ağa Medresesi". *DBİA*. Cilt: 5. s. 356-57.

——. "Mu'id Ahmed Efendi Medresesi". *DBİA*. Cilt: 5. s. 496-97.

——. "Nişancı Mehmed Bey Medresesi". *DBİA*. Cilt: 6. s. 85.

——. "Rüştem Paşa Medresesi". *DBİA*. Cilt: 6. s. 374-76.

——. "Siyavuş Paşa Medresesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 20-21.

——. "Sultan Ahmed Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 55-61.

——. "Sultan Selim Medresesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 63-64.

Aktepe, Münir. "Amcazâde Hüseyin Paşa". *TDVİA*. Cilt: 3. s. 9.

——. "Çorlulu Ali Paşa". *TDVİA*. Cilt: 8. s. 370–371.

"Atik Ali Paşa Medresesi'nin Tarihçesi". *Birlik'te 20 Yıl İçinde*. İstanbul, 2005.

Aydın, Şennur Şentürk. "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi". *Türkiyemiz*. Yıl: 15. No: 46. (Haziran 1985): 27.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi ve Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi. *Hadikatü'l Cevami*. Haz. Ahmet Nezih Galitekin. İstanbul, 2001. s. 590-92, 617-620.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. "Davud Paşa Camii, Medresesi, Türbesi ve Mektebi". *İstanbul Ansiklopedisi*. s. 4295.

——. "Gazanfer Ağa Manzûmesi". *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*. No: 111. 1957. s. 86.

Baltacı, Cahit. "Hamidüddin Efendi, Efdalzâde". *TDVİA*. Cilt: 15. s. 476–477.

——. *XV–XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul, 2005.

Berki, Ali Himmet. "Osmanlılarda Ulûm ve Maârif / Süleymaniye Külliyesi Tıp Medresesi". *Hilal*. Cilt: 1. No: 3. (Ocak 1959): 5.

Boştan, İdris. "Kılıç Ali Paşa". *TDVİA*. Cilt: 25. s. 411–412.

Çetin, Atilla. "Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi". *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. No: 38. (Şubat 1990): 21-22.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 1. s. 236-39.

——. "Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 411-13.

——. "Çinili Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 519-21.

——. "Gazanfer Ağa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 375.

——. "Köprülü Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 5. s. 89-90.

——. "Kuyucu Murad Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 5. s. 142-44.

——. "Kuyucu Murad Paşa Külliyesi". *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. No: 14. İstanbul, 1998. s. 37.

——. "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 5. s. 402-403.

"Damat İbrahim Paşa Darülhadisi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 546-47.

Diriöz, Meserret. "Gazanfer Ağa Medresesi'nin Açılışına Dair Bir Mesnevi". *Milli Kültür*. Cilt: II. No: 2. (Temmuz 1980): 30.

Doğan, Sema. "Haseki Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 16. s. 370-371.

Emecen, Feridun. "Koca Mustafa Paşa". *TDVİA*. Cilt: 26. s. 131-133.

Erdoğan, Esra Güzel. "Kepenekçi Sinan Mescidi". *DBİA*. Cilt: 4. s. 548.

Erol, Gülçin. "Çinili Cami Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 8. s. 335.

——. "Çinili Cami ve Külliyesi". *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 1. No: 3. (Eylül 1988): 38-42.

Erünsal, İsmail E. "Kılıç Ali Paşa Kütüphanesi". *TDVİA*. Cilt: 25. s. 415.

"Es'ad Efendi (Ebuishakzâde)". *DBİA*. Cilt: 8. s. 143.

Eyice, Semavi. "Bayezid Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 87-96.

——. "Beşir Ağa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 6. s. 2.

——. "Beyazıt II Camii ve Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 6. s. 48.

——. "Damad İbrahim Paşa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 8. s. 443.

——. "Dâvud Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 7-8.

——. "Dâvud Paşa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 9. s. 42–44.

——. "Edirnekapı Camii ve Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 10. s. 447-448.

——. "Esekapı Mescidi ve Medresesi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 199-200.

——. "Esekapısı Mescidi ve Medresesi". *TDVİA*. Cilt: 11. s. 371–372.

——. "Gazanfer Ağa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 13. s. 432–433.

——. "Hadım Hasan Paşa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 15. s. 6-7.

——. "Hafız Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 15. s. 86.

——. "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi". *Türk Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. No: 8. (Ağustos 1990): 20-21.

——. "Kılıç Ali Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 4. s. 357-58.

——. "Kılıç Ali Paşa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 25. s. 414.

——. "Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 26. s. 133-135. *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*. (Ed.) TDV Fatih Şubesi. İstanbul, 1991. s. 242.

Furat, Ayşe Z. *XV ve XVI. yüzyıllarda Fatih ve Süleymaniye Medreselerinde Verilen Din Eğitiminin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi*. İÜ SBE Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul, 2004. s. 31-32

Galitekin, Ahmet Nezih (Haz.) "*Talebe-i Ulum ve Hademe Tahrir Defteri*". *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul İçinde*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.

Gültekin, Gülbin. "Şemsi Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 157-59.

Güreşsever, Gönül Cantay. "Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi". *Kaynaklar*. Cilt: 1. No: 2. (Kış 1984): 34.

Halaçoğlu, Yusuf. "Bayram Paşa". *TDVİA*. Cilt: 5. s. 266–267.

Haskan, Mehmet Nermi. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. İstanbul, 2001. Cilt: III. s. 1239.

İpşirli, Mehmet. "Koca Sinan Paşa". *TDVİA*. Cilt: 26. s. 137.

İSAM Dokümantasyon Servisi. "Veliyyüddin Cârullah" maddesi.

Kaçar, Mustafa. "Mihrimah Sultan". *TDVİA*. Cilt: 30. s. 39–40.

Karakaya, Enis. "Koca Sinan Paşa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 26. s. 139.

Kınaylı, Hüsnü. "Çorlulu Ali Paşa Camii, Medresesi, Kütübhanesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: 8. s. 4108.

Koçu, Reşat Ekrem. "Abdülhalim Medresesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: 1. s. 87–88.

Kuban, Doğan. "Damat İbrahim Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 548–549.

——. "Mahmud Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 5. s. 268-71.

——. "Mihrimah Sultan Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 5. s. 454-56.

——. "Nuruosmaniye Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 6. s. 100-103.

——. "Sinan Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 2-4.

——. "Süleymaniye Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 96-104.

——. "Şehzade Küllliyesi". *DBİA*. Cilt: 7, s. 152-55.

——. "Zal Mahmud Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 542-43.

Kuran, Aptullah. "Haseki Külliyesi". *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*. Cilt: 2. 1974. s. 57-69.

——. "Tophanede Kılıç Ali Paşa Külliyesi". *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*. Cilt: 6. 1978. s. 175.

——. "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi". *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*. Cilt: 3. 1975. s. 43.

——. "Zâl Mahmud Paşa Külliyesi". *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*. Cilt: 1. 1973. s. 65-80.

Kütükoğlu, Mübahat S. "Ali Emiri Efendi". *DBİA*. Cilt: 1. s. 192-93.

——. XX. *Asra Erişen İstanbul Medreseleri*. Ankara, 2000.

Mehmed Raif. *Mir'at-ı İstanbul*. Haz. Hatice Aynur ve Günay Kut. İstanbul, 1996. s. 151-52.

Nayır, Zeynep. "İstanbul Haseki'de Bayram Paşa Külliyesi". *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*. Ankara, 1998. s. 398–400.

Nemlioğlu, Candan. "Üsküdar, Atik Valide Camii Özgün Kalem İşleri ve Türk-İslam Bezeme Sanatındaki Yeri". *Üsküdar Sempozyumu* - I Bildiriler. Cilt: 2. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2004. s. 60.

Orman, İsmail. "Mihrimah Sultan Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 30. s. 40.

Ötüken, S. Yıldız. "Onarımdan Önce İstanbul'da İsa Kapı (Ese Kapı-İbrahim Paşa) Mescidi ve Medresesi". *Röleve ve Restorasyon Dergisi*. No: 3. 1982. s. 29-30.

Özcan, Abdülkadir. "Hadım Hasan Paşa". *TDVİA*. Cilt: 15. s. 5.

Özcan, Tahsin. "Mehmed Emin Efendi, Ankaravî". *TDVİA*. Cilt: 28. s. 461–462.

Öztürk, Nazif. "Koca Mustafa Paşa Vakıfları ve Külliyesi". *Vakıflar Dergisi*. No: 28. 2004. s. 29.

Sakaoğlu, Necdet . "Beşir Ağa (Hacı)". *DBİA*. Cilt: 2. s. 174-175.

——. "Hürrem Sultan". *DBİA*. Cilt: 4. s. 104.

——. "Köprülüler". *DBİA*. Cilt: 5. s. 90–95.

——. "Mahmud I". *DBİA*. Cilt: 5. s. 247–253.

——. "Mihrimah Sultan". *DBİA*. Cilt: 5. s. 453–454.

——. "Osman III". *DBİA*. Cilt: 6. s. 154–157.

"Şah Sultan Medresesi". *DBİA*. Cilt: 8. s. 413.

"Siyavuş Paşa Türbesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 21-22.

Tanman, M. Baha. "Şeyh Vefa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 7. s. 173–176.

——. "Atik Valide Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 1. s. 407-12.

——. "Atik Valide Külliyesi". *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 1. No: 3. (Nisan 1988): 3.

——. "Atik Valide Sultan Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 4. s. 70–71.

——. "Bayram Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 101-103.

——. "Bayrampaşa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 5. s. 267–268.

——. "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 2. s. 527-29.

——. "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi". *TDVİA*. Cilt: 8. s. 372-373.

——. "Hacı Beşir Ağa Külliyesi". *DBİA*. Cilt: 3. s. 469-73.

——. "Küçük Ayasofya Tekkesi". *DBİA*. Cilt: 5. s. 150–151.

Tayşi, Mehmet Serhan. "Feyzullah Efendi, Seyyid". *TDVİA*. Cilt: 12. s. 527-528.

——. "Feyziyye Medresesi". *Türk Dünyası Araştırmaları*. No: 23. (Nisan 1983): 65.

Turan, Şerafettin. "Dâvud Paşa, Koca". *TDVİA*. Cilt: 9. s. 37–38.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit. "Üsküdar ve Şam Arasındaki Köprü: Şemsi Ahmed Paşa ve Mimari Eserleri". *Üsküdar Sempozyumu - I Bildiriler*. Cilt: 2. İstanbul: Üsküdar Belediyesi. 2004. s. 10–11.

Uluçam, Abdüsselam. "Feyzullah Efendi Medresesi". *TDVİA*. Cilt: 12. s. 528-529.

Unan, Fahri. *Fatih Külliyesi – Kuruluşundan Günümüze.* Ankara, 2003. s. 44–45.

Ülgen, A. Saim. "Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti". *Vakıflar Dergisi.* No: 2. 1974. s. 170.

Yakıt, İsmail. "Şeyhülislam Ankaravî Mehmet Efendi". *Türk Dünyası Araştırmaları.* No: 51. (Aralık 1987): 9, 31-32.

Yaltkaya, Şerefeddin. "Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi". *Vakıflar Dergisi.* No: 2. 1974. s. 83-97.

Yavaş, Doğan. "Seyyid Hasan Paşa Külliyesi". *DBİA.* Cilt: 6. s. 543-44.

——. "Sinan Paşa Külliyesi". *DBİA.* Cilt: 7. s. 4-5.

Yavuz, Yıldırım. "Fethiye Medresesi". *DBİA.* Cilt: 3. s. 301-302.

Yücel, Erdem. "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi". *Vakıflar Dergisi.* No: 8. 1969. s. 254.

——. "Ekmekçizâde Ahmet Paşa Medresesi". *Arkitekt.* S. 331. 1968. s. 133-134.

——. "Şemsi Paşa Külliyesi". *Türkiyemiz.* Yıl: 13. No: 37. (Haziran 1982): 36.

——. "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi". *Arkitekt.* S. 327. 1967. s. 114-117.

——. "Cedid Mehmed Efendi Medresesi". Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni. No: 77/356. 1988. s. 14.

Yüksel, İ. Aydın. "Abdülhamid I Külliyesi". *DBİA.* Cilt: 1. s. 36-37.

——. "Ahmediye Külliyesi". *DBİA.* Cilt: I. s. 136-137.

——. "Ahmediye Külliyesi". *TDVİA.* Cilt: II. s. 170.

——. "Atik Ali Paşa Külliyesi". *DBİA.* Cilt: I. s. 404-405.

——. "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi". *Sanat Tarihi Yıllığı.* Cilt: VIII. 1978. s. 5.

Zorlu, Tuncay. "Süleymaniye Tıp Medresesi - 1". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları.* Cilt. III. No: 2. 2002. s. 82.

——. "Süleymaniye Tıp Medresesi - 2". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları.* Cilt: IV. No: 1. s.94.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimin ilk adımı sayılan, neredeyse her mahallede bulunan ve halk arasında "taş mektep" olarak anılan sıbyan mektepleriyle başlayan *İstanbul'un 100 Mektebi ve Medresesi*, Osmanlı eğitim kurumlarının fiziki durumlarından muallimlerine değin genel bir özet niteliğindedir. Çocukların dört yaşından sonra gitmeye başladıkları, temel dini bilgileri, okuma yazmayı ve basit hesap işlerini öğrendikleri bu mektepler, kitabın üçte birini teşkil etmektedir.

~

Kitabın geri kalan kısmında ise, Osmanlı eğitim sisteminin üst basamaklarını oluşturan medreselere yer verilmiştir. Bu bölümde İstanbul'daki medreselerin yeri, banisi ve mimarları ile birlikte genel durumlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

20.00L

ISBN 978-6054-595-01-3